

Ewa Bierkowska, Cezary Kulesza

EUROPEJSKIE STANDARDY KSZTAŁTOWANIA SYTUACJI OFIAR PRZESTĘPSTW

**EUROPEJSKIE STANDARDY
KSZTAŁTOWANIA SYTUACJI
OFIAR PRZESTĘPSTW**

Ewa Bieńkowska, Cezary Kulesza

EUROPEJSKIE STANDARDY KSZTAŁTOWANIA SYTUACJI OFIAR PRZESTĘPSTW

Temida2

Białystok 1997

© Copyright by Temida 2
Białystok 1997

Żadna część tej pracy nie może być powielana i rozpowszechniana w jakiejkolwiek formie i w jakikolwiek sposób (elektroniczny, mechaniczny), włącznie z fotokopiowaniem, bez pisemnej zgody wydawcy.

ISBN 83-86137-37-1

Opracowanie graficzne okładki
i układ typograficzny
Krzysztof Kruszewski

Redaktor techniczny
Jerzy Banasiuk

Wydawca: **Temida 2**

Przy współpracy i wsparciu finansowym Wydziału Prawa
Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku

Druk: Orthdruk, Białystok

Spis treści

Od autorów	7
Wprowadzenie: O ochronie interesów ofiar przestępstw i działalności Rady Europy w tej sferze	9

CZĘŚĆ I

KOMPENSACJA DLA OFIAR PRZESTĘPSTW

1. Rezolucja (77)27 o kompensowaniu ofiar przestępstw z dnia 28 września 1977 r.	24
2. Raport Europejskiego Komitetu do spraw Problemów Przestępczości o kompensowaniu ofiar przestępstw	27
I. Problem kompensacji dla ofiar przestępstw	29
II. Uzasadnienie w odniesieniu do systemów kompensowania ofiary przestępstw	34
III. Nowe możliwe przedsięwzięcie w zakresie kompensowania ofiary przestępstw	37
IV. Ustalenia w odniesieniu do działania systemu kompensacyjnego	38
V. Załączniki	48
3. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy z dnia 24 listopada 1983 r.	64
4. Raport wyjaśniający do Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy	71
5. Komentarz do artykułów Konwencji	77

CZĘŚĆ II
OFIARY PRZESTĘPSTW W PRAWIE I PROCESIE KARNYM

1. Zalecenia nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w prawie i procesie karnym z dnia 28 czerwca 1985 r. 90
2. Raport Europejskiego Komitetu do spraw Problemów Przestępczości o pozycji ofiary w prawie i procesie karnym 94

CZĘŚĆ III
POMOC DLA OFIAR PRZESTĘPSTW
I ZAPOBIEGANIE WIKTYMIZACJI KRYMINALNEJ

1. Zalecenia nr R (87)21 w sprawie pomocy dla ofiar i zapobiegania wiktyimizacji z dnia 17 września 1987 r. 110
2. Raport Europejskiego Komitetu do spraw Problemów Przestępczości o pomocy dla ofiar i zapobieganiu wiktyimizacji. 114

Od autorów

Gdy w 1992 r. powzięliśmy zamiar dokonania przekładu na język polski podstawowych dokumentów Rady Europy i Narodów Zjednoczonych dotyczących zasad kształtowania sytuacji ofiar przestępstw, mieliśmy nadzieję, iż w ten sposób przybliżymy i udowodnimy potrzebę zapewnienia ochrony interesów tej grupy osób. Nakład naszej książki pt. „Jak postępować z ofiarami przestępstw. Poradnik dla praktyków. Dokumenty Rady Europy i Narodów Zjednoczonych” został - jak się okazało - szybko wyczerpany. Skorzystali z niej praktycy wymiaru sprawiedliwości i opieki społecznej, teoretycy nauk penalnych i innych nauk społecznych, studenci, a także zwykli obywatele. Poczęły do nas coraz częściej dochodzić głosy, że nadal istnieje duże zapotrzebowanie na informacje o tym, **jak postępować z ofiarami przestępstw**, zwłaszcza na tle wymogów międzynarodowych.

Niniejsza książka jest odpowiedzią na te oczekiwania. Ograniczyliśmy się jednak tym razem tylko do dokumentów Rady Europy, ale za to uwzględniając wszystkie dotychczas opracowane, a nie jedynie podstawowe. Sądzimy, że pozwoli to Czytelnikowi na głębsze wniknięcie w istotę zagadnienia. Jednocześnie właśnie dokumenty Rady Europy są dla Polski - jako stosunkowo młodego i dopiero przygotowującego się do pełnego dostosowania swojego ustawodawstwa do ich zaleceń członka Rady Europy - szczególnie ważne. Często dociera do nas pytanie, czy wspomniane dokumenty są dla naszego kraju wiążące - nie, ale jeśli naprawdę chcemy dołączyć do innych państw członkowskich Rady Europy, powinniśmy dążyć do zrealizowania zawartych w nich wytycznych. Dotyczy to zwłaszcza Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy jako najważniejszego dokumentu, wymagającego ratyfikowania. Droga to jeszcze daleka, ale na pewno trzeba ją pokonać.

Mamy nadzieję, że i ta publikacja okaże się użyteczna i zaspokoi ciekawość wszystkich tych, którzy chcieliby dowiedzieć się nieco

więcej o tendencjach międzynarodowego rozwoju w zakresie poprawiania położenia ofiar przestępstw.

Wprowadzenie

O OCHRONIE INTERESÓW OFIAR PRZESTĘPSTW I DZIAŁALNOŚCI RADY EUROPY W TEJ SFERZE

1. W 1971 r. ukazała się książka izraelskiego kryminologa, Me-nachema Amira, pt. *Forcible Rape*. Autor wykazał, iż około jednej piątej wszystkich zgwałceń, to tzw. zgwałcenia przyspieszone, czyli takie, które właściwie nie doszłyby do skutku, gdyby nie zainicjowało ich zachowanie się samych ofiar. I od tego wszystko się zaczęło ...

Feministki amerykańskie podniosły alarm, iż jest to godzenie w dobre imię kobiet. Udowadniały, że zamiast pogrążyć ofiary jeszcze bardziej, trzeba zwrócić uwagę na to, że przestępstwo jest dla nich źródłem olbrzymich stresów. Należałoby zatem dążyć do tego, aby pomagać im w przezwycięzeniu tych negatywnych przeżyć. Zaczęły powstawać pierwsze centra interwencji kryzysowej, „pogotowia ratunkowe” dla ofiar zgwałceń.

2. Rada Europy, a w szczególności Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości (European Committee on Crime Problems - CDPC), zajęła się problematyką zjawiska wiktylizacji kryminalnej i ofiar przestępstw już w początkach lat 70-tych. Działalność w tym zakresie koncentruje się na prowadzeniu badań porównawczych w państwach członkowskich Rady Europy nad zasięgiem wiktylizacji kryminalnej i sytuacją ofiar przestępstw, wypracowywaniu jednolitych zasad polityki kształtującej położenie ofiar i służącej zabezpieczeniu ich interesów oraz opracowywaniu międzynarodowych dokumentów, a zwłaszcza konwencji, które dotyczyłyby powyższej problematyki. Jako pierwsze zagadnienie związane z poprawianiem sytuacji ofiar przestępstw w polu widzenia Rady Europy znalazła się kwestia kompensacji państwowej dla ofiar. Już w 1977 r. Rada Ministrów państw wchodzących w skład Rady Europy przyjęła rezolucję zalecającą, aby państwa, które nie zabezpieczyły jeszcze z jakie-

gokolwiek powodu kompensacji dla ofiar przestępstw wszczęły odpowiednie działania w celu jej zapewnienia. W związku z tym przeprowadzone zostało badanie, które miało za zadanie dokładne wyjaśnienie sytuacji panującej pod tym względem w poszczególnych krajach. Ujawniło ono dość znaczne zróżnicowania w możliwościach uzyskiwania kompensacji państwowej. Stwierdzono zarazem, że rezolucja nie jest instrumentem wystarczającym dla spowodowania pożądanых zmian, jako że nie ma charakteru wiążącego. Jej wadą jest również to, iż rekomenduje kompensację jedynie pod warunkiem wzajemności, co oznacza, że z kompensacji nie mogą korzystać migranci i osoby stale mieszkające w danym kraju, ale nie będące jego obywatelami.

W związku z tym podjęte zostały prace nad przygotowaniem międzynarodowej konwencji. W ich efekcie w dniu 24 XI 1983 r. uchwalona została **Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy**) European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes).

Celem zarówno rezolucji, jak i Konwencji było przede wszystkim dążenie do włączenia problemu kompensacji dla ofiar przestępstw do sfery kształtowania polityki kryminalnej na szczeblu krajowym oraz międzynarodowym. Konwencja miała zatem w szczególności służyć - z jednej strony - ustanowieniu reguł minimalnych w odniesieniu do państwowej kompensacji dla ofiar, a z drugiej - ustaleniu zasad współpracy międzynarodowej w tym zakresie. Kolejne kwestie, które podjęła Rada Europy, to problem usytuowania ofiar w prawie i procesie karnym, któremu poświęcone są zalecenia nr R (85)11 z dnia 28 VI 1985 r., a następnie kwestia pomocy dla ofiar przestępstw i zapobiegania wiktymizacji kryminalnej, której dotyczą zalecenia nr R (87) 21 z dnia 17 IX 1987 r.

Najnowszą sprawą, którą Rada Europy zajęła się bliżej, jest sprawa mediacji jako środka oddziaływania karnego. Mianowicie w czerwcu 1995 r. Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości podjął decyzję, aby dokonać oceny i analizy dotychczasowych doświadczeń z mediacją i na tej podstawie przygotować raport,

a następnie stosowne zalecenia dla państw członkowskich. Decyzja ta była w dużej mierze następstwem zaleceń 20-tej konferencji kryminologicznej Rady Europy, która odbyła się w 1993 r., a wśród których znalazło się wskazanie, aby Rada Europy podjęła inicjatywę w zakresie promowania badań nad istotą programów mediacyjnych oraz ich rolą tak w ramach, jak i poza formalnym systemem wymiaru sprawiedliwości.

3. Konwencja jest dokumentem, który Polska jako członek Rady Europy powinna ratyfikować. W Polsce potrzeba kompensacji państwowej dla ofiar przestępstw została po raz pierwszy wskazana już w 1974 r. Z tego samego czasu pochodzą dwie regulacje prawne tworzące fundusze publiczne przeznaczone m. in. na potrzeby ofiar. Pierwsza z nich, to rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 29 V 1974 r. w sprawie pomocy postpenitencjarnej, które stanowi, iż ze środków przeznaczonych na ten cel może być udzielana pomoc pokrzywdzonym i ich rodzinom (Par. 15 ust. 1), co w praktyce ma miejsce niezmiernie rzadko. Druga regulacja, to ustawa z 18 VII 1974 r. o funduszu alimentacyjnym, który przeznaczony jest na wypłatę świadczeń pieniężnych dla dzieci i innych osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej z powodu niemożności wyegzekwowania należności alimentacyjnych (art. 1). W grę wchodzi tu zatem również ofiary przestępstwa niealimentacji (art. 186 kk.). W istocie jednak oba te fundusze realizują inne cele podstawowe. Dlatego też jeszcze kilkakrotnie postulowano konieczność uruchomienia państwowego funduszu kompensacyjnego wyłącznie dla ofiar przestępstw. Fundusz taki dotychczas nie został utworzony. W 1985 r. powstała natomiast Fundacja Pomocy Ofiarom Przestępstw, która spełnia podobną funkcję. Bezpośrednim impulsem było tu prowadzenie prac przygotowawczych, a następnie uchwalenie 29 XI 1985 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Deklaracji o podstawowych zasadach sprawiedliwości dla ofiar przestępstw i nadużyć władzy. Zaleca ona kompensowanie ofiar przestępstw z funduszy publicznych (państwowych, lokalnych, prywatnych itp.) w oparciu o zasady zbliżone do tych, które zawiera Europejska Konwencja. Podstawowa różnica sprowadza się do tego, że Deklaracja mówi o szerszym kręgu osób

uprawnionych do kompensacji, bowiem o ofiarach „poważnych przestępstw”.

Fundacja - stosownie do swojego statutu może kompensować ofiary wszystkich przestępstw tak skierowanych przeciwko osobie, jak i mieniu, których skutki okazały się na tyle ciężkie, że istotnie zmieniły ich sytuację życiową (6). Poza tym działalność Fundacji regulują zasady podobne do tych, jakie przewidują dokumenty Rady Europy. Fundacja utrzymuje się z kwot wyłożonych przez fundatora oraz darowizn i dotacji. Nie prowadzi, choć może, działalności gospodarczej (Par. 14). Nie przysługuje jej też prawo regresu. Fundacją kieruje zarząd z przewodniczącym na czele, którego członkowie decydują o przyznaniu kompensacji. Sprawują oni swe funkcje społecznie, a powoływani są przez fundatora na okres 4 lat (Par. 16). Polska jest jedynym krajem w Europie środkowo-wschodniej, który posiada regulacje umożliwiające kompensowanie ofiar przestępstw z innych źródeł aniżeli konwencjonalne takie, jak ubezpieczenia społeczne i prywatne, zabezpieczenie socjalne, a zwłaszcza przestępca. Potrzeba ich istnienia nie była nigdy kwestionowana.

Powstaje tu oczywiście pytanie, czy w chwili obecnej moglibyśmy Konwencję ratyfikować. Na to pytanie odpowiedź musi być negatywna. Istniejące w Polsce możliwości kompensowania ofiar przestępstw z funduszy publicznych nie są wystarczające, aby zabezpieczyć kompensację wszystkim potencjalnym zainteresowanym. Jest tak w dużej mierze i dlatego, że brak jest dostatecznie dobrych rozwiązań gwarantujących ofiarom kompensację z innych źródeł. Nie wystarczy bowiem tylko formalne ustanowienie kompensacji państwowej. Musi ona też sprawnie działać i zapewniać pomoc dla wszystkich potrzebujących, spełniających warunki do ubiegania się o kompensację. Obok kompensacji państwowej musi istnieć efektywny sposób uzyskiwania zadośćuczynienia na innej drodze. Co zatem należy uczynić, by sprostać wymogom Konwencji? Za punkt wyjścia należy przyjąć Fundację Pomocy Ofiarom Przestępstw, ograniczając jednak na początek zakres jej działania do ofiar przestępstw z użyciem przemocy z jednej strony, a z drugiej - gdy chodzi o cudzoziemców - do osób, o których mowa w art. 3 Konwencji. Jest to nie-

zbędne ze względów finansowych. Fundacja w chwili obecnej nie posiada stałego źródła dochodu i utrzymuje się z odsetek od kapitału. Siłą rzeczy stopniowo jej aktywność staje się coraz mniejsza. Wymaga więc nakładów pozwalających na usprawnienie jej działania i rozbudowę oddziałów terenowych. Sądzę, że nakłady te w zasadniczej części musiałyby pochodzić z funduszy publicznych. Można byłoby rozważyć np. przeznaczanie na ten cel części grzywien czy nawiazek, jak też stosowanie prawa regresu. Przemyślenia wymaga też, czy dobrym rozwiązaniem jest forma prawna „fundacji”, zwłaszcza jeśli jej fundator nie jest w stanie zabezpieczyć dla niej środków.

Najwłaściwszym organem władzy centralnej odpowiedzialnym za kompensację byłoby Ministerstwo Sprawiedliwości, w którym powinna zostać utworzona odrębna komórka zajmująca się generalnie sprawami ofiar. Nie uważamy za konieczne utworzenia specjalnego urzędu kompensacyjnego, choćby ze względów ekonomicznych.

Ministerstwo Sprawiedliwości już w tej chwili powinno podjąć akcję wspierania Fundacji. Ponadto ponieważ kompensacja publiczna ma uzupełniać inne regulacje gwarantujące ofiarom zadośćuczynienie, zwłaszcza te, które obligują do tego przestępcę, konieczne jest i tu podjęcie odpowiednich kroków. Dotyczy to przede wszystkim prawa karnego. Analiza proponowanej kodyfikacji prowadzi do wniosku, że brak w niej dostatecznych gwarancji uzyskiwania przez ofiary już w procesie karnym restytucji i odszkodowania od sprawców. Problem kompensowania ofiar przestępstw należy mieć również na uwadze przy przebudowywaniu systemu ubezpieczeń i zabezpieczenia socjalnego.

4. W większości państw realizacja zaleceń Rady Europy przebiega pod auspicjami i przy udziale rządów zobligowanych do dostosowywania swojego prawa krajowego do wymogów międzynarodowych. Akcja działania na rzecz ofiar przestępstw zyskała także duże poparcie w społeczeństwach. W wielu krajach wykształciły się w związku z tym silne ruchy społeczne, na bazie których powstały ogólnokrajowe organizacje wspierania ofiar, jak zwłaszcza „Weisser Ring” w Niemczech, „Victim Support” w Zjednoczonym Królestwie

czy „NOVA” w Stanach Zjednoczonych. Siła tych organizacji wynika nie tyle stąd, że są one popierane i wspomagane przez państwo, ile jest konsekwencją włączenia się w ich działalność społeczeństwa chętnego do współpracy w ramach wolontariatu oraz do sponsorowania podejmowanych przedsięwzięć. Ich istnienie oznacza możliwość wywierania nacisku na decydentów i niewątpliwie przyspiesza proces poprawiania sytuacji ofiar przestępstw. Oznacza też, iż proces ten przebiega pod ścisłą kontrolą społeczną. Szczególnie korzystnym czynnikiem jest przy tym fakt, że w działalność na rzecz ofiar przestępstw włączyły się na dużą skalę osoby, które same doznały wiktymizacji kryminalnej. Dobrze wiedzą więc z własnego doświadczenia, jakie są najstabsze ogniwa w funkcjonujących mechanizmach oraz czego potrzebują i oczekują ofiary. Krajowe organizacje wspierania ofiar uznały, że dla realizacji celu w postaci szybszego i pełniejszego wdrażania w życie zaleceń międzynarodowych korzystne byłoby ściślejsze zintegrowanie i skoordynowanie ich wysiłków. W 1989 r. utworzyły one w związku z tym Europejskie Forum Służb dla Ofiar (the European Forum for Victim Services), które na swoich dorocznych spotkaniach wytycza kierunki działania organizacji krajowych, wspomagając tym samym proces ujednolicania postępowania wobec ofiar stosownie do zaleceń Rady Europy.

W skład Forum wchodzi organizacje zarówno świadczące lub koordynujące usługi dla ofiar, jak i takie, których zadaniem jest dopiero ich stworzenie. Są to organizacje funkcjonujące w 13 państwach, a mianowicie: Austrii, Belgii, Francji, Niemczech, Luksemburgu, Holandii, Portugalii, Irlandii, Szwecji, Szwajcarii, Zjednoczonym Królestwie oraz na Węgrzech.

Ani samo Forum ani tworzące je organizacje nie angażują się w działalność polityczną i w kampanie dotyczące polityki karania. Wyłącznym dążeniem jest tutaj poprawianie warunków kształtujących sytuację ofiar przestępstw, a w tym - doprowadzenie do takiego stanu, aby aspekt ofiary był uwzględniany w polityce karnej w takim samym stopniu jak wszystkie inne. Cel ten Forum realizuje poprzez: 1) inspirowanie rozwoju efektywnych usług dla ofiar; 2) inspirowanie przedsięwzięć służących zapewnieniu sprawiedliwej i równej kom-

pensacji dla wszystkich ofiar; 3) inspirowanie regulacji przyznających ofiarom stosowne uprawnienia w ich kontaktach z systemem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i z innymi oficjalnymi instytucjami; 4) wymianę doświadczeń i informacji między państwami członkowskimi dla poszerzenia wiedzy o unormowaniach najkorzystniejszych z punktu widzenia ochrony interesów ofiar. Konieczność tworzenia wyspecjalizowanych usług dla ofiar przestępstw wynika - zdaniem Forum - z faktu, iż każde przestępstwo wprowadza w życie ofiary (i jej rodziny) wyraźną i silnie odczuwaną dysharmonię (tzw. wiktymizacja pierwotna). Jeżeli ofiara i jej cierpienia są do tego jeszcze lekceważone przez otoczenie społeczne i instytucje, z którymi styka się ona, negatywne skutki wiktymizacji kryminalnej są potęgowane i trwają dłużej (tzw. wiktymizacja wtórna). Skutki te można jednak łagodzić. Dotychczasowe doświadczenia wykazały bowiem, że ofiary łatwiej i skuteczniej radzą sobie ze stresami emocjonalnymi, a zwłaszcza z naturalnymi konsekwencjami przestępstwa w postaci poczucia wyobcowania i lęku, jeśli mają możliwość szybkiego i otwartego opowiedzenia o swoich przeżyciach osobie, którą darzą pełnym zaufaniem i o której wiedzą, że potrafi udzielić im profesjonalnego wsparcia. Na ich samopoczucie dobrze wpływa również uzyskiwanie dokładnych informacji o przysługujących im prawach, ciążących na nich obowiązkach oraz wszystkich dostępnych usługach. W związku z tym - w opinii Forum - państwa europejskie powinny powoływać i rozwijać stosowne służby dla ofiar i zadbać o to, aby ofiary były świadome ich istnienia oraz wiedziały, w jaki sposób do służb tych dotrzeć.

W przypadku przestępstw popełnionych z użyciem przemocy szczególnie ważne jest, aby ofiary otrzymywały adekwatną kompensację finansową i to w możliwie najkrótszym czasie od chwili doznania wiktymizacji. Aktualnie istnieją bardzo zróżnicowane regulacje w odniesieniu do wysokości kompensacji dla ofiar, co zależy zarówno od typu przestępstwa, jak i kraju, w którym zostało ono popełnione. Jest to niesprawiedliwe. Organizacje członkowskie Forum chcą zatem podjąć kroki, aby - z jednej strony - kompensacja stała się dostępna we wszystkich krajach europejskich dla ofiar przestępstw skierowa-

nych przeciwko osobie z uwzględnieniem ofiar terroryzmu i kształtowała się na poziomie, jaki osiągają świadczenia dla ofiar wypadków drogowych i szkód przemysłowych, a z drugiej - przysługiwała na równi tak osobom podróżującym, jak i mieszkającym w Europie. Szczególnych trudności doświadczają osoby, które zostały ofiarami przestępstw poza własnym krajem. Wynikać to może zwłaszcza z nieznamomości lub niedostatecznej znajomości języka, zasad funkcjonowania systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz systemu służb socjalnych. Zdaniem Forum koniecznej pomocy powinny ofiarom udzielać w takich przypadkach ambasady, konsulaty oraz policja, kierując je - tu, gdzie jest to możliwe - do specjalistycznych służb. Forum przygotowuje stosowny informator na ten temat dla wszystkich instytucji i urzędników mogących mieć kontakt z ofiarami przestępstw.

Kwestii praw ofiar w procesie karnym Forum poświęciło specjalny dokument, opublikowany w 1996 r., a mianowicie „Zbiór praw ofiar w procesie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych” („Statement of Victims' Rights in the Process of Criminal Justice”).

Pierwsza część tego dokumentu zawiera siedem zasad stanowienia praw ofiar, stosownie do których:

1) prawom ofiar powinna być przyznana taka sama ranga jak prawom przestępcy;

2) przy uwzględnianiu interesów ofiar we wszystkich stadiach postępowania karnego należy zadbać o to, aby zajmowanie się przestępcą nie potęgowało cierpienia i nie stwarzało dodatkowych problemów dla ofiar, czyli aby nie było źródłem wiktymizacji wtórnej;

3) przestępstwa - jak wykazuje doświadczenie służb dla ofiar i badania - wpływają negatywnie nie tylko na fizyczną, finansową i emocjonalną kondycję ofiar i rodzin ofiar, ale również na ich postawy wobec społeczeństwa jako całości, a w szczególności - wobec instytucji wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych; te ujemne następstwa nasilają się lub trwają dłużej, jeśli ofiary są niedoinformowane albo niewłaściwie traktowane w ramach procesu karnego, choć

by przez pojedynczych przedstawicieli systemu wymiaru sprawiedliwości i na odwrót - ofiary, którym poświęca się dostatecznie dużo uwagi i które traktuje się z odpowiednim respektem, są bardziej skłonne rozsądnie ustosunkować się do swoich doznań związanych z przestępstwem i zrozumieć je we właściwym kontekście, a także mają poczucie solidaryzowania się z nimi przez swoje społeczności; wynika stąd, iż zapobieganie wiktymizacji wtórnej jest równie ważne jak zapobieganie samym przestępstwom, zwłaszcza że leży to w kompetencji władz;

4) przestępstwa i strach przed nimi wpływają nie tylko na jednostki, które ich doświadczają, ale również na wiele osób stykających się z nimi osobiście lub za pośrednictwem mediów; przypadki wiktymizacji wtórnej, której źródłem jest system wymiaru sprawiedliwości, osłabiają zaufanie do niego oraz - z zasady - ograniczają zakres współpracy; zatem te systemy, które przyznają ofiarom właściwą pozycję i w obrębie których podejmowane są kroki przeciwdziałające wiktymizacji wtórnej, należy uznać za istotne tak z punktu widzenia kształtowania się solidarności społecznej, jak i dla realizacji zasady sprawiedliwości, a tym samym są one ważne dla samopoczucia całego społeczeństwa;

5) w całej Europie państwa ponoszą odpowiedzialność za ściganie przestępców, zdejmując w ten sposób z ofiar ciężar odpowiedzialności za podejmowanie wszelkich działań wobec nich; akceptacja odpowiedzialności państwa powinna być uważana za fundamentalne prawo ofiar przestępstw i nie należy podejmować żadnych prób zmiany tej sytuacji;

6) trzeba jednak zaznaczyć, że zniesienie odpowiedzialności ofiar może mieć również konsekwencje ujemne; ofiary mianowicie mogą z tego powodu być pozbawione sposobności do chronienia siebie przed przestępcą, do domagania się słusznej restytucji albo do uzyskiwania pełnych informacji o postępowaniu w ich sprawie, a w tym i o stosowaniu prawa albo o czynnikach branych pod uwagę przy podejmowaniu konkretnych decyzji; w związku z tym powinny zostać

podjęte kroki gwarantujące ochronę interesów ofiar oraz udział w procesie wymiaru sprawiedliwości wszystkich uprawnionych osób;

7) podjęcie stosownych przedsięwzięć należy do kompetencji państwa, a w grę wchodzić może bardzo wiele środków obejmujących np. działalność różnych organizacji, władz systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, sądów czy samego przestępcy.

Część druga „Zbioru praw ofiar” wyszczególnia konkretne prawa ofiar. Są to:

- Prawo do szacunku i doceniania - oznacza ono, że ofiara ma prawo do tego, aby doceniano ją i uważano za osobę o uprawnionych interesach, które muszą być uwzględniane we wszystkich stadiach postępowania karnego, a także, iż ofiary oraz w ogóle wszyscy świadkowie powinni być przesłuchiwać zarówno w trakcie dochodzenia, jak i postępowania sądowego z poszanowaniem godności jednostki; specjalną zaś opieką należy otaczać dzieci lub świadków niepełnosprawnych umysłowo, którzy zawsze powinni być przesłuchiwać w obecności rodziców, opiekuna lub innej osoby wspierającej;

- Prawo do uzyskiwania informacji - jest to uprawnienie, stosownie do którego wszystkie ofiary, które doniosły o przestępstwie, powinny móc „przystąpić” do postępowania karnego w celu uzyskiwania informacji o wszelkich działaniach podejmowanych w ich sprawie, jak np. o aresztowaniu przestępcy, oskarżeniu go, terminach przesłuchań, złożeniu kaucji, decyzjach końcowych oraz zniesieniu dozoru. Udzielanie ofiarom jasnych informacji ma umożliwić im wypowiedzenie się co do tego, czy chcą czy nie chcą być informowane o postępach w sprawie w każdym jej stadium; jeśli chcą, wszystkie informacje powinny być im udzielane przy najbliższej sposobności oraz powinny zawierać pełne i jasne wyjaśnienie podjętych decyzji, ich podstaw oraz - gdy dotyczy to danego przypadku - wziętych pod uwagę kwestii prawnych; stosownie do wcześniejszego uzgodnienia ofiary powinny też mieć prawo wglądu do akt sprawy; informacji - w miarę możliwości - powinna udzielać osoba odpowiedzialna za decyzję, jako że ona najlepiej zna jej motyw; zawsze zaś wówczas,

kiedy można spodziewać się, iż ofiara dozna rozczarowania (np. decyzja o nieoskarzeniu lub o ograniczeniu zarzutów w przypadkach utraty kogoś bliskiego, ataków seksualnych, przemocy domowej lub innej postaci znęcania się), należy zapewnić osobisty kontakt z nią po to, aby dać jej możliwość całkowitego zrozumienia decyzji;

- Prawo do przekazywania informacji - jego wyspecyfikowanie jest rezultatem tego, że ofiary częstokroć czują, iż są w posiadaniu informacji ignorowanych przez władze, których zdaniem informacje te nie stanowią szczególnego dowodu w sprawie; problem ten może mniej ostro występować w inkwizycyjnych systemach prawno-karnych; niemniej, we wszystkich systemach ofiara powinna móc przekazać informacje swoimi własnymi słowami bezpośrednio na policji lub w prokuraturze, w zależności od tego, która z tych instytucji ponosi odpowiedzialność za decyzję; informacja taka może obejmować kwestie dotyczące rozmiarów szkód finansowych, fizycznych lub emocjonalnych przyczynionych przestępstwem, istnienia lub nie albo kontynuowania wcześniejszych kontaktów z przestępcą czy obawy o bezpieczeństwo osobiste lub przed zastraszaniem przez przestępcę; ofiary powinny móc mieć swobodę w odniesieniu do zakresu informacji, które chcą przekazać, choć muszą być świadome faktu, iż zostaną one ujawnione i w razie potrzeby mogą podlegać kwestionowaniu;

- Doradztwo prawne - z uprawnienia tego powinny mieć możliwość korzystania wszystkie ofiary, niezależnie od swojej sytuacji finansowej; w szczególności w tych ustawodawstwach, w których ofiara lub krewny ofiary zmarłej mogą odgrywać aktywną rolę procesową, zarówno doradztwo, jak i korzystanie z pełnomocnika powinny być możliwe w trakcie całego procesu karnego;

- Prawo do ochrony - zgodnie z zasadami sprawiedliwości ochronie powinna podlegać prywatność ofiar i innych świadków; nazwiska ofiar nie powinny być podawane do publicznej wiadomości w prasie lub mediach, a szczegóły, które pozwalałyby na zidentyfikowanie tych osób również nie powinny być ujawniane; podejrzany nie powinien mieć dostępu do adresów ofiar i innych świadków, jak też nie

powinny być one odczytywane na publicznej rozprawie sądowej, chyba że adres jest ważny dla aktu oskarżenia. Szczególne przepisy powinny umożliwiać dzieciom i innym wrażliwym świadkom składanie zeznań bez udziału podejrzanego lub publiczności (np. przed kamerą, poprzez nagranie, za pośrednictwem video lub na ekranie); decyzja w przedmiocie sposobu składania zeznań powinna być podejmowana przed przesłuchaniem z udziałem ekspertów; jeśli istnieją powody, dla których można przewidywać, iż ofiara albo inny świadek może być przedmiotem dalszych gróźb, przemocy lub znęcania się, należy uczynić wszystko, aby zapewnić im ochronę i dodać otuchy; w pełnym zakresie należy stosować tu technologię (np. poprzez dostarczenie osobistych alarmów połączonych bezpośrednio z lokalną policją i przyznanie priorytetu w reagowaniu na ich sygnały) oraz uruchomić dodatkowe środki służące powyższym celom; tu, gdzie jest to stosowne i możliwe, do warunków łączących się z postanowieniem o przyjęciu kaucji, bezdзорowym skazaniem i przedterminowym zwolnieniem, powinno być włączone ograniczenie dotyczące kontaktów podejrzanych lub skazanych przestępców z ofiarą lub świadkiem; ofiary zawsze powinny zostać poinformowane o szczegółach tych warunków i o tym, jakie działania należy podjąć w razie ich złamania; policja powinna przyznawać priorytet ochronie ofiar w trakcie swoich dochodzeń i stosować takie metody postępowania (np. gdy chodzi o wizyty domowe i identyfikatory), które uniemożliwią przestępcy zidentyfikowanie świadków;

- Prawo do kompensacji (chodzi o to, że ofiary zawsze powinny mieć możliwość ubiegania się o kompensację od przestępcy w przypadku prowadzenia sprawy przez sąd karny; jeśli ich życzenia w tym przedmiocie nie były znane, zawsze należy zapoznać się z ich poglądami przed wydaniem decyzji o kompensacji; wówczas, gdy kompensacja zostaje obniżona lub w ogóle nie orzeczona z uwagi na sytuację finansową przestępcy, zawsze należy wziąć pod uwagę również sytuację finansową ofiary; jeśli zaś przestępcy odroczone termin płatności, zasądzona kompensacja powinna zostać wypłacona ofierze bezpośrednio z funduszy publicznych, w związku z czym przestępca staje się dłużnikiem państwa, które powinno udzielać wszelkiej po-

mocy w jej odzyskaniu od niego; w przypadkach przestępstw popełnionych z użyciem przemocy ofiary powinny otrzymywać kompensację za swoje krzywdy, cierpienia emocjonalne, utratę zarobków i utratę źródła utrzymania z funduszy publicznych tak szybko jak to możliwe po zaistnieniu przestępstwa, niezależnie od tego, czy przestępca został zidentyfikowany, czy też nie; jeśli nastąpiła śmierć ofiary, kompensacja za utratę źródła utrzymania, koszty pogrzebu i stratę bliskiej osoby powinna być wypłacana jej najbliższemu krewnemu.

Część poświęconą prawom ofiar kończą stwierdzenia o charakterze generalnym. Ich treść jest następująca:

- wszystkie wymienione powyżej uprawnienia ofiar powinny zostać opublikowane i szeroko upowszechnione w każdym kraju;

- powinny zostać ustanowione i podane ofiarom do wiadomości jasne procedury dochodzenia odszkodowań;

- wszystkie prawa należy stosować jednakowo w odniesieniu do wszystkich ofiar lub - gdzie jest to stosowne - ich najbliższych rodzin, niezależnie od wieku, płci, ukierunkowania seksualnego, rasy, inwalidztwa, zawodu, wiary religijnej lub opcji politycznej;

- wszystkie osoby wchodzące w kontakt z ofiarami przestępstw powinny zostać przeszkolone w celu uświadomienia im skutków przestępstw i wiktymizacji wtórnej, a w trakcie szkoleń powinno kłaść się szczególny nacisk na używanie prostego, pozbawionego emocji języka oraz na potrzebę wyjaśniania terminologii i istoty postępowań prawnych;

- odpowiednie środki należy przeznaczyć zarówno na rzecz organizacji przewidzianych przez prawo (ustawowych), jak i wolontarystycznych tak, aby umożliwić im prowadzenie działalności;

- wszystkie prawa powinny być stosowane na równi wobec obywateli krajów podróżujących lub mieszkających w Europie, niezależnie od tego, czy w odniesieniu do ich kraju macierzystego obowiązuje zasada wzajemności, czy też nie.

CZEŚĆ PIERWSZA

**KOMPESACJA
DLA OFIAR PRZESTĘPSTW**

1. REZOLUCJA (77)27 O KOMPENSOWANIU OFIAR PRZESTĘPSTW*

(Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 28 września 1977 r. na 275-tym posiedzeniu Wiceministrów)

Komitet Ministrów,

Mając na uwadze, że jednym z zadań Rady Europy jest osiągnięcie jednolitości między jej członkami;

Sądząc, że ze względu na równość i solidarność społeczną niezbędne jest zajęcie się tymi, którzy zostali ofiarami przestępstw, a w szczególności tymi, którzy doznali uszkodzenia ciała, a także osobami pozostającymi na utrzymaniu tych, którzy zostali w wyniku przestępstwa zabici;

Uwzględniając, że możliwości kompensacyjne, które są dostępne dla ofiar, często są niedostateczne, zwłaszcza wówczas, gdy przestępca nie został zidentyfikowany albo jest bez środków;

Odnotowując, że w zamiarze polepszenia tej sytuacji wiele państw członkowskich już ustanowiło specjalne systemy kompensacyjne dla ofiar, a inne państwa członkowskie rozważają podobne rozwiązania;

Uwzględniając, że jest rzeczą ważną i leżącą w interesie ofiar ustanowienie zasad przewodnich w celu scharmonizowania przepisów krajowych w tym zakresie,

I. Zaleca, aby rządy państw członkowskich wzięły pod uwagę następujące zasady:

* Resolution (77)27 on Compensation of Victims of Crime. (w:) Compensation of Victims of Crime, Council of Europe, Legal Affairs, European Committee on Crime Problems, Strasbourg 1978, s. 7-8.

1. Jeżeli kompensacja nie może być zabezpieczona na innej drodze, państwo powinno przyczyniać się do kompensowania:

- a. każdego, kto doznał w wyniku przestępstwa ciężkiego uszkodzenia ciała,
- b. osób pozostających na utrzymaniu każdego, kto w wyniku przestępstwa zmarł;

2. Gdy chodzi o przestępstwa, które spowodowały uszkodzenie ciała, pokryte powinny być przynajmniej umyślne przestępstwa popełnione z użyciem przemocy, nawet jeśli przestępca nie mógł zostać oskarżony;

3. Kompensacja może być urzeczywistniana albo w ramach systemu zabezpieczenia społecznego lub na drodze utworzenia specjalnego systemu kompensacyjnego, albo też za pomocą ubezpieczeń;

4. Kompensacja powinna być możliwie najpełniejsza i najsprawiedliwsza z punktu widzenia istoty i skutków szkody;

5. Kompensacja powinna obejmować, w stosownych przypadkach, przynajmniej utratę przeszłych i przyszłych zarobków, wzrost wydatków, wydatki medyczne, wydatki na rehabilitację medyczną i fachową oraz wydatki pogrzebowe;

6. Ze względów praktycznych lub ekonomicznych system kompensacyjny może zastrzegać minimum lub maksimum. Może to także zostać określone na podstawie ustalonej skali lub procentowej oceny szkody. Zapłata kompensacji może zostać ograniczona do ofiar znajdujących się w ciężkiej sytuacji materialnej;

7. Kompensacja może przybierać postać wypłaty jednorazowej lub wypłat okresowych;

8. System kompensacyjny powinien wprowadzać możliwość przyznania w nagłych przypadkach odszkodowań tymczasowych, jeżeli następowałaby zwłoka w określeniu kompensacji;

9. W celu uniknięcia kompensacji podwójnej każda suma pieniędzy otrzymana lub będąca do uzyskania z innych źródeł takich, jak

przestępcą, zabezpieczenie społeczne lub ubezpieczenie prywatne, może zostać odliczona lub dochodzona;

10. System może wchodzić w prawa ofiary na tyle, na ile nie osłabia to rehabilitacji przestępcy;

11. Kompensacja może zostać zmniejszona lub wyłączona z uwagi na zachowanie ofiary lub jej stosunek do przestępcy i jego otoczenia;

12. Z wyjątkiem przypadków, gdy zastosowanie mają specjalne konwencje, kompensację płaci państwo, na terytorium którego, łącznie z jego statkami i samolotami, przestępstwo zostało popełnione;

13. W odniesieniu do cudzoziemców może znajdować pełne lub częściowe zastosowanie zasada wzajemności.

II. Zaprasza rządy państw członkowskich do informowania Sekretarza Generalnego Rady Europy co pięć lat o krokach podjętych w celu wdrożenia tej rezolucji.

2. RAPORT EUROPEJSKIEGO KOMITETU DO SPRAW PROBLEMÓW PRZESTĘPCZOŚCI O KOMPENSOWANIU OFIAR PRZESTĘPSTW

(przygotowany przez Podkomitet nr XXIX)

Wprowadzenie

1. Na swojej 19-tej sesji plenarnej w 1970 r. Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości (ECCP) zaproponował, aby badanie nad kompensacją dla ofiar przestępstw zostało włączone do jego programu pracy na 1972 r. Propozycja została zaakceptowana przez Komitet Ministrów Rady Europy, który obradował na szczepku wiceministrów, na jego 192-gim posiedzeniu, odbywającym się od 10 do 16 września 1970 r.

2. W lutym 1972 r. Biuro ECCP podjęło decyzję o odłożeniu tego badania na tej podstawie, że „było celowe poczekanie na rezultaty pracy nad tym tematem prowadzonej przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawa Karnego i w efekcie skoordynowanie działalności ECCP w tym zakresie ze spotkaniem przygotowawczym (we wrześniu 1973 r. we Fryburgu Bryzgowijskim) przed Kongresem IAPL na ten temat, odbywającym się w Budapeszcie w 1974 r.; w tym celu Sekretariat został poinstruowany, aby zapewnić reprezentację Rady Europy w pracach IAPL”.

3. Na swojej 9-tej Konferencji w Wiedniu 1974 r. europejscy ministrowie sprawiedliwości także rozważali problem kompensacji dla ofiar przestępstw - na wniosek holenderskiego ministra sprawiedliwości - zalecili, aby Komitet Ministrów poprosił ECCP o zorganizowanie wymiany poglądów i informacji dotyczących następujących aspektów zagadnienia:

”i. celów i powodów tworzenia systemów kompensowania ofiar czynów kryminalnych oraz tego, czy taka kompensacja powinna być ograniczona do aktów przemocy;

ii. szkody materialnej lub niematerialnej kwalifikującej do kompensacji oraz spowodowanej wyłącznie lub w inny sposób aktem przemocy kryminalnej;

iii. czy krąg osób uprawnionych do dochodzenia kompensacji ograniczyć do osób fizycznych, obywateli i) lub mieszkańców, ofiar lub czynów podlegających jurysdykcji sądów krajowych, czy też osób uznanych za nie będące w jakikolwiek sposób odpowiedzialne za doznaną szkodę;

iv. czy wysokość kompensacji powinna być ograniczona w ustawodawstwie, czy też nie;

v. czy stosowne ustawodawstwo powinno zawierać postanowienie dotyczące przyczynienia się do skompensowania ofiary przez osobę, która popełniła czyn kryminalny, czy też nie”.

4. W styczniu 1975 r. pod auspicjami ECCP na żądanie delegacji szwedzkiej odbyło się spotkanie poświęcone wymianie informacji o ostatnich lub proponowanych reformach kodeksów karnych w odniesieniu do kompensacji dla ofiar. Uczestnicy stwierdzili, że problem ten powinien zostać rozważony jeszcze w ramach Rady Europy w celu opracowania zaleceń adresowanych do rządów członkowskich, określających minimalne dyrektywy lub standardy dotyczące systemu kompensacyjnego, ustanawiających „kolejność rankingową” poszczególnych typów czynów kryminalnych oraz wynikających z nich szkód, a także regulujących kwestie międzynarodowe, które powinny zostać uwzględnione.

5. Zalecenia dla Podkomitetu nr XXIX zostały określone w lutym 1975 r. na podstawie wymienionych powyżej wniosków ze spotkania. Podkomitet spotkał się w Strasbourgu w dniach od 16 do 18 lutego 1976 r., od 27 do 29 września 1976 r. i od 14 do 16 marca 1977 r. pod przewodnictwem Pana H. Romandera 1 (Szwecja)¹.

1. Podkomitet tworzyli Pan Unger (Austria), Pan Sargos (Francja), Pan Schaetzler (Republika Federalna Niemiec), Pan Papadatos (Grecja), Pan O'Driscoll (Irlandia), Pan Fasseur

6. Podkomitet opracował projekt rezolucji zawierający zalecenia dla rządów państw członkowskich w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw. Po zaakceptowaniu przez ECCP na jego 26-tej sesji plenarnej w maju 1977 r., projekt został przyjęty przez Komitet Ministrów Rady Europy we wrześniu 1977 r.

7. Celem tego raportu jest wyjaśnienie kwestii kompensacji dla ofiar przestępstw (rozdział I), zbadanie podstawy prawnej systemów kompensacyjnych (rozdział II), jak również możliwych nowych uregulowań dotyczących kompensacji (rozdział III), skomentowanie poszczególnych zaleceń rezolucji (77)27 (rozdział IV), której tekst jest zamieszczony (na stronach 7 i 8) oraz przedstawienie zasad obowiązujących aktualnie w państwach członkowskich Rady Europy (zob. aneks I).

Rozdział I

Problem kompensacji dla ofiar przestępstw

1. Jeszcze kilka lat temu ofiara przestępstwa rzadko dysponowała jakimiś sposobami otrzymania kompensacji innymi niż te, które dla celów tego raportu mogą zostać nazwane sposobami konwencjonalnymi. Stanowią je instytucja postępowania cywilnego przeciwko osobom odpowiedzialnym za przestępstwa (zob. poniżej paragraf 2), uczestniczenie jako odrębna strona w postępowaniu karnym przeciwko przestępcy (*action civile*, zob. poniżej paragraf 3) oraz różne metody „pośrednie” związane z postępowaniem karnym (zob. poniżej paragrafy 4 i 5).

Metody te nie zawsze umożliwiają ofierze uzyskanie kompensacji, a ich niedakwotność została potwierdzona badaniami; ocenia się, że w Zjednoczonym Królestwie przestępca może zostać skutecznie

(Holandia), Pan Clers (Szwajcaria), Pan Botton (Zjednoczone Królestwo) i Pan Spielmann (obserwator, Luksemburg).

zaskarżony do sądu w mniej niż 1)3 przypadków przekazanych do Urzędu ds. Kompensacji.

Przyczyny tej nieadekwatności są następujące:

- a. W wielu przypadkach przestępca nie zostaje znaleziony ani nawet zidentyfikowany. Czynniki ten ma coraz większe znaczenie z powodu wysokiej liczby niewyjaśnionych spraw;
- b. Nawet jeśli przestępca zostaje wykryty, może być on niewypłacalny lub zdoła ukryć swoje środki. Nowe procedury takie, jak ostatnio utworzony Nakaz Bankructwa Kryminalnego w Zjednoczonym Królestwie, nie są w stanie rozwiązać problemu w pełni, jako że uprawnienia sądów do badania środków przestępców są ograniczone;
- c. Ofiary często potrzebują zarówno pomocy socjalnej, jak i kompensacji finansowej. Te różne czynniki mogą sprawiać wrażenie, że społeczeństwo jest obojętne wobec położenia ofiar, wrażenie, które może być potęgowane z powodu tendencji nowoczesnej penologii, aby przywiązywać mniej wagi do punitwnych lub kompensacyjnych aspektów sankcji aniżeli do ich wartości rehabilitacyjnych; innymi słowy, aby koncentrować się na interesach przestępców.

2. Procedury cywilne są często zbyt długie, skomplikowane i drogie. Wygranie sprawy nie daje gwarancji kompensacji, co powstrzymuje wiele ofiar od korzystania z tego środka. Inną przyczyną, dla której wiele ofiar nie wszczyna procesów jest to, że po prostu nie są świadome, iż mogą tak uczynić.

3. *Action civile* daje ofierze, przynajmniej pośrednio, pomoc ze strony departamentu oskarżyciela publicznego i zwykle jest szybsza i tańsza niż zwrócenie się do sądu cywilnego. Jednak jej zalety mają charakter bardziej procesowy niż materialny i w rzeczywistości rodzi ona liczne problemy. Pomimo jej prostoty, pozostaje kwestia urzeczywistnienia ewentualnego wyroku. Ponadto różne są cele ofiary i społeczeństwa. Proces karny odzwierciedla interes społeczeństwa, który ogniskuje się przede wszystkim na rehabilitacji przestępcy. Na-

leży brać pod uwagę także interesy ofiary, która głównie dąży do uzyskania kompensacji. I wreszcie, *action civile* łączy się z wieloma problemami natury technicznej, które są zbyt skomplikowane, aby rozważać je szczegółowo tutaj.

4. Istniejące lub sugerowane „pośrednie” metody zapewnienia, że kompensacja zostanie zapłacona, obejmują co następuje:

- a. odwołanie się do takich środków, jak zawieszenie wyroku, probacja lub warunkowe zwolnienie ze zobowiązaniem przestępcy, aby skompensował ofiarę;
- b. wzięcie pod uwagę każdej kompensacji, której dokonał lub starał się dokonać przestępca w chwili ustalania wyroku lub rozważania zawieszenia;
- c. wydawanie nakazu kompensacyjnego jako jedynej lub dodatkowej sankcji (np. nakazy kompensacyjne przewidziane w *Powers of Criminal Courts Act* z 1973 r. w Zjednoczonym Królestwie, które nie są ograniczone do przestępstw popełnionych z użyciem przemocy lub przestępstw, których skutkiem są szkody osobiste);
- d. nakazanie zwrotu skradzionych dóbr lub zysków z ich sprzedaży;
- e. przeznaczenie dla ofiary całości lub części grzywny wymierzonej przestępcy;
- f. przeznaczenie dla ofiary zarobków uzyskanych przez przestępcę, czy to w więzieniu czy gdziekolwiek indziej;
- g. dopuszczenie interwencji państwa w postępowanie kompensacyjne. W tym przypadku władze działają na rzecz ofiary przeciwko dłużnikowi.

5. Te pośrednie metody zakładają, że przestępca jest w stanie zapłacić i że mogą osłabiać jego rehabilitację; z tego powodu łączą się z rozmaitymi trudnościami, co czyni koniecznym poszukiwanie innych sposobów kompensowania ofiar.

6. Na tym polega nieadekwatność lub nieefektywność różnych bezpośrednich i pośrednich procedur służących pomocą w zabezpieczeniu, aby ofiara rzeczywiście została skompensowana przez przestępcę. Należy przyznać także, iż dopiero niedawno decydenci w sprawach polityki karnej zaczęli zwracać uwagę na ofiarę. Większość z nich wcześniej zajmowała się w pierwszej kolejności rehabilitacją przestępcy². Chociaż wiktymologia, dość nowa gałąź kryminologii, uratowała ofiarę od zapomnienia, zainteresowana jest ona w pierwszym rzędzie negatywnymi aspektami jej osobowości oraz postawą i nie ujawnia troski o jej los lub los osób będących na jej utrzymaniu³.

Ta jednostronność polityki karnej nieuchronnie sprowokowała reakcję. Pod naciskiem zwłaszcza Margery Fry, która w 1957 r. poddała pod dyskusję ideę systemu kompensacji państwowej dla ofiar⁴, kilka państw podjęło działania w postaci wypłacania kompensacji z funduszy publicznych⁵. W efekcie dało się zaobserwować wzrastające zainteresowanie tematem ze strony organizacji międzynarodowych, a mianowicie:

2. Propozycja nr XXII przyjęta na 1-szym Kongresie Międzynarodowego Towarzystwa Obrony Społecznej w 1947 r., „Bulletin de la Societe internationale de defense sociale”, pierwszy semestr, 1955, s. 15; 8-y Międzynarodowy Kongres Obrony Społecznej (Paryż, 18-22 listopad 1971 r.) na temat technik indywidualizacji sądowniczej. Zob. raport generalny prof. G. Lavasseur'a, „Revue sc. cr. et dr. pen. comp.” 1972, s. 327-58.

3. Pod tym względem najbardziej typowa jest następująca definicja wiktymologii: „Całokształt wiedzy na temat ofiary: jej osobowości, cech biologicznych, psychicznych i moralnych, charakterystyk socjokulturowych, związków z przestępcą i roli oraz przyczynienia się w genezie przestępstwa”. Zob. E. Abdell Fattah: La victimologie: qu'est-elle et quel est son avenir?, „Revue int. de crim. et de pol. tech.” 1967, s. 113.

4. M. Fry: Justice for Victims, „The Observer”, 7 July 1957; teź: Compensation for the Victims of Criminal Violence, „The Journal of Public Law” 1959, s. 191-4.

5. V. Van Honste: La reparation par l'Etat du dommage subi par les victimes de certaines infractions, „J.T.” 1973, s. 611-4.

- a. 9-tej Konferencji Europejskich Ministrów Sprawiedliwości (Wiedeń, 30-31 maj 1974 r.): na tej konferencji pan Van Agt, holenderski Minister Sprawiedliwości przedstawił referat poświęcony osobie pokrzywdzonej i prawu, zasadom oraz efektom systemów kompensacyjnych, grzywnom na rzecz kompensacji, zakresowi systemów kompensacyjnych, finansowaniu systemów oraz ich międzynarodowemu znaczeniu.

W dyskusji holenderski Minister wskazał, że żaden system krajowy nie może dobrze funkcjonować dopóty, dopóki wszystkie państwa członkowskie nie zaakceptują zasady kompensowania ofiar niezależnie od ich obywatelstwa. Ministrowie odnotowali, iż działające już różne systemy różnią się pod wieloma względami takimi, jak typy ofiar i pokrywane szkody, wypłacane kwoty i władze decydujące o wnioskach kompensacyjnych. Z tego powodu zasugerowali, wobec braku wystarczająco rozstrzygających rezultatów obecnych systemów, aby rządy, rozważając reformy legislacyjne na tym polu, brały za podstawę projekt regulacji dotyczącej kompensowania ofiar czynów przestępnych raport przygotowany przez Międzynarodowe Stowarzyszenie Prawa Karnego.

W konkluzji konferencja poparła propozycję holenderskiego Ministra tak, jak szczegółowo jest ona przedstawiona w paragrafie 3 wprowadzenia do tego raportu.

- b. 11-ty Międzynarodowy Kongres Prawa Karnego (Budapeszt, 9-14 wrzesień 1974 r.): obrady sekcji III, które dotyczyły kompensowania ofiar czynów przestępnych, miały za podstawę ustalenia sympozjum przygotowawczego, które odbyło się w dniach od 4 do 6 października 1973 r. w Instytucie Maxa Plancka Prawa Karnego Zagranicznego i Międzynarodowego we Fryburgu Bryzgowijskim⁶.

6. Transactions of the preparatory symposium at the Max Planck Institute of Foreign and International Criminal Law, Freiburg im Breisgau (Federal Republic of Germany), 4-6 October 1973, „Revue int. de dr. pen.” 1973, s. 5-416. Zob. też załącznik II.

7. Na podstawie ostatnich przedsięwzięć dotyczących problemu można stwierdzić, że zasada kompensacji państwowej dla ofiar przestępstw wydaje się być teraz już zaakceptowana, przynajmniej w pewnych granicach.

Rozdział II

Uzasadnienie w odniesieniu do systemów kompensowania ofiar przestępstw

1. Może być użyteczne przytoczenie argumentów przedstawionych na rzecz udzielania przez państwo pomocy finansowej ofiarom przestępstw bez dokonywania w tym miejscu ich oceny.

- a. Państwo jest prawnie zobowiązane do kompensowania ofiar:
 - jeśli państwo ustanawia zasady zachowania się, powinno nie tylko karać ich pogwałcenia, ale również kompensować ofiary tych pogwałceń;
 - jeśli państwo zakazuje zemsty prywatnej, powinno kompensować ofiary przestępstw, których popełnieniu nie udało mu się zapobiec;
 - jeśli państwo wprowadza nowe środki karne, powinno także przyjmować odpowiedzialność, gdy okażą się one nieefektywne (np. popełnienie kolejnych przestępstw przez przestępców warunkowo zwolnionych lub poddanych probacji, ucieczki przestępców z nowych typów więzień);
 - jeśli państwo ogranicza środki przestępcy skazując go na grzywnę lub posyłając do więzienia, gdzie zarobki są minimalne, powinno wyrównać stratę zaistniałą w kompensacji dla ofiary.

Prawniczo zobowiązanie państwa może znaleźć uzasadnienie w umowie (złamanie implikowanego obowiązku ochrony obywateli), w czynie niedozwolonym (złamanie obowiązku podjęcia odpowiednich kroków w celu ochrony obywateli) albo w teorii „ryzyka” (społeczeństwo jest traktowane jako „przedsiębiorstwo”, którego beneficjenci, tzn. jego obywatele, ponoszą ryzyka z tego tytułu).

- b. Ponieważ niektórzy ludzie są narażeni na większe ryzyka niż inni, skutki przestępstw nie są równomiernie rozłożone w społeczeństwie. Istnieje dostrzegalna sympatia dla niewinnych ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy i nawet jeżeli państwo nie akceptuje odpowiedzialności za działania przestępcy, kompensacja dla ofiar jest wyjątkowo pożądana w interesie równości i solidarności społecznej.
- c. Kompensacja pomoga uwolnić ofiary od poczucia niesprawiedliwości, uczucia, które może prowadzić do wrażenia, że jest się odrzuconym przez społeczeństwo. Ponadto satysfakcjonujące systemy kompensacyjne ułatwiają również rehabilitację przestępców, ponieważ ofiara będzie reagowała mniej emocjonalnie i agresywnie na przestępcę, gdy zostanie skompensowana.
- d. Byłoby sprawiedliwe i właściwe kompensowanie osób pokrzywdzonych, jako że pomaganie policji lub ofierze przestępstwa kryminalnego ośmiela również zachowania bardziej altruistyczne.

2. Argumenty podnoszone przeciwko powołaniu systemów kompensacji państwowej są następujące:

- a. Istniejące systemy zabezpieczenia społecznego są adekwatne dla celów kompensowania ofiar przestępstw.
- b. Inwestycje finansowe lepiej byłoby przeznaczyć na zapobieganie przestępczości (powiększenie liczebności policji, więcej i lepszego technicznie wyposażenia dla policji). Państwo ma obowiązek przyznania priorytetu raczej temu zadaniu aniżeli zajmowaniu się skutkami przestępstw.
- c. Jako że takie systemy są przejawem paternalizmu państwowego, mogą prowadzić do wzrostu przestępczości, ponieważ przestępcy utracą cały sens odpowiedzialności i nie będą się już troszczyć o los swoich ofiar.
- d. Systemy kompensacji państwowej, zwłaszcza jeżeli pokrywają szkody w mieniu, mogą uczynić potencjalne ofiary bezstro-

skimi i zniechęcać do przedsięwzięć profilaktycznych. Ofiara nie będzie już miała bodźca do kooperowania w oskarżeniu przestępcy.

- e. Powołanie systemu kompensacji państwowej jest sprzeczne z zasadą, która obciąża w pierwszym rzędzie przestępcę rekompensowaniem szkód, które wyrządził.
- f. Systemy kompensacji państwowej są zbyt drogie. W Anglii, Walii i Szkocji w 1976 r. wypłacono kwotę około 6 mln funtów, a w całym Zjednoczonym Królestwie, gdzie corocznie wpływa ponad 16 000 wniosków, których liczba wzrasta z roku na rok o 15 %, wydatki administracyjne łącznie z personelem liczącym ponad 100 osób wynoszą 11 % ogółu wypłat.

Republika Federalna Niemiec ocenia koszty swojego systemu na 10 mln marek, przynajmniej za pierwszy rok jego działania. Holandia przewiduje początkowy wydatek na 1 mln guilderów. Koszty systemu są oczywiście zależne od jego zakresu.

Niektórzy sugerowali, aby systemy kompensacyjne mogły być finansowane z grzywien lub zarobków więziennych. Czyni się tak właśnie we Włoszech, gdzie na podstawie ustawy z 1974 r. trzy dziesiąte zarobków więźniów idą na *Cassa per il soccorso e l'assistenza della vittime del delitto*. Jednakże fundusze te nie wydają się adekwatne, a ponadto potrącenia z zarobków więźnia mogą być szkodliwe dla jego rehabilitacji i pociągać za sobą trudności dla jego rodziny. Co więcej, istnieją znaczące rozbieżności między przyczynianiem się różnych kategorii więźniów do finansowania systemu. Z tego powodu ucieczka do podatków może wydawać się nieunikniona, choć łączy się to w różnymi problemami natury politycznej. Utworzenie specjalnego systemu kompensacyjnego najprawdopodobniej odbije się na ekonomii wszystkiego, a więc administracji sądów cywilnych, pomocy prawnej i zabezpieczenia społecznego.

3. Eksperti nie uważali za konieczne odniesienia się do każdego argumentu za i przeciw systemom kompensacji państwowej. Niemniej, co się tyczy jednego z nich, należy podkreślić, że eksperci nie

byli skłonni zaakceptować teorii, że państwo powinno ponosić odpowiedzialność za konsekwencje czynów kryminalnych, ponieważ na obszarze walki z przestępczością władze publiczne są odpowiedzialne tylko za środki, a nie za skutek. Nikt nie akceptuje również odpowiedzialności w imieniu przestępcy. Poziom, na którym funkcjonują siły prawa i porządku w wolnym społeczeństwie, jest taki, że nie można oczekiwać całkowitego zapobiegnięcia przestępczości.

Z tych powodów jedynie równość i solidarność społeczna usprawiedliwiają kompensację państwową dla ofiar przestępstw.

Większość ustawodawstw wyłącza z zakresu ubezpieczeń społecznych skutki czynów umyślnych. Wyłączenie takie jest tradycyjnie oparte na podstawach moralnych i obawie, że pewni ludzie mogą być pobudzeni do popełnienia przestępstwa. Jest kwestią dyskusyjną, czy wykluczenie to jest dobrze uzasadnione.

Rozdział III

Nowe możliwe przedsięwzięcia w zakresie kompensowania ofiar przestępstw

Jako że zadania ekspertów nie ograniczały się do problemu utworzenia specjalnych systemów kompensacyjnych, rozważali oni różne inne możliwe przedsięwzięcia kompensacyjne. W szczególności zwrócili uwagę na dwie następujące możliwości:

a. Ubezpieczenia prywatne, zwłaszcza w następujących dwóch postaciach:

i. Ubezpieczenia przeciwko napadom: ten typ ubezpieczenia istnieje w Szwecji, gdzie włączony jest w ramy kompleksowej polityki w odniesieniu do gospodarstw domowych i jest bardzo tani. System gwarantuje posiadaczowi polisy i jego żonie oraz dzieciom kompensację za szkody osobiste będące skutkiem umyślnej przemocy. Wyłączone są szkody związane z zawodem posiadacza polisy oraz ze służbą wojskową. System obejmuje ponad 90 % populacji, zapewniając kompensację ponad 400-450 osobom rocznie. Globalna kwota wypłacona przez towarzystwa ubezpieczeniowe w 1973 r. jest szaco-

wana na 1,8 mln koron szwedzkich. Nie wydaje się jednak możliwe uczynienie systemu obowiązkowym. Z tego względu nadal istnieje potrzeba systemu kompensacyjnego dla osób nie ubezpieczonych, grupy, która z grubsza obejmuje osoby o złym statusie ekonomicznym.

ii. Rozszerzenie ubezpieczeń z tytułu odpowiedzialności cywilnej na czyny umyślne: tego rodzaju ubezpieczenie już istnieje w obszarze ubezpieczeń pojazdów motorowych, ale jego rozciągnięcie na inne przypadki mogłoby zachęcać niektórych ludzi do popełniania czynów kryminalnych. Ten typ ubezpieczeń wywołuje problemy moralne, jak również trudności prawne i praktyczne.

b. System zabezpieczenia społecznego: Austria uczyniła kompensację częścią systemu zabezpieczenia społecznego. Bardzo trudno jest jednak przesądzić, w jakim zakresie mogłyby być dokonywane odpowiednie wypłaty dla ofiar w tych szczególnych ramach. Chociaż systemy zabezpieczenia społecznego mogłyby zostać dostosowane do pokrywania wypadków medycznych ofiar i do pewnego stopnia utraty zarobków, jest wątpliwe, czy są one dostatecznie przygotowane do pokrywania szkód zwykle ocenianych przez sądy, a mianowicie innych strat finansowych i *pretium doloris*.

Rozdział IV

Ustalenia w odniesieniu do działania systemu kompensacyjnego

Eksperci zbadali z wielką dokładnością zasady, które ich zdaniem powinny rządzić działaniem specjalnego systemu kompensacyjnego. Zasady te powinny być traktowane jako wymogi minimalne, ale nic nie powinno powstrzymywać państw od bycia bardziej szczerymi w przyznawaniu ofiarom kompensacji.

Na podstawie badania przygotowali oni kilka zaleceń, które są komentowane w tym rozdziale.

1. Jeśli kompensacja nie może zostać zapewniona z innych środków, państwo przyczynia się do kompensowania:

- a. każdego, kto doznał ciężkiego uszkodzenia ciała w wyniku przestępstwa,
- b. osób pozostających na utrzymaniu tego, kto zmarł w wyniku przestępstwa. Większość istniejących systemów kompensacyjnych obejmuje nie tylko ofiary bezpośrednie, ale również osoby pozostające na ich utrzymaniu. Ekspersi przyjęli tę samą zasadę, ale jej stosowanie uzależnili od tego, czy ofiara zmarła, a jej śmierć była wynikiem zastosowanej wobec niej przemocy. Nie uznali za konieczne dopuszczenie wniosków od osób pozostających na utrzymaniu ofiary, która została tylko poszkodowana, ponieważ w takich wypadkach świadczenie na rzecz samej ofiary powinno umożliwić jej wykonywanie w zwykły sposób jej obowiązku utrzymania innych.

Ekspersi odnotowali, że koncepcja „osoby pozostającej na utrzymaniu” jest przedmiotem bardzo różnych interpretacji. Choć pewien stopień zależności finansowej od ofiary powszechnie jest wymagany (Zjednoczone Królestwo, Holandia), w niektórych przypadkach szkody zrekompensowane ofierze powiększają jej majątek. Ponadto niektóre systemy, ale nie wszystkie, dopuszczają wnioski od osób z „wolnych związków”. W świetle tej różnorodności zdecydowano, iż pojęcie „osoby pozostającej na utrzymaniu” powinno być interpretowane zgodnie z prawem wewnętrznym.

2. Co się tyczy przestępstw, które spowodowały uszkodzenie ciała, powinny być uwzględniane przynajmniej wszystkie umyślne przestępstwa z użyciem przemocy, nawet jeśli przestępca nie mógł zostać oskarżony.

System kompensacyjny powinien pokrywać przynajmniej uszkodzenia ciała wynikające z umyślnych aktów przemocy.

Nic nie powinno powstrzymywać państwa od kompensowania uszkodzeń ciała, niezależnie od tego, jakie przestępstwo było ich przyczyną. Wydaje się jednak niezbędne zagwarantowanie przynajmniej kompensacji za uszkodzenia ciała wynikłe z takich przestępstw z użyciem przemocy, która opinia publiczna uważa za najpoważniejsze. Należy odnotować, że podkomitet uczynił zapłatę kompensacji

całkowicie niezależną od uruchomienia postępowania przeciwko przestępcy. Podobnie, jeśli przestępca nie jest znany, jest nieletni lub prawnie niezdolny do ponoszenia odpowiedzialności, nie wpływa to na przyznanie kompensacji. Ta sama zasada leży u podstaw preambuły rezolucji, gdzie wszystkie odniesienia do przestępcy zostały pominięte po to, aby pokazać, że rezolucja rzeczywiście zajmuje się sytuacją ofiar. Ponadto wyraźnie stwierdza się, że ofiary powinny odnosić bezpośrednią korzyść z harmonizacji prawa krajowego.

3. Kompensacja może zostać wprowadzona w życie albo w ramach systemu zabezpieczenia społecznego albo poprzez utworzenie specjalnego systemu kompensacyjnego albo poprzez odwołanie się do ubezpieczeń.

Gdy chodzi o spostrzeżenia dotyczące tego paragrafu, zob. rozdziały II i III.

4. Kompensacja powinna być możliwie najpełniejsza i najwyższa biorąc pod uwagę istotę i skutki szkody.

5. Kompensacja powinna obejmować, w stosownych przypadkach, przynajmniej utratę przeszłych i przyszłych zarobków, wzrost kosztów, wydatki medyczne, wydatki z tytułu rehabilitacji medycznej i profesjonalnej oraz wydatki pogrzebowe.

6. Z powodów praktycznych lub ekonomicznych system kompensacyjny może ustanawiać granicę minimalną lub maksymalną. Może on także być oparty na wstępnie ustalonych skalach lub procentowych ocenach szkody. Wypłata kompensacji może być ograniczona do ofiar, które znajdują się w ciężkiej sytuacji materialnej.

7. Kompensacja może przybierać postać wypłaty jednorazowej lub wypłat okresowych.

Oczywiście idealnym rozwiązaniem byłoby zaopatrzenie ofiar w możliwie najpełniejszą kompensację. Niemniej, ponieważ trzeba uwzględnić możliwości finansowe państwa, uznać należy pewne ograniczenia w kompensacji, która ma zostać wypłacona. W konsekwencji eksperci zdecydowali przyjąć jako wymogu minimalnego listy zawartej w paragrafie 5.

W tym kontekście wyłaniają się pewne trudności interpretacyjne, w szczególności takie, jak:

i. utrata przeszłych i przyszłych zarobków: czy świadczenia powinny bazować na minimum, czy też przeciętnej?

ii. wydatki medyczne: czy płaci się kompensację za koszty leczenia psychiatrycznego i urodzenia dziecka w przypadkach zgwałceń?

Pozostawia się państwom członkowskim uregulowanie tych kwestii stosownie do ich ustawodawstwa krajowego i w razie potrzeby do uzupełnienia katalogu minimalnego ("w szczególności") ekspertów szkód podlegających kompensacji poprzez włączenie:

i. bezpośrednich lub pośrednich strat finansowych innych niż utrata dochodu,

ii. szok psychiczny i nerwowy,

iii. zniekształcenie,

iv. utrata nadziei życiowych,

v. osamotnienie,

vi. ból i cierpienie.

Co się dotyczy szkód, które nie mają być kompensowane w świetle rezolucji, należy przedstawić następujące obserwacje. W odniesieniu do szkód w mieniu, zadecydowano o ich wyłączeniu z zasięgu rezolucji dla następujących przyczyn:

i. mogą być one łatwo pokrywane przez ubezpieczenia prywatne;

ii. niekiedy są one pokrywane w ramach innych regulacji takich, jak prawo o rozruchach (Republika Federalna Niemiec i Zjednoczone Królestwo);

iii. pokrywanie ich byłoby zbyt drogie i mogłoby prowadzić do wzrostu oszukańczych wniosków.

Rezolucja nie ma zastosowania do szkód czysto moralnych, nawet jeśli takie szkody nie są pokrywane przez ubezpieczenia społeczne. Powszechnie wyrażany był bowiem pogląd, że łączyłoby się to ze zbyt wieloma problemami związanymi z ocenami.

Gdy chodzi o oszacowanie świadczenia, eksperci wyróżnili trzy możliwe rozwiązania:

- a. W niektórych systemach ustalone zostało z przyczyn praktycznych świadczenie minimalne; umożliwia ono selekcję wniosków i zapobiega przeciążeniu służb administracyjnych. Co się tyczy wyznaczenia maksimum, powody mogą być natury finansowej. Jest to akceptowane zakładając, że suma wypłacanej kompensacji w każdym przypadku jest wystarczająca tak, aby uniknąć niesprawiedliwości lub trudności.
- b. W przypadkach wypłacania kompensacji zgodnie z przyjętą skalą, skala ta może być tą, która ma zastosowanie w odniesieniu do wypadków przemysłowych. Wydaje się możliwe, aby system krajowy stanowił kombinację pełnej kompensacji z kompensacją ustalaną na podstawie stałej skali. W Republice Federalnej Niemiec podstawowa renta zależy od rozmiaru szkody w zdrowiu ofiary, podczas gdy wypłata kompensacyjna jest oparta na jej faktycznej utracie dochodu. Podobnie w Austrii refundacja wydatków medycznych, kosztów urzędów, zasiłku pielęgnacyjnego i zasiłku z powodu ślepoty nie zależą od dochodu ofiary, choć jest on zawsze brany pod uwagę przy obliczaniu renty miesięcznej.
- c. System może wprowadzać ograniczenia w przyjmowaniu wniosków, nie ustalając jednak wyraźnie żadnego minimum. Dlatego też rozdział I ustawy francuskiej przewiduje, że aby otrzymać kompensację, osoba pokrzywdzona musi znajdować się „w trudnej sytuacji materialnej”.

Eksperti zwrócili szczególną uwagę na argumenty przedstawione zarówno za, jak i przeciw kompensowaniu ofiar zamożnych, które - jak często było to podnoszone - mogą same podjąć kroki w odniesieniu do kompensacji w przewidzianych okolicznościach.

Jeśli system kompensacyjny bazuje na zasadzie solidarności i ma na celu przywrócenie sytuacji, w jakiej znajdowały się ofiary zanim przestępstwo zostało popełnione, może wydawać się nielogiczne odmawianie kompensacji wnioskodawcom majątnym. Niemniej, eks-

perci uznali, że w obecnych okolicznościach najlepiej pozostawić państwom członkowskim sprawę określenia kolejności priorytetów i ustalenia kwoty wypłacanej kompensacji stosownie do wpływu szkody na sytuację materialną ofiary. Może to być robione na trzy sposoby:

i. Można rozważyć wykluczenie *ab initio* pewnych kategorii wnioskodawców. Ponieważ takie ograniczenie może być sprzeczne z konstytucją, ważne jest zdefiniowanie zasady będącej podstawą systemu. Jeśli system rządzi się zasadą zabezpieczenia społecznego, nie powstaje żaden problem natury konstytucyjnej, jako że systemy zabezpieczenia społecznego są przedmiotem uzasadnionych limitów. Ich działanie jest całkowicie podporządkowane rozważeniu aktualnych potrzeb materialnych wnioskodawcy. Można sobie także wyobrazić ograniczenie przez odwołanie się raczej do sytuacji ofiary po zdarzeniu aniżeli do jej przynależności do określonej kategorii obywateli, a to w celu uniknięcia dyskryminacji;

ii. Ustanowienie maksymalnych limitów świadczeń (jak w Austrii, Republice Federalnej Niemiec i Zjednoczonym Królestwie);

iii. Szacowanie świadczeń na tle sytuacji finansowej ofiary. Nie można tutaj zapomnieć o oddziaływaniu opodatkowania. Dlatego też w Zjednoczonym Królestwie świadczenia są tak kalkulowane, aby skompensować utratę dochodów netto.

Choć wypłata całej kwoty wydaje się być rozwiązaniem najpowszechniejszym, w niektórych krajach może ona być zamieniona na zapłaty okresowe. Taka postać wypłat może być konieczna, jeśli ofiara jest małoletnia, bez zdolności prawnej lub jest przedmiotem presji ze strony swojego otoczenia.

8. System kompensacyjny powinien przewidywać możliwość przyznania w nagłych przypadkach świadczeń tymczasowych, jeśli miałyby nastąpić zwłoka w ustaleniu kompensacji.

Zalecenie to, którego znaczenie społeczne jest oczywiste, umożliwiłoby zmniejszenie liczby sytuacji trudnych lub niebezpiecznych z punktu widzenia finansowego. Mogą to być przypadki, kiedy ofierze

należy udzielić natychmiastowej pomocy w pokryciu pilnych wydatków bez czekania na wynik postępowania, które może być wolne i skomplikowane.

9. W celu uniknięcia podwójnej kompensacji każda suma pieniędzy uzyskanych lub możliwych do uzyskania z innych źródeł takich, jak przestępca, zabezpieczenie społeczne lub ubezpieczenie prywatne, może być potrącona albo odzyskana.

- a. Ekspertcy poddali szczegółowym rozważaniom problem związku między specjalnym systemem publicznym i konwencjonalnymi metodami kompensacji. Stwierdzili, że podstawowy system kompensacyjny był o wiele korzystniejszy dla ofiary, jeśli umożliwiał jej szybkie skompensowanie, bez uprzedniego sprawdzenia, iż przestępca jest niewypłacalny. Niemniej uznali, że w większości systemów fundusz kompensacyjny ciągle odgrywa jedynie rolę uzupełniającą lub dodatkową, jako że kompensacja w pierwszym rzędzie obciąża przestępcę.
- b. Współistnienie funduszu kompensacyjnego i metod konwencjonalnych rodzi problem podwójnej kompensacji. W większości systemów brana jest pod uwagę każda wypłata z innego źródła aniżeli fundusz (ubezpieczenie prywatne, zabezpieczenie społeczne, szkody cywilne, restytucja ze strony przestępcy) przy obliczaniu wysokości świadczenia. Ekspertcy przyjęli zasadę, że państwa mają swobodę w przyznawaniu kompensacji lub odliczaniu od przyznanej sumy każdej kwoty pochodzącej z innych źródeł. Wystąpiły jednak różnice zdań co do wypłat na rzecz ofiary z ubezpieczeń prywatnych. Niektórzy eksperci utrzymywali, że potrącanie takich wypłat byłoby przejawem penalizowania przezrocznych ofiar, odwołując się do zasady obowiązującej w odniesieniu do czynów niedozwolonych, iż sprawca czynu niedozwolonego nie powinien odnosić korzyści z powodu przezorności swojej ofary.
- c. Ekspertcy rozważali także, w jaki sposób fundusz kompensacyjny mógłby być informowany o wypłacie kompensacji z in-

nych źródeł. Pozostawiając tę kwestię do rozstrzygnięcia w ustawodawstwie krajowym, odnotowali oni, że w niektórych krajach zawarte zostały ciche porozumienia między urzędem kompensacyjnym i sądami. Te ostatnie np. informowałyby urząd, że w danym przypadku wydany został nakaz kompensacyjny i że ofiara akurat uzyskała taką a taką kwotę.

10. System może wstępować w prawa ofiary tak dalece, na ile to możliwe, aby nie szkodzić rehabilitacji przestępcy.

- a. Większość istniejących funduszy (wyjątkiem jest system w Wielkiej Brytanii) może wstępować w prawa ofiary i korzystać z jej uprawnień. Państwo ma lepszą pozycję niż ofiara do działania w całkowitej zgodności z celami systemów karnych, dla których zasadniczą sprawą jest rehabilitacja przestępcy.
- b. Ofiara może nadal dochodzić od przestępcy kwoty równej różnicy między faktycznie doznaną szkodą i kompensacji przyznanej przez fundusz wówczas, gdy taka kompensacja jest ograniczona do pewnych rodzajów szkód. Opcja taka wynika z subsydiarności funduszu w większości państw.

1. Kompensacja może być zredukowana lub odmówiona ze względu na zachowanie ofiary i jej związek z przestępcą oraz jego środowiskiem.

- a. Jak w przypadku wszystkich istniejących lub proponowanych systemów, eksperci zadecydowali, że zachowanie ofiary powinno być brane pod uwagę przy określaniu kompensacji. Pod pojęciem „zachowanie” rozumieli oni nie tylko działanie - prowokowanie przestępcy - ale również pasywność albo uchylanie się od współpracy z policją i władzami.

Niektóre systemy uwzględniają morale ofiary i rozważają je w kontekście jej własnej działalności przestępnej lub przynależności do tego samego co przestępca środowiska przestępczego. Płynne rozstrzygnięcie przyjęte przez ekspertów powinno umożliwić powstrzymanie się od kompensowania np. gangsterów poszkodowanych w walkach między gangami.

- b. Wiele systemów wyklucza przypadki, w których ofiara i przestępca są spokrewnieni lub razem mieszkają. Wyłączenie takich „rodzinnych przypadków” ma na celu zmniejszenie ryzyka zмовы między ofiarą i sprawcą i uniknięcie tego, że ten ostatni pośrednio korzysta z kompensacji. Eksperci byli świadomi ryzyka oszukańczych żądań, ale nie chcieli wyłączyć tych przypadków *ex officio*, ponieważ generalne ich wyłączenie mogłoby rodzić bardzo nieprzyjemne sytuacje.

12. Poza przypadkami, w których mają zastosowanie specjalne konwencje, kompensację płaci państwo, na którego terytorium, włączając w to statki i samoloty, przestępstwo zostało popełnione.

Eksperci zbadali również międzynarodowe aspekty kompensacji dla ofiar przestępstw. Zetknęli się z potrzebą dokonania wyboru między zasadą terytorialności i obywatelstwa. W tym zakresie rozważyli następujące argumenty:

i. zastosowanie zasady obywatelstwa może rodzić problemy, jeżeli wnioskodawca ma podwójne obywatelstwo;

ii. zasada obywatelstwa zapewnia, że wszyscy obywatele danego państwa są traktowani tak samo. Jednak państwa stosujące zasadę terytorialności mogą uzyskać ten sam skutek poprzez rozszerzenie swoich systemów na swoich obywateli i/lub mieszkańców pokrzywdzonych w kraju, w którym nie istnieje w ogóle system kompensacyjny;

iii. jeśli podstawą systemu jest odpowiedzialność państwa, to objęte powinny nim być wszystkie ofiary; gdy jest to solidarność społeczna, mogłoby to usprawiedliwiać ograniczenie kompensacji do obywateli oraz mieszkańców i wyłączenie obcokrajowców, którzy nie płacą podatków ani składek na zabezpieczenie społeczne;

iv. łatwiej jest zbadać i zgromadzić dowody przestępstwa w państwie, w którym zostało ono popełnione, co jest argumentem przemawiającym za zasadą terytorialności. Ustalenie konkretnego miejsca, w którym dokonano przestępstwa nie powinno pociągać za sobą żadnych trudności praktycznych;

v. system powinien być otwarty dla wszystkich, którzy mają zdolność do wszczęcia postępowania w państwowych sądach cywilnych. Jeśli dotyczy to cudzoziemców, zasada terytorialności jest korzystniejsza o tyle, że obejmuje i ich;

vi. na gruncie zasady terytorialności może być trudno uzyskać informacje o środkach wnioskodawcy będącego obcokrajowcem;

vii. zasada terytorialności może się łączyć z płaceniem kompensacji w przypadkach, w których ani ofiara ani przestępca nie mają żadnych związków z państwem, gdzie popełnione zostało przestępstwo (np. strzelanina między obcymi grupami terrorystycznymi).

Po szczegółowym rozważeniu eksperci uznali, że zasada terytorialności, być może rozszerzona na statki i samoloty, była bardziej efektywna w zakresie zapewnienia kompensacji dla wszystkich ofiar aktów z użyciem przemocy, zapobiegając także kompensacji podwójnej. Obecnie jednak sama terytorialność nie jest rozwiązaniem doskonałym, jako że kilka państw członkowskich nie ustanowiło jeszcze specjalnego systemu. Ofiary czynów z użyciem przemocy dokonanych na terytorium takich państw nie otrzymałyby w związku z tym żadnej kompensacji, jeśli zastosowanie miałyby jedynie zasada terytorialności.

Eksperti zastanawiali się także, czy zasada ta nie powinna zostać uzupełniona zasadą obywatelstwa lub zasadą miejsca zamieszkania albo stałego pobytu. Umożliwiłoby to państwom posiadającym system kompensacyjny udzielanie pomocy swoim obywatelom lub mieszkańcom, przeciwko którym akty przemocy zostały dokonane w państwie nie przewidującym kompensacji. Eksperti nie uznali jednak za pożądane włączenie odwołanie się do tych zasad do samej rezolucji.

13. Eksperti zwrócili uwagę na możliwość włączenia klauzuli wzajemności do ustawodawstwa krajowego. Klauzula taka mogłaby stać się bodźcem dla państw, które jeszcze nie wprowadziły specjalnego systemu kompensacyjnego.

Załączniki

Aneks I

Aktualna sytuacja w państwach członkowskich Rady Europy

Raporty władz krajowych

Austria

Austriacka ustawa o kompensacji dla ofiar przestępstw weszła w życie 1 września 1972 r. Ustawa przewiduje pomoc dla obywateli austriackich, jeżeli z całym prawdopodobieństwem można przyjąć, że w wyniku nielegalnego i świadomego działania zagrożonego karą surowszą niż sześć miesięcy pozbawienia wolności doznali uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia i z tego powodu ponieśli wydatki medyczne, lub zmniejszona została ich zdolność do zarabkowania. Prawo to obejmuje wszystkie szkody doznane od 26 października 1955 r.

Wsparcie ze strony państwa w żadnym razie nie zakłada, że przestępca został legalnie skazany przez sąd austriacki; jest ono również przyznawane, jeżeli:

i. czyn karalny został popełniony w stanie zaburzeń umysłowych lub przestępca działał w stanie wyższej konieczności wyłączającym winę (*Notstand*);

ii. oskarżenie przestępcy nie jest możliwe z powodu jego śmierci, przedawnienia albo z jakichś innych przyczyn; lub jeżeli

iii. przestępca nie jest znany albo nie może zostać oskarżony ze względu na nieobecność.

Jeżeli dana osoba zostaje zabita w wyniku karalnego świadomego działania - z wyłączeniem wypadków drogowych, które są przestępstwami z zaniedbania - osoby będące na jej utrzymaniu z mocy prawa uzyskują wsparcie, o ile są obywatelami austriackimi i jeśli z powodu tej śmierci utraciły źródło utrzymania. Wsparcia nie przyznaje się ofierze lub osobom pozostającym na jej utrzymaniu w przypadku śmierci ofiary wówczas, gdy ofiara lub pozostający na jej utrzymaniu:

i. brali udział w czynie przestępnym;

ii. świadomie i bezprawnie bez uzasadnionych podstaw pobudzili przestępcę do dokonania ataku kryminalnego albo bez ważnej przyczyny narazili się na niebezpieczeństwo zostania ofiarą przestępstwa;

iii. brali udział w walce, w wyniku której doznali uszkodzenia ciała lub zostali zabici;

iv. byli winni uchylenia się od działania służącego powstrzymaniu przestępstwa, schwytania przestępcy lub oszacowania szkody.

Wnioski składa się w Krajowych Biurach ds. Inwalidów (*Landesinvalidenämter*). Te w pierwszej kolejności ustalają, czy w odniesieniu do faktów, na których opiera się wniosek, wszczęte zostało postępowanie karne, a jeśli tak, w jakim jest aktualnie stadium. Sądy karne i biura prokuratorów publicznych muszą odpowiedzieć na żądania *Landesinvalidenämter* niezwłocznie. Jeżeli prokurator publiczny odstąpił od ścigania lub wycofał akt oskarżenia, musi podać powody tego działania. Decyzje należą do Ministra Spraw Socjalnych.

Belgia

Projekt ustawy, przygotowany przez osoby prywatne, przewidujący wypłaty państwa dla „ofiar aktów przemocy”, został przedłożony w Izbie Poselskiej 17 maja 1972 r. przez pana Glinne'go (Doc. 236 91971-72) No. 1). Zawierał on tekst projektu przedłożonego w oryginalnej wersji przez pana Glinne'go podczas sesji 1966-67 (Doc. No. 371)1) i ponownie w czasie następnej sesji (Doc. No. 276)1), ale za każdym razem był unieważniany z powodu rozwiązania parlamentu. Uzupełnienia znacząco modyfikujące projekt pana Glinne'go poprzez rozszerzenie zasięgu jego stosowania zostały przedłożone w 1972 r. przez pana Defraigne'go (Doc. 236 (1971-72) No. 2), który uprzednio zgłaszał je w 1969 r.

Projekt ten upadł z powodu rozwiązania parlamentu.

Zasady prawne, na których projekt bazował, były następujące:

1. Podstawa kompensacji

Pan Glinne utrzymywał w memorandum wyjaśniającym poprzedzającym tekst projektu, że „państwo, którego obowiązkiem jest utrzymywanie porządku i spokoju w miejscach publicznych ... anachronistycznie lekceważy dzielenie odpowiedzialności w zakresie środków cywilnych, innymi słowy, dokonanie reparacji szkody odniesionej przez ofiarę aktu przemocy”. „Nowoczesne państwo”, argumentował, „nie może pozostawiać ofiar ich losowi w ten sposób ...”. W konsekwencji „odpowiedzialność państwa względem obywateli musi zostać poszerzona”, a „socjalizacja” uznawana w kilku obszarach nie może być nadal lekceważona w odniesieniu do aktów przemocy”.

Artykuł 1.1. projektu ustanawiał tę samą zasadę specjalnej odpowiedzialności władz publicznych: „Państwo płaci kompensację ...”.

2. Czyny dające tytuł do kompensacji

Artykuł 1.2. projektu pana Glinne'go przewidywał kompensację wyłącznie w przypadku szkód wynikających z uszkodzenia fizycznego (zniedołężnienie lub śmierć), spowodowanych bezpośrednio kilkoma przestępstwami umyślnymi, które zostały wyczerpująco wyliczone.

Propozycja uzupełnienia zgłoszone przez pana Defraigne'go, z drugiej strony, polegała na tym, aby kompensacja była płatna w przypadku każdej szkody fizycznej, „jeśli taka szkoda jest skutkiem przestępstwa lub czynu podjętego w celu uratowania innych od grożącego niebezpieczeństwa”. Z tego powodu kompensowane byłyby również „ofiary czynów z zaniedbania” oraz osoby, które są „ofiarami swojej odwagi lub poświęcenia”.

3. Beneficjenci kompensacji

Projekt pana Glenne'go wyraźnie wyłącza ciała zbiorowe z zakresu stosowania proponowanego systemu kompensacji. Nie zawiera on jednak ograniczenia dotyczącego obywatelstwa beneficjenta. Użycie w memorandum wyjaśniającym pojęcia „obywatel” sugerowało wszakże, iż ofiara musi bezwzględnie posiadać obywatelstwo belgij-

skie. Panowie Glinne i Defraigne uwzględnili, aby ofiary miały prawo do kompensacji, lecz idąc śladem zasad ustawodawstwa o wypadkach przemysłowych, nie widzieli powodu przyznawania kompensacji osobom, które po czynie powodującym ich pokrzywdzenie, miały nadal roczny dochód przekraczający 200.000 franków belgijskich. Zarówno projekt pana Glinne'go, jak i uzupełnienia pana Defraigne'go przewidywały, że w przypadku śmierci ofiary do kompensacji byłyby uprawnione osoby pozostające na jej utrzymaniu. W tym zakresie oba teksty również odwoływały się do odpowiednich postanowień rządzących wypadkami przemysłowymi.

4. Szkody podlegające kompensacji i metoda kompensowania

Co się tyczy szkody wynikającej bezpośrednio z uszkodzenia ciała, artykuł 2 projektu Glinne'go nakłada istotne ograniczenie: czyn, który spowodował szkodę, skutkowałby czasową niezdolnością na okres powyżej 1 miesiąca lub trwałą niezdolnością nie mniejszą niż 10 %. Projekt przewidywał kompensację jedynie za szkody materialne, znowu na warunkach zbliżonych do mających zastosowanie przy wypadkach przemysłowych.

Nie wyznaczał on maksymalnej kompensacji, ale ustalał na 200.000 franków belgijskich pułap zasadniczych zarobków jako podstawy do kalkulowania kompensacji. Uwzględniając, że kompensacja państwowa powinna mieć charakter uzupełniający, pan Glinne zawarł klauzulę zakazu jej łączenia z innymi rodzajami kompensacji za tę samą szkodę. Pan Defraigne poszedł pod tym względem dalej i wymagał od ofiar, „aby użyły wszelkich dostępnych im sposobów przeciwko osobom odpowiedzialnym za wypadek”.

Wyposażenie państwa w prawa ofiary przeciwko osobie, która popełniła przestępstwo, w odniesieniu do kwoty wypłaconej jako kompensacja było przewidziane w artykule 6, paragraf 3 projektu Glinne'go, który uznawał wypłacanie renty rocznej jako sposób kompensacji. Pan Defraigne wyszczególniał, iż powinno być możliwe dokonywanie wypłaty renty rocznej w ratach miesięcznych.

5. Procedura w sprawie odszkodowania

Projekt Glinne'go nie zawierał specjalnego postanowienia dotyczącego procedury, choć zostało stwierdzone w memorandum wyjaśniającym, że Król, który powinien być odpowiedzialny za procedurę, mógłby wybrać jedną z dwóch możliwości:

- a. przekazanie wniosków wnoszonych na podstawie tego prawa do powszechnych sądów, w których sprawa wniosku byłaby przedmiotem normalnego postępowania,
- b. albo powołanie komitetu, który podejmowałby niezbędne decyzje w zakresie stosowania tego prawa.

Autor projektu wydawał się faworyzować pierwszą z tych możliwości jako właściwszą.

Pan Defraigne uwzględnił, że „skoro ofierze przyznaje się uprawnienie, to byłoby ważne, aby zostało ono uznane przez prawo na wypadek sporu”.

Obaj deputowani pominęli kwestię wyspecyfikowania, w jaki sposób wniosek ma być składany zanim trafi do sądu i jakich terminów należy przestrzegać.

Powyższe braki w obu tekstach zostały podniesione przez Prokuratora Publicznego, pana Van Honste'go, w jego mowie otwierającej (*mercuriale*)⁷, zatytułowanej „Kompensacja państwowa za szkody odniesione przez ofiary niektórych przestępstw”⁸. Autorytet tego rodzaju przemówień sprawił, iż sugestiom uczynionym przez pana Van Hoste'go nadano istotne znaczenie. Podsumować je można następująco:

- Zasada szczególnej odpowiedzialności władz publicznych powinna zostać zastąpiona zasadą solidarności połączonej z zapewnienie-

7. Mowa na otwarcie roku sądowego.

8. „J.T.” 1973, s. 601-603.

niem społeczeństwu kompensacji za szkody (taka szkoda byłaby traktowana jako zło społeczne). Umożliwiłoby to ponadto płacenie kompensacji w przypadkach najbardziej na to zasługujących zamiast dokonywania selekcji beneficjentów *a priori* stosownie do kryterium dochodu rocznego;

- Niezbędne są szczegóły dotyczące prawnych implikacji ustalenia miejsca popełnienia przestępstwa (zasada terytorialności), a także zameldowania o przestępstwie policji;

- Nieodzowne jest postanowienie mówiące o zachowaniu się ofiary w celu zapobieżenia zawyżonym lub oszukańczym wnioskom;

- Ciało posiadające jurysdykcję powinno być określone za pomocą kryterium cywilnego lub politycznego charakteru kompensacji przyznawanej ofierze. Jeśli odrzuca się jako podstawę interwencji państwa koncepcję odpowiedzialności, koncentrującą się na idei zakładanej lub stwierdzonej winy i jeśli - przeciwnie - doznana szkoda jest ujmowana jako zło społeczne, za które społeczeństwo powinno dokonać reparacji, to szkody miałyby charakter prawa politycznego. Spór w odniesieniu do odszkodowania byłby przekazywany do specjalnego sądu; powinno być możliwe rozważenie sprawy na szczeblu odwoławczym.

Cypr

Cypr wydaje się być jednym z kilku państw europejskich, gdzie brak jest adekwatnej regulacji w ustawodawstwie krajowym co do przyznawania kompensacji ofiarom przestępstw.

A oto znalezione w prawie Cypru jedyne postanowienia:

- A. w rozdziale 26.f cypryjskiego kodeksu karnego, poz. 154 Zbioru Ustaw Cypru, i

- B. w niektórych rozdziałach ustawy o naruszeniach cywilnych, poz. 148 Zbioru Ustaw Cypru.

- A. Postanowienie w prawie karnym Cypru

- 1. Rozdział 26 f poz. 154 cypryjskiego kodeksu karnego upoważnia sądy sprawujące jurysdykcję karną do wydawania nakazu zapłaty

kompensacji przez osobę skazaną za jakiekolwiek przestępstwo obok lub zamiast orzeczenia wobec niej innej kary. To uprawnienie sądów wykorzystywane jest jednak bardzo rzadko, a zwykle ma to miejsce w przypadkach szczególnych przestępstw takich, jak złośliwe uszkodzenie mienia, napad etc. i niezmiennie tylko wówczas, gdy ofiara lub jej pełnomocnik zgodzą się na wydanie takiego nakazu w miejsce postępowania cywilnego obciążającego ją dalszymi kosztami.

Zwykle sąd określa również czas na zapłacenie kompensacji.

Jeśli jednak wysokość szkody jest w sądzie karnym przedmiotem sporu, sąd ten zawsze przekazuje sprawę na drogę postępowania w sądzie cywilnym.

2. W przypadkach poważnych przestępstw jak morderstwo (z premedytacją lub bez) sąd karny nigdy wszakże nie wydaje nakazu kompensacyjnego. Może tak uczynić w przypadkach kradzieży, zwłaszcza wówczas, gdy skradzione mienie zostało odzyskane, w których sąd wydaje nakaz restytucyjny właśnie z uwagi na odzyskanie mienia.

3. Konkluzja, jaką można na podstawie powyższego sformułować, jest taka, że w ustawodawstwie występuje poważna luka w odniesieniu do płacenia kompensacji ofiarom przestępstw. Znaczenie tej luki jest większe wówczas, gdy w wyniku morderstwa zarówno z premedytacją, jak i bez, jakaś osoba traci życie.

W takich wypadkach brak jest środków na rzecz ofiary lub jej rodziny czy to w sądach karnych, czy też wykonujących na Cyprze jurysdykcję cywilną, w związku z czym przestępca niezależnie od tego, jaka jest kara, którą sąd może wymierzyć, jest zwolniony od zapłaty jakiejkolwiek kompensacji rodzinie ofiary.

B. Postanowienie w ustawie o naruszeniach cywilnych, poz. 148

1. Jedynymi przypadkami, w których szkody (a nie kompensacja) mogą zostać uznane przez sądy na Cyprze są sytuacje, w których ofiara umiera wskutek niedbalstwa przestępcy (zob. rozdział 58 poz. 148 Zbioru Ustaw Cypru), zwykle w wypadkach samochodowych.

Oczywiście wówczas zapłaty szkód przyznanych przez sąd dokonuje towarzystwo ubezpieczeniowe, jako że w ustawodawstwie cypryjskim istnieje wyraźny przepis nakładający na właściciela pojazdu obowiązek uzyskania polisy ubezpieczeniowej (*vide* poz. 333 Zbioru Ustaw Cypru).

2. Prawidłowym jest również stwierdzenie, że szkody mogą być przyznawane w odniesieniu do wszystkich naruszeń cywilnych lub czynów niedozwolonych, do których należy także przestępstwo. Jedynym ograniczeniem jest postanowienie w rozdziale 67 ustawy o naruszeniach cywilnych, poz. 148, które przewiduje, że nie jest dopuszczalne działanie w odniesieniu do naruszenia cywilnego, gdy fakty, na których opiera się takie działanie stanowią przestępstwo na mocy przepisów innej ustawy, co oznacza, że nie można podjąć działania w takich przypadkach powołując się na naruszenie cywilne (które także jest przestępstwem) dopóty, dopóki sąd jest usatysfakcjonowany tym, że przestępcy została wymierzona sprawiedliwość lub sąd, przed którym takie działanie zostało przedsięwzięte jest przekonany, iż nie jest w sposób zasadny możliwe postawienie przestępcy przed wymiarem sprawiedliwości (rozdział 67 poz. 148). Rozdział ten został ostatnio zmieniony (ustawą 87)73 i przewiduje, że zawiadomienie o takim działaniu powinno być przekazane Prokuratorowi Generalnemu Republiki.

3. Tak więc na Cyprze naruszenia cywilne lub czyny niedozwolone, które mogą być również przestępstwami, umożliwiające ofierze wszczęcie sprawy cywilnej przeciwko winowajcy są następujące:

- zaniechanie, napad, oszustwo, przywłaszczenie, naruszenie mienia ruchomego, naruszenie porządku publicznego, złośliwe uszkodzenie mienia oraz kradzież.

Jak już stwierdzono, konkluzja w świetle powyższego może być taka, że w odniesieniu do płacenia kompensacji ofiarom przestępstw z użyciem przemocy ustawodawstwo cypryjskie lokuje się daleko w tyle za nowoczesnymi systemami stosowanymi w innych krajach europejskich.

Zalecenia na rzecz poprawy sytuacji na Cyprze.

Jako że Cypr stosuje prawo angielskie i na nim oparty jest jego system sądowiczy, inaczej niż w większości państw europejskich, gdzie obowiązuje system kontynentalny, zasugerowano, aby zalecenia służące poprawieniu sytuacji były z konieczności wywiedzione z krajów, w których stosuje się prawo angielskie takich, jak Zjednoczone Królestwo, Irlandia, etc. Jednak przepisy tych państw nie mogą zostać przeniesione do cypryjskiego systemu sądowego bez uwzględnienia panujących warunków lokalnych.

Z tego powodu jedynym sposobem wypełnienia luki istniejącej w cypryjskim ustawodawstwie w odniesieniu do płacenia kompensacji ofiarom przestępstw na Cyprze jest powołanie komitetu ekspertów dla zbadania problemu i przedłożenia rządowi Republiki Cypru sprawozdania w tej sprawie.

Dania

Komitet ustanowiony przez Ministra Sprawiedliwości latem 1975 r. przedstawił zalecenia o odszkodowaniach od państwa dla ofiar przestępstw kryminalnych (No. 751/1975).

Komitet zalecił, aby jak w kilku innych państwach Europy Dania wprowadziła rozwiązanie, stosownie do którego państwo mogłoby płacić sprawiedliwą kompensację ofiarom przestępstw kryminalnych.

W styczniu 1976 r. Minister Sprawiedliwości zaprezentował w parlamencie projekt ustawy o kompensacji państwa dla ofiar czynów kryminalnych. Projekt, który całkowicie zgadzał się z zaleceniami komitetu, został uchwalony w maju 1976 r. i wszedł w życie 1 października 1976 r.

Podstawową zasadę stanowi to, że kompensacja jest wypłacana wyłącznie za szkody osobiste spowodowane czynem naruszającym kodeks karny. Kompensacja, która może być przyznawana także za szkody nie mające charakteru ekonomicznego oraz stratę żywiciela, jest wypłacana jako kompensacja sprawiedliwa. Od kompensacji odejmuje się takie kwoty, które osoba będąca sprawcą straty, może zapłacić sama, wypłaty dokonane na podstawie prawa socjalnego, zasiłki otrzymane w trakcie choroby oraz renty.

W jednym szczególnym kontekście wprowadzono płatność krajowej kompensacji w odniesieniu do szkody w mieniu, a mianowicie wówczas, gdy przestępstwo kryminalne, np. kradzież, powoduje szkody wyrządzone przez osoby uciekające z zakładów zamkniętych. Dodatkowo przy szkodzie wyrządzonej podczas ucieczki, wypłacana jest kompensacja za szkody wyrządzone w obrębie zakładu lub podczas pobytu, sankcjonowanego przez władze, poza nim, np. na przepustce. Rozwiązanie to między innymi obejmuje szkody spowodowane przez osoby umieszczone w zakładach przymusowo na mocy ustawy o opiece kryminalnej, dzieci i młodzież skierowane do całodobowych ośrodków na mocy ustawy o pomocy społecznej, osoby przebywające w zakładach na mocy ustawy o opiece nad osobami chorymi umysłowo albo odesłane lub skierowane wbrew swojej woli do szpitala psychiatrycznego, etc. Ze względów administracyjnych Minister Sprawiedliwości jest upoważniony do podjęcia decyzji, że wnioski poniżej pewnej kwoty nie podlegają kompensacji.

Regulacja ta jest administrowana przez zarząd liczący trzech członków (sędzia, specjalista prawa socjalnego oraz prawnik). Wniośki o kompensację za szkody w mieniu poniżej pewnej kwoty spowodowane w sąsiedztwie zakładu są jednak przekazywane temu zakładowi.

Francja

Francuska ustawa o kompensacji dla ofiar przestępstw

5 marca 1977 r. weszła w życie ustawa nr 77-5 z 3 stycznia 1977 r. gwarantująca kompensowanie przez państwo niektórych ofiar szkód fizycznych wynikających z przestępstwa.

Ustawa została przygotowana i omówiona w 1975 i 1976 r., a gdy powstał jej zarys, wzięto pod uwagę prace dokonane w Radzie Europy w odniesieniu do kompensowania ofiar przestępstw (szczególnie raporty Podkomitetu nr XXIX Europejskiego Komitetu ds. Problemów Przestępczości).

Podstawy tej niedawnej ustawy francuskiej zostały sformułowane podczas debat parlamentarnych. Intencją jest to, aby społeczeństwo

jako całość zaakceptowało obowiązek względem ofiar przestępstw, które zagroziły ich życiu lub samopoczuciu fizycznemu. Państwo gwarantuje zapłatę kompensacji ofiarom, które są najbardziej spauperyzowane i nie mogą zostać skompensowane z innych źródeł lub postępowań albo na mocy zwykłego prawa. Idea wspólnej solidarności w dużym stopniu odnosi się do warunków kompensacji, które zostaną poddane analizie poniżej; część druga wytycza tryb postępowania w sprawie uzyskania kompensacji.

1. Warunki kompensacji

Warunki, które dotyczą kompensowania ofiar przestępstw z funduszy publicznych, odnoszą się do przyczyny pokrzywdzenia, straty lub szkody, ich istoty, subsydiarnego charakteru kompensacji państwowej oraz w końcu - zachowania ofiary.

A. Przyczyna pokrzywdzenia, straty lub szkody

Z uwagi na definicję samego czynu, doznana strata lub szkoda muszą wynikać „z umyślnych lub nieumyślnych czynów, które wypełniają materialne znamiona przestępstwa”.

Idea, która leżała u podstaw tej definicji, była taka, aby w przypadku, gdy czyny będące przyczyną pokrzywdzenia, straty lub szkody, wydają się stanowić przestępstwa, pierwszoplanowym obowiązkiem władz odpowiedzialnych za zajmowanie się wnioskami o kompensację było rozważenie raczej materialnej istoty czynów niż ich statusu prawnego.

Jest więc kwestią niematerialną, czy sprawca takich czynów został oskarżony, czy też on lub ona nie mogą być oskarżeni z uwagi np. na śmierć lub niepoczytalność albo niezidentyfikowanie.

Podobnie, władze sądownicze odpowiedzialne za decyzję nie są zobowiązane do oczekiwania na wynik procesu karnego.

Przyczyną tego wyraźnego odstępstwa od zasady, że postępowanie cywilne czeka na rezultat postępowania karnego, jest przede wszystkim kwestia równości. Nie ma bowiem powodu, aby ofiara miała czekać na koniec raczej długiego postępowania karnego, gdy

spełnione zostały wszystkie warunki dla przyznania kompensacji. Na koniec można podnieść, że czyny powodujące pokrzywdzenie, stratę lub szkodę mogą stanowić przestępstwa tak umyślne, jak i nieumyślne. Pojęcie „przestępstwo” obejmuje bowiem zarówno przestępstwa ścigane z oskarżenia publicznego (*crimes lub delits*), jak również drobne przestępstwa (*contraventions*). Ofiary posiadające obce obywatelstwo są traktowane tak samo jak obywatele francuscy; wszystkie ofiary, jaka by nie była ich przynależność państwowa, mogą ubiegać się o świadczenie na mocy postanowień ustawy.

B. Istota pokrzywdzenia, straty lub szkody

W pierwszej kolejności szkoda wynikająca z przestępstwa musi być *cielesna*. Skutkiem krzywdzącym czynów musi być śmierć lub trwałe okaleczenie albo całkowita niezdolność do pracy przez okres powyżej 4 miesięcy.

Po wtóre, cierpienie wynikające z pokrzywdzenia cielskiego musi pociągać za sobą stratę *finansową*.

Owa strata finansowa polega na „stracie lub ograniczeniu dochodów, wzroście wydatków albo na niemożności wykonywania zawodu”.

Ma to zastosowanie wówczas, gdy dana osoba musiała na jakiś czas przerwać pracę lub zmienić zawód, albo też zmuszona była do zrezygnowania z przyszłej praktyki w profesji odpowiadającej jej zdolnościom (np. studenci lub osoby nie pracujące). Ma to również zastosowanie do każdego, czyje pokrzywdzenie wymaga wydłużonego lub kosztownego leczenia, czy też czyja ułomność wymaga pomocy. Osoby pozostające na utrzymaniu ofiar zmarłych, osobiście uprawnione na podstawie obowiązującego ustawodawstwa do reparacji, mogą również otrzymać taką kompensację. Z drugiej strony, pokrzywdzenie o charakterze niematerialnym, moralnym lub kosmetycznym, ból lub utrata radości życia nie są uwzględniane.

C. Subsydiarny charakter kompensacji państwowej

Jest to zasada podstawowa. Państwo kompensuje ofiary tylko wtedy, gdy nie mają prawa do innej kompensacji i odczuwają poważne trudności w zakresie swojej sytuacji materialnej.

Brak prawa do innej kompensacji

Pod tym świadomie niesprecyzowanym wyrażeniem rozumie się nie tylko kompensację ze strony sprawcy przestępstwa, dodatki do niej oraz ze sfery odpowiedzialności cywilnej, ale także inne środki, za pomocą których ofiara może uzyskać kompensację (np. ubezpieczenia osobiste, zabezpieczenie socjalne, zaprzyjaźnione stowarzyszenia, ustawodawstwo o wypadkach przemysłowych, fundusz gwarancyjny w odniesieniu do wypadków drogowych i podczas polowań).

W praktyce zatem kompensacja może być przyznana tylko wtedy, gdy okazuje się, że np. sprawca przestępstwa jest niewypłacalny, nieznany lub grasuje na wolności (razem z każdą inną osobą odpowiedzialną na zasadach prawa cywilnego) oraz że ofiara nie ma prawa do innej kompensacji.

Tego rodzaju reparacja czy kompensacja musi jednak być *prawdziwa i wystarczająca*, aby wykluczyła przyznanie kompensacji z funduszu publicznego.

Tak więc, jeżeli ofiara nie może zapewnić wyegzekwowania wyroku zasądzającego odszkodowanie (taka sytuacja może powstać np. wówczas, gdy skazany mieszka w innym państwie, w którym wyroki francuskie nie mogą być wykonane albo *de facto* albo *de jure*), będzie miała prawo do złożenia wniosku o kompensację do urzędu. To samo dotyczy osób pokrzywdzonych, które nie otrzymały dostatecznej reparacji; jeżeli np. sprawca przestępstwa może uiścić tylko część odszkodowania, które od niego zasądzono. Tak samo wówczas, gdy ofiara uzyskała tylko ograniczone pokrycie swojej szkody z tytułu ubezpieczenia albo gdy takie pokrzywdzenie, strata lub szkoda zostały jedynie częściowo skompensowane przez organizacje pomocy społecznej.

Oczywiście jednak, aby reparacja została uznana za niewystarczającą, muszą wystąpić czynniki inne aniżeli tylko trudności w zakresie formalności, szczegółów proceduralnych lub kosztów postępowania

W odniesieniu do takich przypadków istnieją przepisy postępowania cywilnego, na mocy których można wnioskodawcy udzielać pomocy przed wydaniem ostatecznego orzeczenia w sprawie (np. tymczasowe wykonanie, przyznanie tymczasowej kwoty albo nawet niejawnie przyznanie kwoty na zasadach paragrafu drugiego artykułu 809 nowego kodeksu postępowania cywilnego).

Poważne trudności odczuwane przez ofiarę

Jak już wskazano, solidarność społeczna, która jest podstawą ustawy z 3 stycznia 1977 r., wspiera jedynie najbardziej spauperyzowane ofiary. W związku z tym państwo kompensuje tylko te osoby, które - nie mogąc uzyskać kompensacji za pokrzywdzenie, stratę lub szkodę - doświadczają poważnych trudności w swoim położeniu materialnym. Innymi słowy, jeżeli sytuacja finansowa ofiary i jej środki po przestępstwie są takie, że normalnie mogą zaspokoić jej potrzeby, łącznie z potrzebami osób pozostających na jej utrzymaniu, państwo nie wypłaca kompensacji. Sytuacja ta jest oceniana na podstawie przygotowanych dokumentów, a w szczególności oświadczenia o dochodach, a także na podstawie wyników szybkiego postępowania.

Wobec jej subsydiarnego charakteru, kompensacja przyznawana ofiarom *nie może przekroczyć pułapu maksymalnego* (aktualnie 150.000 franków).

D. Zachowanie ofiary

Wszystkie warunki opisane powyżej w punktach A, B, i C muszą współwystępować i wszystkie muszą zostać spełnione, aby urząd był w stanie przyznać kompensację.

Nawet wtedy jednak „kompensacji można odmówić albo zmniejszyć ją z powodu zachowania osoby pokrzywdzonej w czasie przestępstwa lub jej związków ze sprawcą przestępstwa”.

Uniemożliwia to przejawienie przez ofiarę np. jakiegokolwiek nierozwagi. Można powołać tu przypadek kogoś, kto bez potrzeby wdał się w bójkę i w jej trakcie doznał pokrzywdzenia. Postanowienie to zapobiega również przyznawaniu kompensacji wówczas, gdy w praktyce mogłaby służyć sprawcy z uwagi na jego związek z ofiarą (np. stosunki rodzinne, współżycie).

Ocenianie zachowania ofiary i jej związków ze sprawcą przestępstwa w niektórych przypadkach może być dokonywane tylko na podstawie wyniku oskarżenia publicznego (szczególnie w odniesieniu do rzekomej prowokacji, o której mowa w art. 321 kodeksu karnego). Możliwe jest w związku z tym, aby urząd - przewidując ograniczenie lub wyłączenie kompensacji na takiej podstawie - zawiesił wydanie decyzji do czasu wydania ostatecznego werdyktu przez sąd. Rozwiązanie to stosuje się na żądanie ofiary.

II. Postępowanie kompensacyjne

Ustanowiona została procedura na tyle płynna i prosta, jak było to możliwe.

Wnioski o kompensację rozpatrywane są przez urząd usytuowany w obrębie jurysdykcji każdego Sądu Apelacyjnego.

Urzędy te są *sądami cywilnymi* składającymi się z trzech sędziów apelacyjnych.

Ofiara może złożyć wniosek albo do urzędu, w jurysdykcji którego mieszka, albo w którego jurysdykcji znajduje się sąd karny rozpoznający sprawę o przestępstwo. Jeśli ofiara nie mieszka we Francji, może złożyć wniosek do urzędu Sądu Apelacyjnego Paryża.

Wnioski do urzędu mają charakter pozwu połączonych z minimum formalności. Pozew musi zawierać określone informacje identyfikujące ofiarę, przyczynę i istotę pokrzywdzenia, straty lub szkody, sytuację finansową ofiary etc.

Gdy pozew zostanie złożony, członek urzędu rozpoczyna postępowanie sądowe, dokonując wszelkich niezbędnych czynności dla

zbadania sprawy. W trakcie trwania postępowania sądowego wnioskodawcy może zostać przyznana kwota tymczasowa.

Gdy postępowanie sądowe zostanie zakończone, wyznaczany jest termin rozprawy. Każda ze stron może przedstawić swoje stanowisko. Dodać można, że państwo jest reprezentowane przez radcę prawnego Skarbu Państwa.

Decyzja podjęta przez urząd może zostać podważona przed Sądem Kasacyjnym.

Ustawa zawiera też postanowienia dotyczące przekazania państwu praw ofiary. Przewiduje również, że jeśli ofiara otrzymuje kompensację z innego źródła po przyznaniu jej kompensacji przez urząd, państwo może domagać się zwrotu całości lub części wypłaconej sumy.

3. EUROPEJSKA KONWENCJA O KOMPENSACJI DLA OFIAR PRZESTĘPSTW* POPEŁNIONYCH Z UŻYCIEM PRZEMOCY Z DNIA 24 LISTOPADA 1983 r.

Państwa Członkowskie Rady Europy będące sygnatariuszami niniejszego aktu

Mając na uwadze, że celem Rady Europy jest osiągnięcie większej jednolitości między jej członkami;

Mając na uwadze, że ze względu na sprawiedliwość i solidarność społeczną niezbędne jest zajęcie się sytuacją ofiar przestępstw umyślnych popełnionych z użyciem przemocy, które doznały uszkodzenia ciała lub uszczerbku w zdrowiu, jak też sytuacją osób uzależnionych materialnie od ofiar, które w wyniku takich przestępstw poniosły śmierć;

Mając na uwadze konieczność wprowadzenia lub rozwinięcia programów kompensacyjnych dla takich ofiar ze strony państwa, na terytorium którego przestępstwa te zostały popełnione, w szczególności wówczas, gdy przestępca nie został wykryty lub brak mu środków finansowych;

Mając na uwadze niezbędność ustanowienia reulacji minimalnych w tym zakresie;

Odwołując się do rezolucji (77)27 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw;

Uzgodniły co następuje:

* The European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes.

Część I

Postanowienia podstawowe

Artykuł 1

Strony zobowiązują się do podjęcia kroków niezbędnych dla wprowadzenia w życie postanowień zawartych w Części I niniejszej Konwencji.

Artykuł 2

1. Jeśli uzyskanie pełnej kompensacji z innych źródeł nie jest możliwe, Państwo uczestniczy w kompensacji dla:

- a. osób, które doznały poważnego uszkodzenia ciała lub uszczerbku w zdrowiu wynikającego bezpośrednio z przestępstwa umyślnego popełnionego przy użyciu przemocy;
- b. osób pozostających na utrzymaniu tych ofiar, które w wyniku takiego przestępstwa poniosły śmierć.

2. W powyższych przypadkach kompensację przyznaje się nawet wówczas, gdy przestępca nie może być oskarżony lub ukarany.

Artykuł 3

Kompensację wypłaca Państwo, na terytorium którego zostało popełnione przestępstwo:

- a. obywatelom Państwa będącego stroną niniejszej Konwencji;
- b. obywatelom wszystkich Państw Członkowskich Rady Europy, którzy są stałymi mieszkańcami tego Państwa, na terytorium którego przestępstwo zostało popełnione.

Artykuł 4

Kompensacja pokrywa, stosownie do rozpatrywanego przypadku, przynajmniej następujące pozycje: utratę zarobków, wydatki medyczne i hospitalizacyjne oraz wydatki pogrzebowe, a w odniesieniu do osób pozostających na utrzymaniu, utratę środków utrzymania.

Artykuł 5

W razie konieczności program kompensacyjny może określać dla poszczególnego lub wszystkich elementów kompensacji limit górny oraz próg minimalny, powyżej lub poniżej których kompensacja nie jest przyznawana.

Artykuł 6

Program kompensacyjny może wprowadzać termin, w ciągu którego należy złożyć wniosek o kompensację.

Artykuł 7

Kompensacja może być obniżona lub wyłączona ze względu na sytuację finansową wnioskodawcy.

Artykuł 8

1. Kompensacja może być obniżona lub wyłączona ze względu na zachowanie ofiary lub wnioskodawcy przed, w trakcie lub po przestępstwie albo też w odniesieniu do krzywdy lub śmierci.

2. Kompensacja może być również obniżona lub wyłączona ze względu na powiązania ofiary lub wnioskodawcy z przestępstwem zorganizowanym lub ich członkostwo w organizacji angażującej się w przestępstwa popełniane z użyciem przemocy.

3. Kompensacja może być również obniżona lub wyłączona, jeżeli jej zapłata lub pełna zapłata byłaby sprzeczna z poczuciem sprawiedliwości lub porządkiem publicznym.

Artykuł 9

W celu uniknięcia podwójnej kompensacji Państwo lub uprawniony organ władzy może potrącić z wypłaconej kompensacji lub żądać od osoby, która uzyskała kompensację, tej sumy pieniędzy, którą otrzymała w wyniku doznania krzywdy lub śmierci, od przestępcy, z opieki społecznej lub z ubezpieczenia, jak też pochodzącej z każdego innego źródła.

Artykuł 10

Państwo lub uprawniony organ władzy może wchodzić w prawa osoby, która uzyskała kompensację, do wysokości wypłaconej kompensacji.

Artykuł 11

Wszystkie Strony podejmą kroki niezbędne dla zapewnienia dostępności informacji o programie potencjalnym wnioskodawcom.

Część II

Współpraca międzynarodowa

Artykuł 12

Stosując się do dwustronnych lub wielostronnych uzgodnień w sprawie wzajemnej pomocy zawartych między umawiającymi się Państwami, uprawniony organ władzy każdej Strony - na życzenie organu władzy innej Strony - udziela możliwie największej pomocy w zakresie kwestii objętych niniejszą Konwencją. W tym celu każde umawiające się Państwo desygnuje centralny organ władzy do przyjmowania i podejmowania działań w odniesieniu do żądań udzielania takiej pomocy oraz informuje o nim Sekretarza Generalnego Rady Europy przy przekazywaniu dokumentów ratyfikacyjnych, akceptacyjnych, aprobacyjnych lub przystąpienia.

Artykuł 13

1. Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości (CDPC) Rady Europy jest informowany o stosowaniu Konwencji.

2. W tym celu każda Strona przekazuje Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy wszystkie odpowiednie informacje o swoich regulacjach ustawowych lub prawnych dotyczących kwestii objętych niniejszą Konwencją.

Część III Postanowienia końcowe

Artykuł 14

Niniejsza Konwencja jest otwarta do podpisywania przez Państwa Członkowskie Rady Europy. Jest ona przedmiotem ratyfikacji, akceptacji lub aprobaty. Dokumenty ratyfikacyjne, akceptacyjne lub aprobowe są składane Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy.

Artykuł 15

1. Niniejsza Konwencja wchodzi w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie trzech miesięcy od daty, gdy trzy Państwa Członkowskie Rady Europy wyrażą zgodę na związanie się Konwencją stosownie do postanowień artykułu 14.

2. W odniesieniu do każdego Państwa Członkowskiego, które później wyrazi zgodę na związanie się nią, Konwencja wchodzi w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dokumentu ratyfikacyjnego, akceptującego lub aprobowego.

Artykuł 16

1. Po wejściu niniejszej Konwencji w życie, Komitet Ministrów Rady Europy może zaprosić każde Państwo nie będące członkiem Rady Europy do przystąpienia do Konwencji, podejmując decyzję większością głosów przewidzianą w artykule 20d Statutu Rady Europy i przy jednomyślności przedstawicieli umawiających się Państw upoważnionych do zasiadania w Komitecie.

2. W odniesieniu do każdego przystępującego Państwa Konwencja wchodzi w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie trzech miesięcy od daty złożenia dokumentu przystąpienia Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy.

Artykuł 17

1. Każde Państwo może w chwili podpisywania lub składania do depozytu dokumentu ratyfikacyjnego, akceptującego lub aprobowego

go określić terytorium lub terytoria, do których niniejsza Konwencja ma zastosowanie.

2. Każde Państwo może w każdym późniejszym czasie, poprzez deklarację adresowaną do Sekretarza Generalnego Rady Europy, rozciągnąć stosowanie niniejszej Konwencji na każde inne terytorium wyszczególnione w deklaracji. W odniesieniu do takiego terytorium Konwencja wchodzi w życie pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie trzech miesięcy od daty otrzymania takiej deklaracji przez Sekretarza Generalnego Rady Europy.

3. Każda deklaracja złożona zgodnie z dwoma poprzedzającymi paragrafami może, w odniesieniu do każdego terytorium wyszczególnionego w takiej deklaracji, zostać wycofana poprzez notyfikację adresowaną do Sekretarza Generalnego. Wycofanie staje się skuteczne pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie sześciu miesięcy od daty otrzymania takiej notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 18

1. Każde Państwo może w chwili podpisywania lub składania do depozytu dokumentu ratyfikacyjnego, akceptującego lub przystąpienia oświadczyć, że korzysta z jednego lub większej liczby zastrzeżeń.

2. Każde umawiające się Państwo, które zrobiło zastrzeżenie zgodnie z poprzedzającym paragrafem, może je całkowicie lub częściowo wycofać za pomocą notyfikacji adresowanej do Sekretarza Generalnego Rady Europy. Wycofanie jest skuteczne z chwilą otrzymania takiej notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

3. Strona, która uczyniła zastrzeżenie w odniesieniu do postanowienia niniejszej Konwencji, nie może domagać się stosowania tego postanowienia przez żadną inną stronę, może jednak, jeśli jej zastrzeżenie jest częściowe lub warunkowe, domagać się stosowania postanowienia w takim zakresie, w jakim sama je zaakceptowała.

Artykuł 19

1. Każda Strona może w każdym czasie wypowiedzieć niniejszą Konwencję za pomocą notyfikacji adresowanej do Sekretarza Generalnego Rady Europy.

2. Wypowiedzenie takie staje się skuteczne pierwszego dnia miesiąca następującego po upływie sześciu miesięcy od daty otrzymania notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 20

Sekretarz Generalny Rady Europy zawiadamia Państwa Członkowskie Rady i każde Państwo, które przystąpiło do niniejszej Konwencji o:

- a. każdym podpisaniu;
- b. złożeniu do depozytu każdego dokumentu ratyfikacyjnego, akceptującego, aprobowanego lub przystąpienia;
- c. każdej dacie wejścia w życie niniejszej Konwencji stosownie do artykułów 15, 16 i 17;
- d. każdym innym akcie, notyfikacji lub zawiadomieniu dotyczącym niniejszej Konwencji.

W dowód niżej podany, będąc także należycie upoważnionym, podpisano niniejszą Konwencję.

Sporządzono w Strasbourgu, 24 listopada 1983 r., w języku angielskim i francuskim, z których oba są jednakowo autentyczne, w jednym egzemplarzu, który zostanie złożony do depozytu w archiwum Rady Europy. Sekretarz Generalny Rady Europy przekaze uwierzytelnione odpisy każdemu Państwu Członkoskiemu Rady Europy i każdemu Państwu zaproszonemu do przystąpienia do niniejszej Konwencji.

4. RAPORT WYJAŚNIAJĄCY DO EUROPEJSKIEJ KONWENCJI O KOMPENSACJI DLA OFIAR PRZESTĘPSTW POPEŁNIONYCH Z UŻYCIEM PRZEMOCY

I. Wprowadzenie

1. W okresie ostatnich dziesięcioleci politycy i kryminolodzy byli szczególnie zainteresowani sytuacją ofiary w związku z przestępstwem i ochroną jej interesów. Podkreślali oni, że pomaganie ofiarom, na równi ze sposobem traktowania przestępców, musi być przedmiotem stałej troski polityki karnej. Pomoc ta obejmuje środki służące złagodzeniu kryzysu psychologicznego, jak i zadośćuczynieniu ofiarom szkód fizycznych.

Jednym z takich środków jest zapewnienie kompensacji dla ofiary lub osób będących na jej utrzymaniu. W zasadzie kompensację powinien płacić przestępca na mocy orzeczenia sądu cywilnego lub - w niektórych krajach - karnego albo sądowego lub pozasądowego uzgodnienia pomiędzy nim i ofiarą. Jednakże, choć teoretycznie ofiara może uzyskać satysfakcję w ten sposób, w praktyce pełne zadośćuczynienie ma miejsce rzadko, przede wszystkim z powodu nieujęcia przestępcy, zniknięcia lub braku środków.

2. Z tych względów w latach 60-tych różne państwa członkowskie Rady Europy zaczęły uruchamiać systemy kompensowania ofiar z funduszy publicznych, jeśli na innej drodze uzyskanie kompensacji było niedostępne. Mając to na uwadze, CEPC (obecnie CDPC) podjął w 1970 r. decyzję o włączeniu problematyki kompensacji dla ofiar przestępstw do swojego programu pracy. Decyzja ta została zaaprobowana przez Komitet Ministrów Rady Europy na 192 posiedzeniu jego przedstawicieli, aczkolwiek nie podjęto żadnych działań - w oczekiwaniu na wyniki podobnej pracy Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego (XI Międzynarodowy Kongres Prawa Karnego, Budapeszt 1974).

Po przedyskutowaniu kwestii kompensacji dla ofiar przestępstw, 9 Konferencja Europejskich Ministrów Sprawiedliwości (Wiedeń 1974) zaleciła, aby Komitet Ministrów Rady Europy zlecił CEPC

podjęcie prac dotyczących wymiany poglądów i informacji na ten temat.

Zlecenie to zostało wykonane przez CEPC w styczniu 1975 r.

Ostatecznie podkomitet CEPC został poproszony o sformułowanie wspólnych zasad regulujących kompensację dla ofiar przestępstw, ze szczególnym uwzględnieniem kompensacji z funduszy publicznych. Podkomitet ten przygotował projekt rezolucji i raport na ten temat, które zostały przekazane CEPC i zaaprobowane w 1977 r.

We wrześniu 1977 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął rezolucję (77)27 w sprawie kompensacji dla ofiar przestępstw. Zalecała ona, aby państwa członkowskie zapewniły państwową kompensację dla ofiar umyślnej przemocy lub osób będących na ich utrzymaniu, jeśli kompensacja nie może być uzyskana w żaden inny sposób, jak również zawierała ona wytyczne.

Raport CEPC na temat kompensacji dla ofiar przestępstw został opublikowany w 1978 r.

3. W ciągu pięciu lat po przyjęciu rezolucji (77)27 różne państwa członkowskie Rady Europy, kierując się m. in. tą rezolucją, wprowadziły państwowe systemy kompensacyjne dla ofiar przestępstw, bądź też opracowały odpowiednie projekty legislacyjne.

Wkrótce jednak poszczególne państwa członkowskie stwierdziły, że jeśli cudzoziemcy poruszający się w obrębie państw członkowskich - zwłaszcza pracownicy migracyjni - mają podlegać ochronie socjalnej, to zasady zawarte w rezolucji (77)27 (przede wszystkim w artykule 13) muszą zostać ponownie rozważone i że należy przygotować dokument, który miałby moc wiążącą.

Spostrzeżenia te zostały odnotowane w raporcie przygotowanym przez Pana Lustera w imieniu Komitetu do Spraw Prawnych Parlamentu Europejskiego (Doc. 1-464)80). W toku obrad Parlamentu Europejskiego w dniu 12 marca 1981 r. stwierdzono, że EEC powinien wydawać w omawianej kwestii odpowiednie zalecenia dopóty, dopóki Rada Europy nie opracuje na podstawie rezolucji (77)27 konwencji. Odzwierciedleniem tych ustaleń jest rezolucja w sprawie kom-

pensacji dla ofiar aktów przemocy przyjęta przez Parlament Europejski w dniu 13 marca 1981 r.

4. Na swojej 30 sesji plenarnej (1981 r.) CDPC wprowadził w życie powyższe ustalenie i zlecił Elitarnej Komisji do spraw ofiar oraz polityki karnej i społecznej rozpoczęcie pracy nad przygotowaniem europejskiej konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw w oparciu o rezolucję (77)27 w tej samej sprawie.

5. Elitarna Komisja spotkała się dwukrotnie w 1982 r. (24 - 26 luty i 29 wrzesień - 1 październik) pod przewodnictwem Pana J.G. Schatzlera (Republika Federalna Niemiec). W jej spotkaniach brali udział eksperci z Francji, Islandii, Włoch, Luksemburga, Holandii, Portugalii, Szwajcarii, Turcji i Zjednoczonego Królestwa, jak również Pan H.J. Schneider (Republika Federalna Niemiec) i Pani J. Shapland (Zjednoczone Królestwo), konsultanci i obserwatorzy z Kanady i Międzynarodowego Stowarzyszenia Prawa Karnego.

Posiedzenie Komisji w poszerzonym składzie odbyło się w dniach od 17 do 21 stycznia 1983 r. pod przewodnictwem Pana J. Schatzlera. W posiedzeniu uczestniczyły wszystkie państwa członkowskie Rady Europy z wyjątkiem Belgii, Irlandii, Lichtensteinu i Malty.

Przygotowany przez Elitarną Komisję projekt europejskiej konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy, w postaci zaaprobowanej po uzupełnieniach dokonanych przez Komisję w poszerzonym składzie, a także projekt raportu wyjaśniającego, zostały przyjęte przez CDPC na jego 32 sesji plenarnej (kwiecień 1983 r.). Na 361 posiedzeniu wiceministrów (czerwiec 1983 r.) Komitet Ministrów uchwalił konwencję i podjął decyzję o jej otwarciu do podpisywania w dniu 24 listopada 1983 r.

II. Uwagi ogólne

A. Ramy Konwencji

6. Zadanie Rady Europy polegające na rozwijaniu większej jednolitości między jej państwami członkowskimi jest realizowane prze-

de wszystkim poprzez harmonizowanie ich ustawodawstw i uzgodnienia pomiędzy nimi co do wspólnej polityki.

W związku z tym Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości podjął od początku starania mające na celu rozwijanie wspólnej polityki w zakresie zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami.

Polityka taka wymaga, aby w równej mierze zwracać uwagę na wszystkie komponenty czynu przestępnego. Badania nad ofiarami prowadzone w różnych krajach w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci ujawiły interakcję, która może występować między przestępcą i ofiarą w trakcie przestępstwa. Jednocześnie rzuciły one światło na kryzys psychologiczny i fizyczny ofiar po przestępstwie oraz na trudności, jakie często są ich udziałem przy dochodzeniu swoich praw. Spostrzeżenia te doprowadziły do wniosku, że tyle samo uwagi należy poświęcać ofiarom, a w szczególności ochronie ich interesów, ile poświęca się traktowaniu i rehabilitacji społecznej przestępców.

7. Wskazuje to na potrzebę kompensowania ofiary nie tylko w celu złagodzenia, na ile to możliwe, krzywd i stresów doznanych przez nią, ale także w celu rozwiązania konfliktu społecznego wywołanego przestępstwem i ułatwienia stosowania racjonalnej, efektywnej polityki karnej.

8. Różne przepisy obowiązujące w państwach członkowskich są poświęcone skłonieniu przestępcy do skompensowania ofiary (na przykład wyrok w zawieszeniu lub probacja mogą być uzależnione od zapłaty kompensacji, zapłata kompensacji może być karą zasadniczą, itp.). Jednakże w niewielu przypadkach kompensacja za krzywdę jest faktycznie uiszczana. W związku z tym propozycja przyczyniania się przez państwo do kompensacji jest niezbędna.

9. Wysunięte zostały różne argumenty przemawiające za włączeniem państwa do kompensacji:

- a. Jedna z teorii głosi, że państwo jest *zobowiązane* do kompensowania ofiary, ponieważ:

- nie zapobiegło ono przestępstwu za pomocą efektywnej polityki karnej;

- wprowadziło środki polityki karnej, które zawiodły;

- zabraniając zemsty osobistej, zobowiązało się do zadośćuczynienia ofierze albo osobom pozostającym na jej utrzymaniu (zasada odpowiedzialności państwa za przestępstwo);

- b. Inna teoria podnosi, że interwencja państwowa jest uzasadniona na gruncie *solidarności i równości społecznej*; skoro niektórzy obywatele są podatniejsi lub nieszczęśliwsi od innych, muszą być kompensowani przez całe społeczeństwo za każdą doznaną krzywdę;

- c. Wskazywano w końcu, że dzięki zlikwidowaniu poczucia niesprawiedliwości u ofiary, kompensacja państwowa ułatwia stosowanie mniej punitywnej, ale efektywniejszej polityki karnej.

10. Rezolucja (77)27 przyjęła równość i solidarność społeczną za podstawowe zasady kompensacji.

Te same zasady leżą u podstaw Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy (paragraf drugi preambuły).

W Komisji przeważał jednak pogląd, że zasady te nie oznaczają, iż państwo powinno interweniować tylko w przypadkach bezwzględnej konieczności (jest to przykład). Decyzje o kompensacji muszą wszakże brać pod uwagę sytuację finansową ofiary lub osób pozostających na jej utrzymaniu (artykuł 7).

B. Cele Konwencji

11. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy, bazująca na rezolucji (77)27, analizuje następujące cele:

- a. *Zharmonizowanie na szczeblu europejskim wytycznych*) zasady minimalne) w odniesieniu do kompensacji dla ofiar prze-

stępstw popełnionych i użyciem przemocy i *nadanie im mocy wiążącej*.

Państwa ratyfikujące Konwencję będą musiały podporządkować się ustalonym zasadom bądź przez uzupełnienie istniejącego ustawodawstwa i struktur administracyjnych, bądź też przez wprowadzenie tych zasad do każdego nowego ustawodawstwa lub struktury.

b. Zapewnienie *współpracy między Stronami* w zakresie kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy, a w szczególności rozwijanie:

- *kompensacji dla ofiar będących cudzoziemcami* przez państwo, na terytorium którego przestępstwo zostało popełnione;
- *wzajemnej pomocy* między Stronami we wszystkich kwestiach dotyczących kompensacji.

Obecność wielu cudzoziemców na terytorium Stron (pracownicy migracyjni, turyści, studenci itp.) czyni taką współpracę niezbędną.

5. KOMENTARZ DO ARTYKUŁÓW KONWENCJI

Część I Postanowienia podstawowe

Artykuł 1

Dzięki Artykułowi 1 Strony zobowiązują się do zapewnienia, aby ich aktualne i przyszłe ustawodawstwo i struktury administracyjne w odniesieniu do kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy odpowiadały Konwencji. Ma to ten skutek, że niniejsza Konwencja nie jest bezpośrednio wykonywalna.

Umawiające się Państwa mają stworzyć podstawy prawne, ramy administracyjne i metody operacyjne systemów kompensacyjnych z uwzględnieniem niniejszych zasad.

13. Ponieważ poszczególne państwa członkowskie posiadają od kilku lat efektywnie funkcjonujące systemy wypłacania kompensacji z funduszy publicznych, Komisja podjęła decyzję, aby określić zasady minimalne, a nie model, którego sztywność mogłaby powstrzymać poszczególne państwa członkowskie przed ratyfikowaniem Konwencji.

Artykuł 2

14. Artykuł ten zawiera podstawowe warunki regulujące państwową kompensację dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. Ponieważ zasady mają charakter minimalny, nie są wykluczone ogólniejsze struktury kompensacyjne Stron.

Kolejne artykuły przewidują w odniesieniu do wyszczególnionych przypadków ograniczenia w zakresie zobowiązań wprowadzanych przez Artykuł 2.

15. Państwo płaci kompensację *tylko wtedy, gdy kompensacja nie jest w pełni dostępna z innych źródeł* (przestępca, opieka społeczna itp.).

Jak jednak wyraźnie wynika to z Artykułów 9 i 10, postanowienie to nie musi wykluczać tymczasowego przyczynienia się państwa do kompensacji dla ofiary oczekującej na rozstrzygnięcie sprawy, sądowe lub pozasądowe (rozjemstwo), o pokrycie szkód. Ofiara wymagająca szybkiej pomocy niekiedy nie może czekać na wynik często skomplikowanego postępowania (zob. paragraf 8 rezolucji (77)27). W takich przypadkach Strony mogą przewidzieć, że państwo lub kompetentny organ władzy mogą wejść w prawa osoby skompensowanej do wysokości wypłaconej kompensacji (Artykuł 10), albo też - jeżeli osoba skompensowana otrzyma później zadośćuczynienie z jakiegokolwiek innego źródła - mogą domagać się w całości lub w części przyznanej kwoty pieniędzy (Artykuł 9).

16. Aby kompensacja była płacona ofierze z funduszy publicznych, przestępstwa muszą być:

- umyślne,
- popełnione z użyciem przemocy,
- bezpośrednią przyczyną ciężkiego uszkodzenia ciała lub uszczerbku w zdrowiu.

17. Konwencja ma zastosowanie tylko do przestępstw *umyślnych*, ponieważ mają one szczególnie poważny charakter i dają podstawy do kompensacji rzadziej niż przestępstwa nieumyślne, które obejmują znaczną liczbę przestępstw w postaci wypadków drogowych i w zasadzie są pokrywane z innych systemów (ubezpieczenia prywatne, opieka społeczna itp.).

18. *Przemoc* zastosowana przez przestępcę nie musi być przemocą fizyczną. Kompensacja może być płacona również w przypadkach przemocy psychologicznej (na przykład poważnej groźby), powodującej ciężką krzywdę lub śmierć.

19. Konwencja ma na celu ochronę ofiar przestępstw skierowanych przeciwko *życiu, integralności fizycznej i zdrowiu*.

Pojęcie *zdrowia* może obejmować - stosownie do prawa krajowego każdego państwa - zdrowie psychiczne i fizyczne.

Krzywda musi być *poważna i bezpośrednio przypisywalna* do przestępstwa z dającym się udowodnić związkiem przyczyny i skutku.

Mając na uwadze zarówno powołaną zasadę solidarności, która wymaga łagodzenia zasadniczego stresu i krzywdy, jak i ograniczenia finansowe, Konwencja nie pokrywa:

- *drobnej krzywdy lub krzywdy nie spowodowanej bezpośrednio* przez przestępstwo,

- szkód w innych sferach, zwłaszcza majątkowej.

Otrucie, zgwałcenie i podpalenie należy traktować jako przemoc umyślną.

20. *Osobami upoważnionymi do kompensacji są:*

a. Ofiara.

W przypadku ciężkiego uszkodzenia ciała lub uszczerbku w zdrowiu kompensację płaci się bezpośrednio ofierze. Osoby pozostające na utrzymaniu ofiary odnoszą więc korzyść pośrednio.

Ofiary przestępstw popełnionych z użyciem przemocy obejmują wszystkich pokrzywdzonych lub zabitych w czasie prób zapobiegnięcia przestępstwu lub udzielania pomocy policji w zapobiegnięciu przestępstwu, ujęciu przestępcy lub pomocy ofierze.

b. Osoby pozostające na utrzymaniu ofiar, które poniosły śmierć w wyniku przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy.

Do Stron należy zdefiniowanie tego pojęcia stosownie do wymogów ich prawa krajowego (dzieci, małżonkowie itp.).

21. Kompensacja z funduszy publicznych jest płacona ofierze *niezależnie od oskarżenia lub skazania przestępcy.*

Szczególne kategorie przestępców określone w ustawodawstwie krajowym (na przykład nieletni, chorzy psychicznie) mogą nie podlegać oskarżeniu jako osoby uważane za nie ponoszące odpowiedzialności za swoje czyny.

Oskarżony przestępca może uniknąć skazania z innych względów (czyn popełniony w warunkach obrony koniecznej na przykład).

Państwo może w każdym razie dokonać zadośćuczynienia nawet w odniesieniu do takich czynów, jeżeli kompensacja nie jest w pełni dostępna z innych źródeł.

Artykuł 3

22. Artykuł ten reguluje międzynarodowe aspekty kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy.

23. Podobnie jak uprzednio rezolucja (77)27, Konwencja uwzględnia zasadę "terytorialności": kompensacja jest płacona przez to państwo, na terytorium którego zostało popełnione przestępstwo.

Jeżeli różne części przestępstwa zostały popełnione w różnych państwach, kompensację wypłaca to państwo, którego stałym mieszkańcem jest ofiara lub osoby pozostające na jej utrzymaniu, pod warunkiem, że część przestępstwa została popełniona na terytorium tego państwa.

Konwencja nie przewiduje kompensacji dla obywateli, którzy zostali ofiarą przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy za granicą, ale nic nie stoi na przeszkodzie, aby Strony mogły w pewnych przypadkach odstąpić od zasady obywatelstwa.

24. Kompensacja dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy będących cudzoziemcami na takiej samej zasadzie jak dla obywateli - przewidziana już w niektórych państwach członkowskich Rady Europy - wydaje się konieczna z następujących zasadniczych powodów:

- solidarność i równość wymagają, aby - pod pewnymi warunkami - państwo przyczyniało się do kompensowania innych ofiar na swoim terytorium, a nie tylko swoich własnych obywateli,

- cudzoziemcy często przyczyniają się do rozwoju ekonomicznego i społecznego kraju (na przykład jako pracownicy migracyjni). W

Konwencji są oni uprawnieni do takich samych korzyści jak obywatele.

25. Konwencja wymienia kategorie cudzoziemców uprawnionych do kompensacji:

a. Obywateli Stron Konwencji.

Postanowienie to koresponduje z zasadą wzajemności.

b. Obywateli każdego państwa członkowskiego Rady Europy, którzy są stałymi mieszkańcami państwa, na terytorium którego zostało popełnione przestępstwo.

Podstawowym celem tego postanowienia, będącego wyjątkiem od zasady wzajemności, jest ochrona pracowników migracyjnych, grupy o niższych dochodach, która bez wątpienia przyczynia się do rozwoju gospodarki krajowej i nie może być pokrzywdzona, jeśli kraj pochodzenia nie jest w stanie ratyfikować Konwencji.

Kompensacja dla wszystkich ofiar przestępstw będących cudzoziemcami bez wymogu wzajemności była także zalecana przez 11 Międzynarodowy Kongres Prawa Karnego (Bydapeszt 1974, Conclusions, pkt A7).

26. Koncepcja stałego zamieszkania musi być konstruowana w oparciu o rezolucję (72)1 Komitetu Ministrów w sprawie standaryzacji prawnych koncepcji "miejsca stałego zamieszkania" i "siedziby".

27. Choć Konwencja zawiera zasady minimalne, nie powinno to powstrzymać Umawiających się Państw od kompensowania:

- obywateli każdego państwa (a nie tylko obywateli państw członkowskich Rady Europy), którzy są stałymi mieszkańcami na ich terytorium,

- wszystkich cudzoziemców (którzy byliby uprawnionymi do kompensacji turystami).

Artykuł 4

28. Artykuł ten określa jako wymogi minimalne wydatki, za które ma być płacona odpowiednia kompensacja, jeśli szkoda w szczególnym przypadku została zweryfikowana. Są one następujące:

- utrata zarobków (na przykład w wyniku unieruchomienia z powodu doznanej krzywdy);
- wydatki medyczne (które mogą obejmować ulgowe opłaty za lekarstwa i koszty leczenia stomatologicznego);
- opłaty szpitalne;
- w przypadku osób pozostających na utrzymaniu (dzieci, małżonkowie itp.) - utrata środków utrzymania.

Innymi możliwymi wydatkami, stosownie do postanowień ustawodawstwa krajowego, są w szczególności:

- ból i cierpienie (*pretium doloris*);
- utrata widoków na przyszłość;
- koszty dodatkowe wynikłe z kłopotów spowodowanych przestępstwem.

Kompensacja tych wydatków musi być skalkulowana przez państwo płacące kompensację stosownie do poziomu normalnie stosowanego w opiece społecznej lub w ubezpieczeniach prywatnych albo stosownie do normalnej praktyki w sferze prawa cywilnego.

Artykuł 5

29. Dopuszcza on ustanowienie:

- *Limitu górnego* w odniesieniu do kompensacji.

Ponieważ fundusze publiczne przeznaczone na kompensację dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy nie są nieograniczone, pułap w odniesieniu do takiej kompensacji może być w pewnych okolicznościach niezbędny.

- *Progu dolnego*, poniżej którego kompensacja nie jest wypłacana.

W zgodzie z zasadą *de minimis non curat praetor*, postanowienie to zawęży zasięg Konwencji wyłączając drobniejsze szkody, które może z powodzeniem pokryć sama ofiara.

30. Konwencja nie ustala oczywiście sztywnie oznaczonych limitów, ponieważ środki finansowe i standardy życiowe w poszczególnych państwach są zróżnicowane. Różnice te oznaczają, że kwota przeznaczona na kompensację przez różne państwa będzie różna, a szczególnie da się to zauważyć tam, gdzie kompensowane są ofiary będące cudzoziemcami. W takich przypadkach jest pożądane, aby należytą uwagę zwracać na warunki życiowe w państwie, w którym ofiara normalnie mieszka. Limity należy określać za szczególnym uwzględnieniem:

- struktur administracyjnych (na przykład indywidualne środki finansowe państw);
- czynników finansowych (na przykład wysokość zarobków, opłat medycznych i szpitalnych itp.).

Ograniczenia te mogą mieć zastosowanie bądź do łącznej kwoty kompensacji w poszczególnym przypadku, bądź też do pojedynczych składników kompensacji, na przykład do utraty zarobków lub bólu i cierpienia.

Artykuł 6

31. Wnioski o kompensację ofiary lub - jeśli poniosła ona śmierć - osób pozostających na jej utrzymaniu powinny być składane w terminie określonym przez każde państwo stosownie do jego zwyczajowej praktyki.

Wniosek musi być złożony jak najszybciej po popełnieniu przestępstwa tak, aby:

- ofierze można było udzielić pomocy w przezwyciężeniu kryzysu fizycznego i psychologicznego;
- szkoda mogła zostać ustalona i oceniona bez szczególnych trudności.

Artykuł 7

32. Ponieważ kompensacja dla ofiary z funduszy publicznych jest wyrazem solidarności społecznej, może ona być niepożądana, jeżeli ofiara lub osoby pozostające na jej utrzymaniu znajdują się w zadowalającej sytuacji materialnej. W takim przypadku państwo może ograniczyć lub nawet wykluczyć swoje przyczynienie się do skompensowania ofiary, co nie rodziłoby skutku w postaci uznania go za działające w sposób dyskryminujący wobec grupy ludności. Jednakże postanowienie to nie powinno być interpretowane jako wyłączające kompensację państwową wówczas, gdy nie istnieje bezwzględna potrzeba.

Nie ma też potrzeby, aby państwa powstrzymywały się od wypłacania kompensacji bez względu na położenie materialne ofiary lub osób pozostających na jej utrzymaniu (na tej samej podstawie jak na przykład w przypadku pozbawienia emerytury).

Artykuł 8

33. Podczas gdy Artykuł 7 zawiera obiektywne kryterium obniżenia lub wyłączenia kompensacji, Artykuł 8 przewiduje obniżenie lub wyłączenie kompensacji, jeśli ofiara nie jest bez zarzutu.

34a. Niewłaściwe zachowanie się ofiary w odniesieniu do przestępstwa lub doznanej szkody.

Istnieją liczne dowody dotyczące rodzaju związków między zachowaniem się ofiary i przestępcy. Pierwszy paragraf Artykułu 8 odnosi się do przypadków, w których ofiara wywołuje przestępstwo, na przykład zachowując się wyjątkowo prowokacyjnie lub agresywnie albo stosując większą przemoc w drodze zemsty, jak również do przypadków, w których ofiara przyczynia się swoim zachowaniem do wystąpienia lub powiększenia się szkody (na przykład niezasadnie uchylając się od opieki lekarskiej).

Powstrzymanie się od zameldowania policji o przestępstwie lub od współpracy z wymiarem sprawiedliwości może także być powodem obniżenia lub wyłączenia kompensacji.

35b. Członkostwo w gangach przestępczych lub organizacjach dopuszczających się aktów przemocy.

Jeśli ofiara należy do świata przestępczości zorganizowanej (na przykład handel narkotykami) lub do organizacji dopuszczających się aktów przemocy (na przykład organizacje terrorystyczne), może być uważana za nie zasługującą na sympatię lub solidarność ze strony społeczeństwa jako całości. W efekcie można jej odmówić kompensacji lub wypłacić kompensację obniżoną, nawet jeżeli przestępstwo, które spowodowało szkodę, nie było bezpośrednio związane z wymienioną działalnością.

36c. Kompensacja sprzeczna z poczuciem sprawiedliwości lub polityką publiczną (porządkiem publicznym).

Państwa, które wprowadzają systemy kompensacyjne, z reguły pragną zachować pewną dyskrecję w odniesieniu do przyznania kompensacji i są skłonne odmawiać jej w pewnych przypadkach, gdy jest oczywiste, że gest solidarności byłby sprzeczny z odczuciem lub interesami publicznymi albo byłby sprzeczny z podstawowymi zasadami ustawodawstwa danego państwa. Dotyczyłoby to znanego przestępcy, który padł ofiarą przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy, któremu można byłoby odmówić kompensacji, nawet jeśli przestępstwo to nie miało nic wspólnego z jego działalnością przestępczą.

37. Zasady usprawiedliwiające wykluczenie lub obniżenie kompensacji dotyczą nie tylko osobiście ofiary, ale także osób pozostających na jej utrzymaniu, jeśli ofiara poniosła w wyniku przestępstwa popełnionego z użyciem przemocy śmierć.

Artykuł 9

38. W celu uniknięcia podwójnej kompensacji, kompensacja uzyskana od przestępcy lub z innych źródeł może być potrącona z kwoty kompensacji płatnej z funduszy publicznych.

Do Stron należy określenie, jakie kwoty są potrącalne. W niektórych państwach członkowskich na przykład nie ulegają w zasadzie

potrąceniu z kompensacji sumy wypłacone ofierze z systemów ubezpieczeń prywatnych.

39. Państwo może żądać, aby każda kompensacja uzyskana przez ofiarę od przestępcy lub z innych źródeł po skompensowaniu z funduszy publicznych została w całości lub w części (zależnie od otrzymanej kwoty) zwrócona państwu lub urzędowi wypłacającemu kompensację z funduszy publicznych.

Ewentualność taka może powstać na przykład, gdy:

- ofiara otrzymuje kompensację państwową w trakcie oczekiwania na rozstrzygnięcie sprawy przeciwko przestępcy lub instytucji;
- przestępca, nieznany w momencie udzielania kompensacji z funduszy publicznych, został następnie ujawniony i skazany oraz całkowicie lub częściowo zadośćuczynił ofierze.

40. Informowanie urzędów kompensacyjnych o przyznanej kompensacji stwarza oczywiście problemy. W niektórych państwach sądy informują te urzędy o zasądzeniach na rzecz ofiary, ułatwiając w ten sposób zwrot kwot przyznanych przez urzędy.

Artykuł 10

41. Jeśli ofiara lub osoby pozostające na jej utrzymaniu otrzymują kompensację z funduszy publicznych, ich prawa wobec przestępcy lub innych źródeł kompensacji (opieka społeczna itp.) mogą - gdy przewiduje to prawo krajowe - przechodzić na państwo lub urząd kompensacyjny, które na tej podstawie mogą podjąć kroki w celu uzyskania zwrotu.

Artykuł 11

42. W państwach posiadających systemy kompensowania z funduszy publicznych często okazywało się, że są one rzadko wykorzystywane. Wynika to głównie z braku wiedzy o istnieniu tych systemów, co narzuca potrzebę lepszej informacji.

Główna odpowiedzialność za informowanie ofiary o jej prawach do kompensacji powinna spoczywać na urzędach i instytucjach ma-

jących z nią do czynienia bezpośrednio po przestępstwie (policja, szpitale, sędzia śledczy, biuro oskarżyciela publicznego itp.). Informacja, w szczególności publikowana przez kompetentne władze, powinna być dostępna instytucjom, które winny ją upowszechniać wśród zainteresowanych.

Środki masowego przekazu (prasa, radio, telewizja) powinny także udzielać pomocy w upowszechnianiu tych informacji.

Część II Współpraca międzynarodowa

Artykuł 12

43. Różne kwestie związane z wprowadzeniem Konwencji w życie mogą rodzić konieczność współpracy między Stronami, a zwłaszcza:

- informacja o kompensacji dostępnej dla ofiary będącej cudzoziemcem w kraju jej pochodzenia;
- ułatwienia, dzięki którym państwo, które skompensowało ofiarę, może dochodzić zwrotu od przestępcy mieszkającego zagranicą (lub od obcej instytucji, jak urząd opieki społecznej);
- informacja o leczeniu lub pracodawcach.

44. Współpraca międzynarodowa może być wspomagana konwencjami Rady Europy, a zwłaszcza Europejską Konwencją o pomocy wzajemnej w sprawach karnych i protokołem do niej oraz Europejską Konwencją o uzyskiwaniu zagranicą informacji i dowodów w kwestiach administracyjnych, a także dwustronnymi i wielostronnymi umowami zawartymi przez Umawiające się Strony.

45. Zalecając, aby Umawiające się Strony udzielały sobie pomocy w sprawach objętych Konwencją, Artykuł 12 wymaga również, by z chwilą złożenia do depozytu swojego dokumentu ratyfikacyjnego, akceptującego, aprobowanego lub przystąpienia każde państwo wyznaczyło centralny organ władzy, który ma otrzymywać i podej-

mować działania w odniesieniu do żądań udzielenia pomocy. Nie powinno to powstrzymywać państwa, które ma więcej niż jeden system kompensacyjny, od wyznaczenia większej liczby takich organów.

Artykuł 13

46. Artykuł ten wskazuje, że Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości ma być informowany o stosowaniu Konwencji.

47. W tym celu Strony zgadzają się na podjęcie zobowiązania do okresowego przekazywania Sekretarzowi Generalnemu Rady Europy informacji o nowym ustawodawstwie lub regulacjach dotyczących systemów kompensacyjnych; chodzi tu o przepisy wprowadzające metody operacyjne tych systemów, które wzbudzają zainteresowanie, jak też nierzadko o wewnętrzne regulacje administracyjne.

48. Informacja taka:

a. pomoże CDPC zgromadzić odpowiednią dokumentację, która - na życzenie - będzie dostępna państwom członkowskim (na przykład państwom członkowskim, które przewidują wprowadzenie systemów kompensacyjnych);

b. umożliwi CDPC zorientowanie się w trudnościach powstających na tle stosowania Konwencji i rozważenie, czy byłoby konieczne zorganizowanie spotkań służących rozwiązaniu tych problemów oraz czy byłoby konieczne przygotowanie protokołu do Konwencji.

Część III Postanowienia końcowe

Artykuły 14 - 20

49. Artykuły te brzmią tak, jak zwykle formułowane są postanowienia końcowe w konwencjach europejskich.

CZĘŚĆ DRUGA

**OFIARY PRZESTĘPSTW W PRAWIE
I PROCESIE KARNYM**

1. ZALECENIA NR R (85)11 KOMITETU MINISTRÓW DLA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH W SPRAWIE POZYCJI OFIARY W RAMACH PRAWA I PROCESU KARNEGO*

(Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 28 czerwca 1985 r. na 387 posiedzeniu wiceministrów)

Komitet Ministrów na mocy art. 15b Statutu Rady Europy

Uwzględniając, że zadania systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych tradycyjnie wyrażane były w sposób, który miał na uwadze przede wszystkim stosunek między państwem i przestępcą;

Uwzględniając, że w związku z tym funkcjonowanie tego systemu zmierzało niekiedy w kierunku pogłębiania, a nie ograniczania problemów ofiary;

Uwzględniając, że podstawowym celem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych musi być zaspokojenie potrzeb i zabezpieczenie interesów ofiary;

Uwzględniając, że ważne jest także podwyższanie stopnia zaufania ofiary do wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych i popieranie jej współpracy, w szczególności w wypełnianiu przez nią roli świadka;

Uwzględniając, że dla osiągnięcia powyższych celów niezbędne jest zwracanie większej uwagi w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na fizyczne, psychologiczne, materialne i społeczne krzywdy ofiary oraz rozważanie, jakiego rodzaju kroki byłyby pożądane dla zaspokojenia jej potrzeb w tych sferach;

Uwzględniając, że środki służące temu celowi nie muszą wcale być sprzeczne z innymi zadaniami prawa i procesu karnego, takimi, jak wprowadzanie w życie norm społecznych i rehabilitacja przestę-

*. Recommendation No. R (85)11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure.

pców, mogą bowiem w istocie pomagać w ich realizowaniu i w ewentualnym pojednaniu ofiary i przestępcy;

Uwzględniając, że potrzeby i interesy ofiary powinny być brane pod uwagę w większym stopniu we wszystkich stadiach postępowania karnego;

Mając na względzie Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy

I. Zaleca, aby Rządy Państw Członkowskich dokonały przeglądu swego ustawodawstwa i praktyki z uwzględnieniem następujących wytycznych:

A. Na szczeblu policji:

1. Pracownicy policji powinni zostać przeszkoleni, jak zajmować się w sposób sympatyczny, konstruktywny i reasekuracyjny ofiarami;

2. Policja powinna informować ofiarę o możliwościach uzyskania pomocy, porady praktycznej i prawnej, kompensacji od przestępcy i kompensacji państwowej;

3. Ofiara powinna być uprawniona do uzyskania informacji o wyniku postępowania prowadzonego przez policję;

4. W każdym sprawozdaniu dla organów oskarżających policja powinna przedstawić w sposób możliwie najbardziej klarowny i wyczerpujący ustalenia dotyczące krzywd i szkód poniesionych przez ofiarę;

B. W odniesieniu do oskarżenia:

5. Swobodna decyzja w odniesieniu do oskarżenia przestępcy nie powinna być podejmowana bez należytego rozważenia problemu kompensacji dla ofiary, a w tym - bez poważnych starań, by kompensacji dokonał przestępca;

6. Ofiara powinna być informowana o ostatecznej decyzji w przedmiocie oskarżenia, chyba że oświadczy, iż nie życzy sobie tej informacji;

7. Ofiara powinna mieć prawo domagania się, aby kompetentny organ ponownie rozważył decyzję o niewniesieniu oskarżenia, albo też prawo do wszczęcia procesu prywatnego;

C. Przesłuchiwanie ofiary:

8. We wszystkich stadiach procesu ofiara powinna być przesłuchiwana z należytym uwzględnieniem jej sytuacji osobistej, jej praw i godności. Jeśli tylko jest to możliwe i potrzebne, dzieci i osoby chore psychicznie lub kalekie powinny być przesłuchiwane w obecności swoich rodziców lub opiekunów albo innych osób posiadających kwalifikacje do udzielania im pomocy;

D. Postępowanie sądowe:

9. Ofiara powinna być informowana o:

- dacie i miejscu przesłuchań w sprawie przestępstwa, które ją dotknęło;
- możliwościach uzyskania restytucji i kompensacji w ramach procesu karnego, pomocy i porady prawnej;
- możliwości zapoznania się z rozstrzygnięciem w sprawie;

10. Sąd karny powinien mieć możliwość zasądzenia kompensacji od przestępcy na rzecz ofiary. W tym celu powinny zostać zniesione istniejące ograniczenia, restrykcje lub bariery techniczne, które utrudniają realizację takiej możliwości;

11. Ustawodawstwo powinno przewidywać kompensację bądź jako sankcję karną, bądź też jako substytut sankcji karnej lub orzeczenie dodatkowe do sankcji karnej;

12. Wszystkie potrzebne informacje dotyczące krzywd i szkód odniesionych przez ofiarę powinny być udostępniane sądowi karne-
mu, aby mógł on wydając wyrok wziąć pod uwagę:

- potrzeby ofiary w odniesieniu do kompensacji;
- kompensację lub restytucję dokonaną przez przestępcę albo każdy rzeczywisty wysiłek w tym kierunku;

13. W przypadkach, w których możliwości sądu pozwalają na zajęcie się warunkami finansowymi odraczanego lub zawieszanego wyroku, orzeczenia o probacji lub każdego innego środka, szczególna uwaga - w ramach tych warunków - powinna być zwracana na dokonaną przez przestępcę kompensację na rzecz ofiary;

E. W stadium wykonania:

14. Jeżeli kompensacja jest sankcją karną, powinna być egzekwowana w taki sam sposób jak grzywny i powinna mieć pierwszeństwo przed wszystkimi innymi sankcjami finansowymi orzeczonymi wobec przestępcy. We wszystkich innych przypadkach ofierze należy udzielać możliwie największej pomocy w gromadzeniu pieniędzy;

F. Ochrona prywatności:

15. Polityki dotyczące informowania społeczeństwa o postępowaniu przygotowawczym i sądowym prowadzonym w odniesieniu do przestępstw powinny należycie uwzględniać potrzebę ochrony ofiary przed wszelkiego rodzaju reklamą, która będzie niekorzystnie wpływać na jej życie prywatne lub godność. Jeżeli typ przestępstwa lub szczególnie status albo sytuacja osobista i bezpieczeństwo ofiary czynią konieczną taką szczególną ochronę, powinno zostać zakazane w niezbędnym zakresie filmowanie przebiegu procesu sądowego, bądź też ujawnianie lub publikowanie informacji osobistych.

G. Szczególna ochrona ofiary:

16. Jeśli tylko okaże się to konieczne, a zwłaszcza gdy w grę wchodzi przestępstwo zorganizowane, ofierze i jej rodzinie powinna zostać udzielona skuteczna pomoc przed zastraszaniem i ryzykiem zemsty ze strony przestępcy.

II. Zaleca Rządom Państw Członkowskich:

1. zbadać możliwe zalety systemów mediacyjnych i pojednawczych;
2. popierać i wspierać badania nad skutecznością przepisów mających wpływ na sytuację ofiary.

2. RAPORT EUROPEJSKIEGO KOMITETU DO SPRAW PROBLEMÓW PRZESTĘPCZOŚCI O POZYCJI OFIARY W RAMACH PRAWA I PROCESU KARNEGO

Przygotowany przez Elitarny Komitet ekspertów do spraw ofiary oraz polityki karnej i społecznej

I. Wprowadzenie

1. Podstawy historyczne - cel badania

Na swojej 30-tej sesji plenarnej (23-27 marzec 1981 r.) Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości (CDPC) podjął decyzję o utworzeniu Wybranego Komitetu ekspertów do spraw ofiary oraz polityki karnej i społecznej.

Decyzja ta została następnie zatwierdzona przez Komitet Ministrów. Stosownie do jego zaleceń, komitet powinien wykonać następujące zadania, które powinno zostać podjęte w trzech następujących po sobie etapach:

i. Opracowanie Europejskiej Konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw, na podstawie rezolucji (77)27 dotyczącej tej samej problematyki. Praca ta powinna zostać wykonana najszybciej jak to możliwe, w trakcie trzech spotkań; na trzecim spotkaniu, w którym uczestniczyliby przedstawiciele wszystkich państw członkowskich, powinien zostać sfinalizowany i zatwierdzony projekt konwencji oraz raportu wyjaśniającego.

ii. Następnie zbadanie, poczynając od drugiej połowy 1983 r., pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego (m. in. problemu kompensacji). Komitet powinien opracować raport w tej sprawie oraz, jeśli byłoby to celowe, przygotować projekt zaleceń na ten temat.

iii. Zbadanie - z uwzględnieniem prac 16-tej Konferencji na temat badań kryminologicznych z 1984 r., poświęconej badaniom nad wiktymizacją - problemów wiktymizacji w jej całokształcie oraz zwrócenie szczególnej uwagi na grupy ludności o wysokim ryzyku (porównując faktyczne ryzyko z obawami przed wiktymizacją); zbadanie

m. in. zapobiegania wiktyimizacji oraz programów pomocy dla ofiar wdrożonych do tego czasu w różnych krajach oraz wyciągnięcie na tej podstawie wniosków w odniesieniu do tego rodzaju przyszłych programów. Komitet powinien opracować w tej sprawie raport oraz - jeśli byłoby to celowe - przygotować projekt zaleceń na ten temat.

2. Prace Europejskiego Komitetu do spraw Problemów Przestępczości w odniesieniu do ofiary oraz polityki karnej i społecznej

Badanie nad tym tematem było włączone do programu pracy w latach 1982, 1983, 1984 i 1985.

Wybrany Komitet, którego przewodniczącym jest J.G. Schatzler (Republika Federalna Niemiec), składa się z przedstawicieli Francji, Grecji, Islandii, Włoch, Luksemburga, Holandii, Portugalii, Szwajcarii, Turcji i Zjednoczonego Królestwa; dwóch konsultantów, H.J. Schneidera (Republika Federalna Niemiec) i J. Shapland (Zjednoczone Królestwo) oraz obserwatorów z Kanady, UNSDRI, OIPC-Interpol, IAPL i ISC¹.

Komitet rozpoczął swoją pracę na początku 1982 r. i właśnie zakończył jej pierwszy etap przygotowując Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. Konwencja, zaaprobowana przez CDPC w kwietniu 1983 r. i przyjęta przez Komitet Ministrów w czerwcu 1983 r., została otwarta do podpisywania przez państwa członkowskie 24 listopada 1983 r. Od tego czasu Konwencję podpisało dziewięć państw członkowskich,

1. W przygotowaniu zaleceń uczestniczyli następujący eksperci: M.P. de Liege, J.P. Mazon, J. Verin (Francja), J.G. Schatzler (Republika Federalna Niemiec), P. Papadatos (Grecja), T.Bjornsson (Islandia), C. Sarzana (Włochy), A. Spielmann (Luksemburg), J.J.M. Van Dijk (Holandia), M. da Costa Andrade (Portugalia), M. Killias, J.P. Marti (Szwajcaria), Y. Turkmen (Turcja), M.E. Head, N. Varney (Zjednoczone Królestwo); H.J. Schneider (Republika Federalna Niemiec) i J. Shapland (eksperti naukow). Obserwatorzy: Y. Dandurand, A. Himelfarb, D.C. Prefontaine (Kanada), J. Meertarhan (Interpol), R. Koering-Joulin (IAPL), F. Boulan (ISC).

a dwa państwa członkowskie (Luksemburg i Holandia) ją ratyfikowały.

W listopadzie 1983 r. Elitarny Komitet rozpoczął drugi etap swojej działalności podejmując badanie nad pozycją ofiary w ramach prawa i procesu karnego. Problematyka ta była przedmiotem jednego posiedzenia w 1983 r., dwóch w 1984 r. oraz jednego w 1985 r. Komitet opracował projekt zaleceń w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego wraz z projektem raportu wyjaśniającego.

Projekt zaleceń w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego został przyjęty przez CDPC na jego 34-tej sesji plenarnej (22-26 kwiecień 1985 r.). CDPC zaaprobował także opublikowanie raportu wyjaśniającego.

Komitet Ministrów, na swoim 387-mym posiedzeniu wiceministrów (czerwiec 1985 r.), uchwalił zalecenia i autoryzował opublikowanie raportu.

II. Raport wyjaśniający do zaleceń w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego

1. Uwagi ogólne (komentarz do preambuły)

Na kilka wieków państwo przejęło odpowiedzialność za wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w celu utrzymania pokoju i zaradzenia zemście osobistej. Tendencja ta uczyniła proces karny stosunkiem „państwo-przestępca”, w którym rola ofiary jest wtórna. Zadania systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, zarówno w sensie retrybucji, jak i rehabilitacji, dotyczą głównie działania państwa w odniesieniu do przestępcy.

Rola, do której odgrywania powołana jest ofiara w procesie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, różni się pod określonymi względami w poszczególnych krajach. W każdym kraju jednakże doświadcza ona licznych trudności. Nawet jeśli nie jest potrzebna jako świadek, musi mimo to radzić sobie ze skutkami skierowanego przeciwko sobie przestępstwa oraz oczekiwać od systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych ochrony swoich interesów i za-

pewnienia zadośćuczynienia. Jeśli niezbędna jest w charakterze świadka, musi przejść przez uciążliwe i powtarzające się przesłuchania oraz będzie wciągnięta w proces, który jest trudny do przebnienia dla osoby z nim nie obeznanej. Jej sprawy prywatne mogą zostać upublicznione i narażona jest na ryzyko podważania swojego charakteru oraz zemsty. Kłopoty te niekiedy mogą prowadzić do dalszej, bardzo prawdziwej postaci wiktylizacji: „wiktylizacji wtórnej”. Jej zaufanie do systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych może zostać osłabione oraz inni mogą stać się niechętni, aby w przyszłości współpracować przy wyjaśnianiu przestępstw.

We wszystkich państwach otwarta jest dla ofiar możliwość odwołania się do drogi cywilnej w celu dochodzenia kompensacji² za wszelkie doznane krzywdy materialne lub niematerialne. Jednakże ten sposób postępowania ma dla ofiary swoje złe strony, jako że jest skomplikowany i kosztowny.

Tradycyjnie ustawodawstwo i praktyka karna podkreślały gwarancje konstytucyjne oraz zabezpieczenia procesowe dla przestępcy. Z drugiej jednak strony istotną funkcją systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych jest sprawiedliwe odniesienie się do interesów ofiary.

Wymaga to zbadania pożądaných dróg rozwoju ustawodawstwa krajowego tak, aby system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych mógł w większym stopniu brać pod uwagę zło wycierpiane przez ofiarę. W tym celu w każdym stadium procesu karnego szczególna uwaga powinna być zwracana na szkody fizyczne, psychiczne, ekonomiczne (takie, jak uszkodzenie własności, utrata zarobków) lub społeczne (takie, jak zniesławienie).

2. Słowo „kompensacja” używane jest w zaleceniach i raporcie wyjaśniającym jako oznaczające każdą zapłatę pieniędzy ofierze przez przestępcę. Z tego powodu odpowiada ono amerykańskiemu pojęciu „restytucja”. Pieniądze wypłacane ofiarze przez państwo z tytułu jej wiktylizacji są określane jako „kompensacja państwowa”.

Środki, które należy przedsięwziąć w związku z tym nie muszą być traktowane jako pozostające w sprzeczności z innymi celami systemu sprawiedliwości, a w szczególności sprawiedliwości w sprawach karnych takimi, jak:

i. Podtrzymywanie norm społecznych. Odpowiednie postanowienie dotyczące interesów ofiary jest dowodem efektywnego stosowania prawa z należytym uwzględnieniem praw wszystkich włączonych w sprawę karną.

ii. Rehabilitacja przestępców. Działanie na rzecz ofiary na drodze redukcji społecznego niepokoju spowodowanego przestępstwem sprzyja polityce karnej ukierunkowanej na resocjalizację przestępców. Ponadto niektóre środki mogą służyć na równi interesom przestępcy i ofiary, jak kara w zawieszeniu połączona z probacją, która - choć nastawiona na rehabilitację przestępcy - pozwala mu pracować i umożliwia skompensowanie osoby pokrzywdzonej.

iii. Możliwe pojednanie ofiary i przestępcy. Jest to cel trudny, ale w pewnych przypadkach może zostać osiągnięty, a jest to łatwiejsze, jeżeli sprawiedliwość w sprawach karnych jest wymierzana w taki sposób, że uwzględnia interesy ofiary. W niektórych przypadkach konfrontacja ofiary i przestępcy jest korzystna z uwagi na skutki psychologiczne w postaci złagodzenia i przywrócenia zaufania w stosunkach społecznych, które może stworzyć.

2. Komentarz do zaleceń

I. Ustawodawstwo i praktyka

A. Na szczeblu policji

1. Z reguły policja jest pierwszą władzą, która wchodzi w kontakt z ofiarą po popełnieniu przestępstwa. Na ogół ma ona do czynienia z ofiarą wówczas, gdy ofiara odczuwa jeszcze bezpośredni szok po przestępstwie. Może upłynąć sporo czasu zanim ofiara wejdzie w kontakt z innymi organami systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Z tego powodu wrażenie, które odnosi ofiara w odniesieniu do sposobu, w jaki jej sytuacja jest traktowana przez społeczeństwo, jest w dużej mierze kształtowane przez sposób, w ja-

ki policja zajmuje się jej sprawą i policja jest tą instytucją, która znajduje się w najlepszej pozycji do tego, aby udzielić jej informacji potrzebnych do otrząśnięcia się z przestępstwa i zrozumienia procedury, która nastąpi. Ponieważ dla policji może nie być możliwe całkowite uniknięcie zadawania ofierze trudnych pytań itd., musi ona również okazywać sympatię (tak, aby ofiara mogła czuć, że władza jest po jej stronie), udzielać konstruktywnej pomocy w radzeniu sobie z konsekwencjami przestępstwa oraz - na ile to możliwe - dodawać ofierze otuchy (tak, aby np. nie obwiniąta się z powodu przestępstwa lub nie podwyższała prawdopodobieństwa dalszej wiktymizacji). Wszystko to musi stanowić istotne elementy szkolenia policyjnego na wszystkich etapach kariery.

2. Wiele ofiar może nie być świadomymi swoich praw ustawowych, z których część dotyczy śledztwa i procesu, oraz tego, jak uzyskać radę i pomoc. W uzupełnieniu wszelkiej pomocy, jakiej mogą one udzielić sobie same w tym zakresie, policja powinna poinformować ofiarę przy pierwszej sposobności o instytucjach publicznych lub prywatnych gotowych do zaoferowania:

- pomocy, czy to o charakterze materialnym, medycznym, psychologicznym, czy to socjalnym;

- porady praktycznej (np. o środkach zapobiegawczych przeciw dalszej wiktymizacji); oraz

- porady prawnej (w niektórych krajach prowadzone są usługi w postaci bezpłatnych konsultacji prawnych świadczone przez zrzeszenia adwokackie wraz z sądami).

Policja powinna ponadto informować ofiary o:

- ich prawie do dochodzenia kompensacji od przestępcy;

- możliwości otrzymania kompensacji od państwa (zob. Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy i raport wyjaśniający do niej).

3. Większość ofiar chciałaby znać wynik śledztwa policyjnego i powinny istnieć możliwości pozwalające im na zapoznanie się z nim bez zbędnych trudności. Policja byłaby zwykłym źródłem informacji

dla ofiary. Jest nie do wyobrażenia, aby policja bezwzględnie udzielała ofierze dokładnej informacji o przebiegu śledztwa, zwłaszcza wówczas, gdy informacja taka mogłaby ograniczać to śledztwo. Za-reagowanie na zapytanie ofiary może więc wymagać decyzji organów oskarżających. Jednak ofiara powinna móc ustalić, czy ktoś będzie oskarżony wówczas, gdy decyzja w tym przedmiocie zostanie wydana.

4. Śledztwa policyjne (i współwystępujące badanie lekarskie) stanowią pierwszą sposobność do zarejestrowania krzywd i szkód doznanych przez ofiarę. Jest pożądane, aby policja przedstawiała na tyle jasne i kompletne ustalenia co do istoty i zasięgu wiktylizacji, na ile to możliwe. Ten pierwszy opis krzywd i szkód ofiary byłby - gdyby było to konieczne - uzupełniany przez bardziej pogłębione badanie w trakcie następnych stadiów procesu karnego.

B. W odniesieniu do oskarżenia

5. W krajach, w których ma zastosowanie zasada swobodnego uznania w odniesieniu do oskarżania, oskarżyciel publiczny lub każda inna władza oskarżycielska mogą odstąpić w pewnych przypadkach od oskarżania, nawet jeżeli istnieją dostateczne dowody na poparcie oskarżenia.

Uznaniowa decyzja tego rodzaju wynika z różnych czynników (błahość przypadku, załatwienie sprawy poza sądem, itd.). Skompensowanie ofierze krzywd przez przestępcę powinno zajmować szczególne miejsce w takich rozważaniach, ale wymóg ten nie powinien powstrzymywać od odstąpienia od procesu wówczas, gdy np. przestępcy brakuje środków i z tego powodu nie jest w stanie skompensować ofiary. W odniesieniu do kompensacji przestępcy powinien być udzielany kredyt za każdą poważną próbę nawet częściowego wynagrodzenia szkody. W niektórych krajach decyzja o niewniesieniu oskarżenia może być formalnie uzależniona od spełnienia przez przestępcę określonych warunków. Przy określaniu tych warunków priorytet powinien być przyznawany zapłacie ofierze kompensacji przed wszystkimi innymi środkami o charakterze pieniężnym.

Zalecenia powyższe nie odnoszą się do państw członkowskich, które przyjęły zasadę legalizmu w odniesieniu do oskarżania i w związku z tym nie pozostawiają organom oskarżycielskim swobodnego uznania w podejmowaniu decyzji o wniesieniu lub niewniesieniu oskarżenia.

6. Ofiary, które zgłosiły przestępstwo policji albo inaczej pomagały w śledztwie lub miały w nim interes, powinny być w zasadzie powiadamiane o ostatecznej decyzji w przedmiocie oskarżenia. Jednak nie wszystkie ofiary mogą być zainteresowane w uzyskaniu takiej informacji. Praktycznym sposobem zidentyfikowania tych ofiar, które nie chcą zostać poinformowane jest zapytanie o to przez oficera śledczego w trakcie przesłuchania i odnotowanie odpowiedzi w protokole dla instytucji oskarżającej.

7. W wielu krajach ofiara może prosić bądź instancję sądową o zbadanie decyzji organu oskarżycielskiego o niewniesieniu oskarżenia i) albo o jej zweryfikowanie przez instancję wyższą w ramach instytucji oskarżycielskiej, bądź też przez niezależny organ skargowy. Inną opcję stanowi przyznanie ofierze prawa do zainicjowania w takich przypadkach oskarżenia prywatnego na swój własny rachunek. Przy najmniej jedna z tych możliwości powinna być dostępna.

C. Przesłuchiwanie ofiary

8. Ofiara może być przesłuchiwana we wszystkich stadiach postępowania (postępowanie policyjne, śledztwo poprzedzające rozprawę, rozprawa sądowa). Przesłuchanie takie może sprawiać ofierze cierpienie, ponieważ zmuszona jest do odtwarzania szczegółów przestępstwa. Efekt taki jest szczególnie poważny w przypadku niektórych przestępstw takich, jak przestępstwa seksualne. Ponadto w trakcie przesłuchiwania ofiara może być zmuszona do ujawniania faktów ze swojego życia prywatnego.

W celu uniknięcia tego, aby ofiara odnajdywała siebie w roli oskarżonego i w celu uwolnienia jej od tego, co nazywa się wiktylizacją wtórną, wszystkie przesłuchania procesowe powinny podlegać pewnym zasadom. Odpowiednią uwagę należy przywiązywać do osobistej sytuacji ofiary, czyli do szczególnej sytuacji będącej wyni-

kiem lub pogłębionej przez wpływ przestępstwa popełnionego przeciwko niej. Ponadto należy szanować prawa ofiary jako obywatela i strony w procesie oraz jej ludzką godność. Z tego powodu wszystkie przesłuchania, łącznie z prowadzonymi przez obrońcę, powinny być tak dyskretne i kurtuazyjne, na ile jest to możliwe oraz nie powinny być rozciągane na fakty nie związane z przestępstwem, którego dotyczy śledztwo. Z tych względów wstępne i późniejsze szkolenie pracowników wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych powinno uwzględniać techniki zabezpieczania tego, aby przesłuchanie pozostawało w zgodzie z powyższymi zasadami.

Specjalne szkolenie jest pożądane zwłaszcza w odniesieniu do przesłuchiwania dzieci i osób chorych umysłowo, które są szczególnie wrażliwe i wymagają odpowiedniej ochrony. Dlatego powinny one być przesłuchiwane, jeżeli to w ogóle możliwe i stosowne, w obecności albo swoich rodziców albo innych osób dysponujących kwalifikacjami do pomagania im (powiedzmy, oficerów albo odpowiednich służb socjalnych lub zdrowia). Będzie po prostu rzeczą niemożliwą obecność rodzica lub opiekuna w trakcie przesłuchiwania w niektórych przypadkach takich, jak wtedy, gdy oni sami popełnili przestępstwo przeciwko dziecku lub osobie chorej umysłowo.

D. Postępowanie sądowe

9. Przyczyny informowania ofiary o rezultatach śledztwa karnego (określone powyżej w paragrafach 3 i 6) odnoszą się również do stadium sądowego. Ofiara, podobnie jak każdy inny obywatel, jest uprawniona do uczestniczenia w każdym przesłuchaniu publicznym lub w rozprawie. Jednak musi ona zostać osobiście poinformowana o państwie i miejscu przesłuchań dotyczących przestępstw, które przyczyniły jej icipienia. Jeśli jest wezwana jako świadek, data i miejsce są określone w wezwaniu. Wszakże w innych przypadkach również taka informacja powinna zostać przekazana ofiarze w celu usatysfakcjonowania jej interesu w zobaczeniu, iż sprawiedliwość jest wymierzana. Ofiara musi także zostać poinformowana o swoich prawach w trakcie procesu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, a w szczególności o możliwościach uzyskania restytucji i kom-

pensacji, pomocy i porady prawnej oraz o tym, w jaki sposób lub gdzie może ewentualnie zapoznać się z wynikiem przesłuchania. Wszystko to może być uczynione za pomocą druków.

10. Kompensacja za szkody generalnie plasuje się wysoko wśród interesów ofiary. Skompensowanie ofiary odgrywa znaczącą rolę w przywróceniu porządku społecznego. Z tych względów sąd karny powinien dysponować pełnią władzy do zasądzania od przestępcy takiej kompensacji. W wielu państwach członkowskich decyzja taka podejmowana jest w następstwie *action civile*, procedury zależnej od wniosku ofiary. Badania porównawcze pokazały jednak, że w niektórych państwach procedury takie nie są wykorzystywane zbyt często w praktyce. Zalecono, aby zostały usunięte bariery, a sędziowie oraz prawnicy zachęceni do ożywienia prawa.

11. Potrzeba zapewnienia kompensacji dla ofiary za jej szkody materialne i niematerialne doprowadziła do większego korzystania z *sankcji* w postaci zasądzania od przestępcy zapłaty kompensacji. W odpowiednich przypadkach podejście to może leżeć w interesie zarówno przestępcy (któremu wymierza się mniej stygmatyzującą karę od uwięzienia), jak i ofiary. Kompensacja może także być orzekana:

- jako sankcja alternatywna wobec sankcji karnej, a w szczególności uwięzienia³;

- jako sankcja dodatkowa do sankcji karnej.

12. Jako że krzywdy lub szkody odniesione przez ofiarę są decydującym elementem każdego rozstrzygnięcia podjętego przez sąd w sprawie, niezbędne jest udostępnienie sądowi wszystkich stosownych informacji. W oparciu o raport policyjny (zob. paragraf 4) krzywdy te lub szkody powinny zostać dokładnie ustalone w trakcie wszystkich późniejszych postępowań prowadzonych przez oskarżiciela publicznego lub sędziego śledczego.

3. Zob. *Alternative Penal Measures to Imprisonment*, Council of Europe, 1976, s. 31-34.

Potrzeba ofiary, aby uzyskać kompensację, jak również działania przestępcy zmierzające do naprawienia szkody albo jego chęć lub możliwość uczynienia tego są znaczącymi czynnikami branymi pod uwagę przez wyrokującego przy określaniu rodzaju i wysokości sankcji. O ile nie powinno to jednak działać na korzyść dobrze sytuowanych przestępców, którzy mogą z łatwością zapłacić kompensację, o tyle każdy autentyczny wysiłek uczyniony przez przestępcę w celu skompensowania ofiary (choćby niepełnego) powinien odbijać się korzystnie na jego sprawie.

13. Środki warunkowe zapobiegające uwięzieniu istnieją we wszystkich państwach członkowskich Rady Europy. Przykładami są:

- odroczenie wyroku orzeczonego wobec skazanego przestępcy na określony czas, aż do pewnej oczekiwanej zmiany sytuacji lub pewnego działania z jego strony⁴;

- probacja, środek łączący się z nadzorem, pomocą i opieką nad przestępcą ze strony oficera probacyjnego, często powiązany z różnymi warunkami⁵.

Wśród warunków finansowych nakładanych na przestępcę w związku z tymi środkami, duże znaczenie powinno być przypisywane skompensowaniu ofiary.

E. W stadium egzekucji

14. Zgromadzenie kompensacji przez ofiarę rodzi różne problemy: jest ono skomplikowane technicznie i kosztowne dla ofiary oraz często niepewne z powodu ograniczonych środków przestępcy lub jego niechęci do płacenia. Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi w

4. Zob. *Alternative Penal Measures to Imprisonment*, Council of Europe, 1976, s. 23 - wyrok w zawieszeniu z, lub bez probacji.

5. Zob. *Practical Organisation of Measures for the Supervision and After-Care of Conditionally Sentenced or Conditionally Released Offenders*, Council of Europe, 1970, s. 10.

niektórych państwach członkowskich, poziom zgromadzenia jest bardzo niski⁶.

Zbieranie kompensacji za pomocą takich samych metod egzekucji jak w przypadku grzywien, co w zasadzie jest możliwe, gdy kompensacja jest orzekana jako sankcja karna, daje realne korzyści ofierze, a w szczególności podnosi jej szanse na otrzymanie należności. Dlatego też jest celowe udostępnienie ofierze możliwości korzystania z takiej procedury na tyle, na ile jest to możliwe. Jednak wykluczone powinno być uwięzienie za długi (środek stosowany w niektórych krajach z tytułu gromadzenia grzywien).

W innych jednak przypadkach ofiara powinna również otrzymać wszelką pomoc w swoich staraniach, aby uzyskać kompensację:

- zapłatę przez państwo wydatków egzekucyjnych w przypadku ofiar o niskich dochodach;

- powiadamianie, na ile to możliwe, przez administrację o adresie i danych personalnych dłużnika, pomoc ze strony służb probacyjnych, itd.

F. Ochrona prywatności

15. Zasady procesu publicznego i wolności wypowiedzania się są honorowane we wszystkich demokracjach, a szczególne odzwierciedlenie znajdują one w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (artykuły 6 i 10).

Jednocześnie w sposób oczywisty konieczna jest ochrona ofiary - i przestępcy - przed każdym naruszeniem prywatności i godności, wartości, które są również gwarantowane w Konwencji (artykuł 8).

Dlatego, choć społeczeństwo ma prawo do informacji, zwłaszcza przez środki masowego przekazu, o popełnionych przestępstwach, informacja taka nie powinna zawierać szczegółów mających bezpośred-

6. Compensation of Victims of Crime, Council of Europe, 1978, s. 13.

nie odniesienie do przestępstwa i być może krzywdzących dla osoby i godności ofiary (oraz przestępcy).

Z tego względu byłoby celowe uświadomienie dziennikarzom niekorzystnych skutków nadmiernego rozgłosu i konieczności przestrzegania ochrony prywatności oraz wytrwałego i konsekwentnego stosowania zasad postępowania zawodowego w tym zakresie.

Urzędnicy systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych powinni sami przejawiać dyskrecję niezbędną do zabezpieczenia prywatności i godności ofiary w trakcie swoich kontaktów ze społeczeństwem i środkami masowego przekazu. Jest to szczególnie pożądane w określonych przypadkach (dzieci, ofiary przestępstw seksualnych, ofiary terroryzmu, itd.), w których konieczna jest specjalna troska o zabezpieczenie godności osobistej, a w pewnych sytuacjach bezpieczeństwa osobistego. Ujawnianie nazwiska, adresu i innych osobistych informacji o ofierze powinno być ograniczane do takiego stopnia, do jakiego jest to możliwe. Warunki, przy zaistnieniu których sąd może zarządzić rozprawę niejawną lub nałożyć ograniczenia dotyczące udziału publiczności w rozprawie powinny uwzględniać ochronę wymienionych powyżej interesów ofiary.

G. Szczególna ochrona ofiary

16. W określonych przypadkach ofiara zawiadamiająca o przestępstwie i pojawiająca się jako świadek znajduje się w niebezpieczeństwie dalszego pokrzywdzenia w postaci zemsty ze strony przestępcy. Ryzyko to rozciąga się na rodzinę ofiary i może także pochodzić od rodziny lub przyjaciół przestępcy.

Groźby i niebezpieczeństwo zemsty są szczególnie poważne wówczas, gdy w grę wchodzi przestępczość zorganizowana. W takich przypadkach muszą być przedsięwzięte kroki chroniące ofiarę pojawiającą się w charakterze świadka lub niekiedy nawet odsuwającą ją od niebezpieczeństwa. We wszystkich przypadkach ważne jest, aby policja i służby sądowe dbały o to, by w trakcie swoich interwencji nie podnosić ryzyka. W niektórych państwach członkowskich przewidziano, że ofiara, której codzienne życie zostało w ten sposób zburzone i która nie jest w stanie wykonywać swoich zwy-

kłych zajęć, może nawet domagać się zasiłku na przetrwanie. Jeżeli ryzyko zemsty ze strony przestępcy na ofierze (lub rodzinie ofiary) przybiera postać gróźb, może to być przyczyną zatrzymania przestępcy w areszcie do czasu rozprawy i osądzenia, lub podjęcia innych środków restrykcyjnych dających taki sam skutek.

II. Dalsze badania

1. Mediacja i pojednanie się

W ustawodawstwie niektórych państw członkowskich zabezpieczone zostały procedury medacyjne i pojednawcze. Gdzie indziej departamenty probacyjne, inne służby socjalne lub stowarzyszenia zajmujące się przestępcami albo ofiarami popierają pozakarne rozwiązywanie sporów między przestępcą i ofiarą. Zalecane jest uważne zbadanie takich systemów.

• Tego rodzaju pozasądowe postępowania mają kilka stron pozytywnych:

- pozwalają na uniknięcie stygmatyzacji przestępcy i nadmiernego rozgłosu wokół przestępstwa, co jest szkodliwe zarówno dla ofiary, jak i przestępcy;

- uwalniają sądy od obciążenia, które w licznych krajach jest nadmierne;

- mogą prowadzić do pojednania się przestępcy i ofiary, a w pewnych przypadkach mogą nawet włączyć ofiarę w proces rehabilitacji przestępcy.

Jednakże procedurom takim powinny towarzyszyć wszelkie możliwe zastrzeżenia:

- interesy ofiary nie powinny ucieść z powodu wymuszonej akceptacji rozwiązania, które jest korzystne głównie dla przestępcy;
- nie powinny zostać naruszone te prawa czy to przestępcy czy to ofiary, które mogą być skuteczniej zagwarantowane na drodze postępowania sądowego niż procedur medacyjnych.

Tak więc procedury mediacyjne i pojednawcze powinny być wykorzystywane tylko wtedy, gdy bezspornie służą interesom zarówno ofiary, jak i przestępcy.

2. Badanie nad efektywnością środków dotyczących ofiar

Badania podjęte w ramach wiktymologii dotyczyły w dużym zakresie początków ich ponownego odkrycia oraz przewartościowania roli ofiary we współczesnej polityce karnej. Badania te zidentyfikowały pewne znaczące luki w sferze ochrony ofiary w tradycyjnych systemach wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Zainspirowały one w dużej mierze starania podejmowane w ciągu tych ostatnich lat w wielu państwach członkowskich, by poprawić sytuację ofiary. Biorąc pod uwagę to, że badania odgrywają rolę wiodącą, byłoby pożądane, aby środki przedsiębrane albo przewidywane, jak również tradycyjne formy ochrony ofiary stały się przedmiotem systematycznych badań naukowych nad ich skutkami w praktyce. Badania takie wydają się nieodzowne dla oceny i ewentualnej poprawy przepisów prawnych, polityk społecznych (takich, jak te przewidziane w odniesieniu do kompensacji państwowej) oraz praktyk administracyjnych (dotyczących np. informowania, o którym mowa w punktach 3, 6 i 9 zaleceń) zorientowanych na ochronę uzasadnionych interesów ofiary.

Powinna być popierana wymiana między państwami członkowskimi doświadczeń, publikacji i raportów z badań nad sytuacją i ochroną ofiary. W szczególności powinny być popierane badania porównawcze nad konsekwencjami praktycznymi różnych rozwiązań istniejących w prawie karnym procesowym państw członkowskich takich, jak np. systemy skargowe i inkwizycyjne, *partie civile*, zasada oportunistu i legalizmu itp.

CZĘŚĆ TRZECIA

**POMOC DLA OFIAR PRZESTĘPSTW
I ZAPOBIEGANIE
WIKTYMIZACJI KRYMINALNEJ**

1. ZALECENIA NR R (87)21 KOMITETU MINISTRÓW DLA PAŃSTW CZŁONKOWSKICH W SPRAWIE POMOCY DLA OFIAR I ZAPOBIEGANIA WIKTYMIZACJI*

(Przyjęte przez Komitet Ministrów w dniu 17 września 1987 r. na 410 posiedzeniu wiceministrów)

Komitet Ministrów na mocy art. 15b Statutu Rady Europy

Uwzględniając, że - pomimo środków zapobiegawczych podejmowanych przez Państwa Członkowskie - wiele osób staje się codziennie ofiarami przestępstw przeciwko osobie i własności;

Uwzględniając, że wiktymizacja często ma poważne fizyczne, psychologiczne, społeczne i finansowe konsekwencje;

Uwzględniając, że w wielu przypadkach interwencja systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych nie jest wystarczająca, aby przeciwdziałać krzywdzie i kłopotom spowodowanym przez przestępstwo;

Uwzględniając konieczność stworzenia innych form pomocy dla ofiar przestępstw kryminalnych w celu jak najlepszego zaspokojenia ich potrzeb;

Uwzględniając istotne przyczynienie się osób prywatnych do rozwoju tego obszaru i potrzebę połączenia oraz skoordynowania wysiłków służb publicznych i prywatnych;

Mając na względzie zalecenia nr R (83)7 w sprawie udziału społeczeństwa w polityce karnej, zalecenia nr R (85)11 w sprawie pomocy ofiary w ramach prawa i procesu karnego, przebieg 16. konferencji badań kryminologicznych nad wiktymizacją i Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy,

*. Recommendation No. R. (87)21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimisation.

Zaleca, aby Rządy Państw Członkowskich podjęły następujące środki:

1. określiły za pomocą badań nad wiktylizacją i innych rodzajów badań potrzeby ofiar oraz poziom wiktylizacji w celu uzyskania niezbędnych danych dla rozwijania programów i struktur pomocy dla ofiar;

2. podnosiły stopień świadomości społeczeństwa jako ogółu i służb publicznych w odniesieniu do potrzeb ofiar, na przykład poprzez dyskusje, rozmowy okrągłego stołu i kampanie upowszechniające oraz popierały solidarność, a w szczególności w rodzinach i otoczeniu społecznym ofiar;

3. zidentyfikowały istniejące obecnie służby publiczne i prywatne gotowe do udzielania ofiarom pomocy, ich osiągnięcia i niedostatki;

4. zapewniły, aby ofiary i ich rodziny, a zwłaszcza ci, którzy są najbardziej podatni, otrzymały w szczególności:

- natychmiastową pomoc w zaspokojeniu bezpośrednich potrzeb, a w tym ochronę przed zemstą ze strony przestępcy;

- trwającą odpowiednio długo pomoc medyczną, psychologiczną, socjalną i materialną;

- porady w odniesieniu do zapobiegania wiktylizacji i dalszej wiktylizacji;

- informację o prawach ofiary;

- pomoc w trakcie procesu karnego z należnymi względami dla obrony;

- pomoc w uzyskaniu efektywnego naprawienia szkody przez przestępcę, odszkodowania z towarzystw ubezpieczeniowych lub wszelkich innych instytucji oraz - jeśli to możliwe - kompensacji od państwa;

5. stworzyły, rozwijały lub poszerzały wspieranie poprzez:

- usługi przeznaczone do udzielania pomocy ogółowi ofiar;

- usługi dla szczególnych kategorii ofiar takich, jak dzieci oraz - jeśli to konieczne - także ofiary specyficznych przestępstw takich, jak zgwałcenie, przemoc w rodzinie, przestępstwa zorganizowane, przemoc rasowa;

6. popierały pomoc wolontarystyczną, wspieraną w razie potrzeby pomocą fachową w zakresie szkolenia, usług specjalnych, wspierania administracyjnego i technicznego;

- nasiliły udział powszechnych służb medycznych i socjalnych, na przykład poprzez szkolenie ich personelu w celu uzmysłowienia mu potrzeb ofiar;

8. informowały w odpowiedni sposób społeczeństwo o dostępnych usługach w zakresie pomocy i ułatwiały dostęp ofiar do tych usług;

7. ułatwiały przekazywanie ofiar przez policję do służb świadczących pomoc dla ofiar, a także bezpośredni dostęp tych służb do ofiar w tym zakresie, w jakim jest to możliwe z uwagi na ochronę prywatności ofiar;

9. podejmowały kroki mające na celu zapobieganie ujawnianiu osobom trzecim przez służby pomocy dla ofiar informacji osobistych o ofiarach bez ich zgody;

10. popierały koordynację:

a. służb pomocy dla ofiar działających na bazie publicznej i prywatnej;

b. służb pomocy dla ofiar z organami wymiaru sprawiedliwości i innymi służbami publicznymi;

11. wspierały tworzenie - jeśli to potrzebne - krajowych organizacji, które bronią interesów ofiar;

12. podejmowały wysiłki w kierunku zapobiegania przestępczości i tym samym wiktymizacji zarówno poprzez politykę rozwoju społecznego, jak i poprzez odpowiednie środki zapobiegania sytuacyjnego;

13. zapoznały społeczeństwo i same ofiary z odpowiednimi informacjami i udzielały porad, jak zapobiegać wiktyimizacji lub dalszej wiktyimizacji, jak powstrzymywać się od niekorzystnie oddziałujących uczuć strachu i niepewności;

14. rozwijały specjalne polityki służące określaniu szczególnie podatnych grup i zapobieganiu ich wiktyimizacji;

15. popierały programy uzgodnionych działań w odniesieniu do zapobiegania wiktyimizacji między sąsiadami i wspierały grupy szczególnego ryzyka w zakresie podejmowania odpowiednich środków prewencyjnych we współpracy z władzami lokalnymi i policją;

16. oceniły rozmiary ubezpieczeń pokrywanych z systemów publicznych lub prywatnych w odniesieniu do różnych rodzajów wiktyimizacji kryminalnej oraz poszukiwały sposobów uczynienia ubezpieczeń - jeśli to konieczne - efektywniejszymi w stosunku do potrzeb ofiar;

17. popierały eksperymenty (czy to w skali ogólnokrajowej, czy też lokalnej) w mediacji między przestępcą i jego ofiarą oraz oceniły rezultaty ze szczególnym uwzględnieniem tego, na ile służy to interesom ofiar;

18. dokonały przeglądu i oceny za pomocą badań przepisów dotyczących pomocy dla ofiar ze strony służb publicznych i prywatnych;

19. oceniły efektywność programów ukierunkowanych na zapobieganie wiktyimizacji ludności jako całości lub niektórych grup społecznych.

2. RAPORT EUROPEJSKIEGO KOMITETU DO SPRAW PROBLEMÓW PRZESTĘPCZOŚCI O POMOCY DLA OFIAR I ZAPOBIEGANIU WIKTYMIZACJI

(Przygotowany przez Elitarny Komitet ekspertów do spraw ofiary oraz polityki karnej i społecznej)

I. Wprowadzenie

1. Zalecenia nr R (87)21 oraz poniższy raport dotyczą pomocy dla ofiar przestępstw poza sferą postępowania karnego (oraz z wyłączeniem kompensacji państwowej) i zapobiegania wiktymizacji. Wcześniejsze prace Rady Europy odnosiły się do kompensacji państwowej i traktowania ofiar w obrębie prawa i procesu karnego, ale dostrzeżono, iż te dwa fragmenty pracy nie wystarczają do tego, aby spójnie odnieść się do potrzeb ofiar przestępstw.

2. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy zawiera postanowienia dotyczące bezpośrednio funduszy państwowych, mówiące o namacalnym zadośćuczynieniu dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. W większości państw jednakże (ponieważ fundusze są limitowane) kompensacja państwowa nie jest dostępna dla ofiar przestępstw nie połączonych z przemocą; na ogół nie jest dostępna ani kompensacja pieniężna bezpośrednio po przestępstwie ani kompensacja pozostająca w odpowiedniej proporcji do wszystkich potrzeb ofiar.

3. Kwestie poruszone w zaleceniach Rady Europy w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego, choć idące pod wieloma względami dalej, nie obejmują również całego niezbędnego obszaru, ponieważ dotyczą jedynie środków, które może podjąć jedynie system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych. Środki te mogą, jeśli położy się na nie dostatecznie duży nacisk, znacząco poprawić pozycję ofiary (co dotyczy np. kompensacji ze strony przestępcy). Jednak system wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych nie może oddziaływać w pełnym zakresie, jeżeli przestępca nie zo-

stanie przed nim postawiony; i nawet w przypadkach, w których procedury karne są w pełni operatywne, nie mogą one same zająć się szerszymi aspektami potrzeb ofiar.

4. Dlatego też, choć kompensacja państwowa w stosownych przypadkach i poprawienie pozycji ofiary w systemie wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych są konieczne i wielce pożądane, środki o szerszym charakterze są niezbędne do tego, aby zareagować na potrzeby ofiar tak kompleksowo, jak jest to konieczne.

5. Jest jasne, że zbadanie tego, jak daleko sięgających form pomocy wymagają ofiary i co może sensownie zostać im udostępnione, musi pokryć bardzo obszerne pole dociekań. Liczba ofiar przestępstw, a zwłaszcza przestępstw majątkowych, jest bardzo duża. Na szczęście przestępstwa popełniane z użyciem przemocy są mniej powszechne, ale ich konsekwencje dla ofiar mogą być bardzo poważne. Ofiary indywidualne, niezależnie od typu przestępstwa, odczuwają różny zakres potrzeb; a rodzaj i zasięg środków im dostępnych będzie różnić się w poszczególnych krajach.

6. Na początku swojego badania - z powyższych względów - elitarny komitet uległ przemożnemu wpływowi z określonych przyczyn. Po pierwsze, w celu zapewnienia, aby dostępne były konieczne usługi, niezbędne jest ustalenie, ile jest ofiar przestępstw i przygotowanie jakiegoś rodzaju ich pogrupowania. Doświadczenie wykazuje, że statystyki przestępstw zgłaszanych policji mogą być nie w pełni niezawodną wskazówką w tej kwestii. Po drugie, rządy same w sobie mogą nie być w stanie dostarczyć pełnego zakresu wymaganych usług. Po trzecie jednak, w licznych krajach istnieją silne ruchy woluntarystyczne, które same świadczą usługi. Po czwarte, charakter i zasięg dostępnych usług nie zawsze są znane ofiarom przestępstw (albo nawet, jeżeli usługi są świadczone na bazie woluntarystycznej, rządowi) w państwach, o których tu mowa. W końcu, wydaje się prawdopodobne, że w dającej się przewidzieć przyszłości przyznane zostaną priorytety zarówno w odniesieniu do pomocy dla ofiar, jak i usług im udostępnianych.

7. Uwzględniając ten nieco zamazany obraz wydawało się, że tym, co mogłoby być pomocą dla rządów państw członkowskich, jak i pomocą w ocenie tego, jakie zalecenia byłyby użyteczne i praktyczne, byłoby zebranie danych o skali usług dostępnych obecnie w państwach Rady Europy. Z tego powodu rozproszony został kwestionariusz, a odpowiedzi zostały podsumowane w końcowej części tego raportu.

Odpowiedzi na kwestionariusz państw członkowskich potwierdzają, iż do pewnego stopnia różnie podchodzi się do kwestii priorytetów, a poziom rozwoju usług wspierania ofiar różni się w poszczególnych krajach. Podsumowanie nie ma jednak na celu wykazania tych różnicowań, lecz raczej zaprezentować szerszy obraz, na podstawie którego można stworzyć wspólną podstawę.

8. W tym zakresie, w jakim obecnie oferowane są usługi w państwach członkowskich, odzwierciedlają one różnice w sposobach ich wykonywania. Szczególnie godna odnotowania jest różnica między tymi krajami, w których znacząco wykorzystywane są siły wolontarystyczne i tymi, w których ciężar spoczywa na służbach państwowych. Zalecenia i raport nie mają na celu przedstawienia szczególnej struktury usług wspierania ofiar. Zmierzają wszakże do zidentyfikowania potrzeb ofiar, na które należałoby zareagować oraz do zachęcenia do stworzenia służb poświęconych realizacji tego zadania, jak też pełniejszego włączenia się w to przedsięwzięcie ogólnych służb medycznych i socjalnych. Bez przesądzania o tym, czy usługi powinny bazować głównie na wolontariuszach, czy też raczej na siłach profesjonalnych, zalecenia i raport dążą do popierania pomocy wolontarystycznej (wspieranej tu, gdzie to konieczne, ekspertami i siłami profesjonalnymi); została też podkreślona potrzeba koordynacji służb publicznych i prywatnych. Tylko w ten sposób wysiłki mogą przynieść największe efekty.

9. Zalecenia dla elitarnego komitetu dotyczą zarówno zapobiegania wiktymizacji, jak i pomocy dla ofiar. Na pierwszy rzut oka zapobieganie wiktymizacji wydaje się być tym samym co zapobieganie przestępczości. Podchodzenie do problemu w taki sposób przy kwe-

ściach bardziej szczegółowych wyprowadziłoby elitarny komitet na bardzo szerokie pole i to w dodatku takie, które jest przedmiotem odrębnego badania Rady Europy. W zaleceniach natomiast kładzie się nacisk na potrzebę środków prewencyjno-kryminalnych zarówno wśród społeczeństwa jako całości, jak i przede wszystkim w odniesieniu do tych, którzy już byli ofiarami przestępstw.

II. Podstawy historyczne

1. Cel badania

Na swojej 30-tej sesji plenarnej (23 - 27 marzec 1981 r.) Europejski Komitet do spraw Problemów Przestępczości (CDPC) podjął decyzję o utworzeniu Elitarnego Komitetu ekspertów do spraw ofiary oraz polityki karnej i społecznej.

Decyzja ta została następnie zatwierdzona przez Komitet Ministrów. Stosownie do jego zaleceń:

Komitet został upoważniony do następujących zadań, które powinny zostać wykonane w trzech następujących po sobie etapach:

i. Opracowanie europejskiej konwencji o kompensacji dla ofiar przestępstw, na podstawie rezolucji (77)27 w tej samej sprawie. Praca powinna zostać zakończona najszybciej jak to możliwe na trzech spotkaniach; na trzecim spotkaniu, w którym uczestniczyliby przedstawiciele wszystkich państw członkowskich, powinien zostać sfinalizowany i zaakceptowany projekt konwencji oraz raportu wyjaśniającego;

ii. Następnie zbadanie, poczynając od drugiej połowy 1983 r., pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego (m. in. problematyki kompensacji). Komitet powinien przedstawić raport w tej sprawie oraz - jeśli to celowe - przygotować projekt zaleceń na ten temat;

iii. Zbadanie - uwzględniając prace 16-tej konferencji na temat badań kryminologicznych z 1984 r., poświęconej badaniom nad wiktymizacją - problemów wiktymizacji w jej całokształcie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na grupy ludności o wysokim poziomie

ryzyka (porównując faktyczne ryzyko z lękiem przed wiktylizacją); zbadanie m. in. programów zapobiegania wiktylizacji i pomocy dla ofiar wdrożonych do tego czasu w różnych krajach i wyciągnięcie na tej podstawie wniosków dla przyszłych programów w tej dziedzinie. Komitet powinien przedstawić raport o tych kwestiach oraz - jeśli to celowe - przygotować projekt zaleceń na ten temat.

2. Praca Europejskiego Komitetu do spraw Problemów Przestępczości w odniesieniu do ofiary oraz polityki karnej i społecznej

Badanie nad tym tematem zostało włączone do programów pracy w latach 1982, 1983, 1984, 1985, 1986 i 1987.

Podczas pierwszego i drugiego etapu jego pracy elitarnemu komitetowi przewodniczył dr J.G. Schaetzler (Republika Federalna Niemiec). Po rezygnacji dra Schaetzlera na przewodniczącego elitarnego komitetu wybrany został N. Varney (Zjednoczone Królestwo). Komitet ten składa się z przedstawicieli Francji, Republiki Federalnej Niemiec, Grecji, Islandii, Włoch, Luksemburga, Holandii, Portugalii, Szwajcarii, Turcji i Zjednoczonego Królestwa, dwóch konsultantów (profesora H.J. Schneidera, Republika Federalna Niemiec i dr J. Shapland, Zjednoczone Królestwo) oraz obserwatorów z Kanady, UNSDRI, ICOP-Interpol, IAPL i ISC¹. Komitet rozpoczął pracę na początku 1982 r. i właśnie zakończył:

- pierwszy etap przygotowując Europejską Konwencję o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy. Konwencja, zaaprobowana przez Komitet Ministrów w czerwcu 1983 r.,

1. W przygotowaniu zaleceń uczestniczyli następujący eksperci: M.P. de Liege, M. Trioux (Francja), K. Kemper (Republika Federalna Niemiec), P. Papadatos (Grecja), T. Bjornsson (Islandia), G. Sarzana (Włochy), J.-P. Klopp (Luksemburg), J.J.M. Van Dijk (Holandia), M. Costa Andrade (Portugalia), M. Killias, J.-Ph. Marti (Szwajcaria), Y. Turkmen (Turcja), N. Varney, przewodniczący (Zjednoczone Królestwo), J. Shapland (Zjednoczone Królestwo) i H.J. Schneider (Republika Federalna Niemiec). Uczestniczyli w charakterze ekspertów naukowych, A Y. Dandurand, G. Leger, W.P. Sonnichsen, T. Sterritt, I. Waller (Kanada), L. de Cataldo Neuberger i P. Huenerfeld (AIDP), K. Karunatilke i J. Meetarban (Interpol), U. Zveik (UNSDRI) jako obserwatorzy.

została otwarta do podpisywania przez państwa członkowskie 24 listopada 1983 r. Do chwili obecnej sygnowało ją dziesięć państw członkowskich, a dwa państwa członkowskie (Luksemburg, Holandia) ją ratyfikowały;

- drugi etap swojej działalności poprzez zbadanie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego. Komitet opracował projekt zaleceń w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego wraz z projektem memorandum wyjaśniającego. Projekt zaleceń w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego został przyjęty przez CDPC na jego 34-tej sesji plenarnej (22-26 kwiecień 1985 r.). CDPC zaaprobował także publikację raportu wyjaśniającego. Komitet Ministrów na 387-mym posiedzeniu wiceministrów uchwalił zalecenia i autoryzował publikację raportu².

W 1985 r. Elitarny Komitet rozpoczął trzeci etap swojej działalności badaniem nad pomocą wobec ofiar i zapobieganiem wiktymizacji. Kwestie te były przedmiotem jednego posiedzenia w 1985 r., dwóch w 1986 r. i jednego w 1987 r. Komitet opracował projekt zaleceń w sprawie pomocy dla ofiar i zapobiegania wiktymizacji wraz z projektem memorandum wyjaśniającego.

Projekt zaleceń w sprawie pomocy dla ofiar i zapobiegania wiktymizacji został przyjęty przez CDPC na jego 36-tej sesji plenarnej (22-26 czerwiec 1987 r.). CDPC zaaprobował także publikację memorandum wyjaśniającego.

Komitet Ministrów na swoim 410-tym posiedzeniu wiceministrów (wrzesień 1987 r.) uchwalił zalecenia i autoryzował publikację raportu.

III. Memorandum wyjaśniające do zaleceń w sprawie pomocy dla ofiar i zapobiegania wiktymizacji

Uwagi ogólne

1. Wysiłki podejmowane w odniesieniu do zapobiegania przestępczości we wszystkich państwach członkowskich Rady Europy oraz

2. Zalecenia nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego.

polityki dotyczące stosowania sankcji karnych są stale przeglądane i reorientowane. Pomimo to każdego dnia wiele osób doznaje np. uszkodzenia ciała, uszczerbku w zdrowiu lub uszkodzenia swojej własności w wyniku przestępstwa.

2. Przestępstwa, zwłaszcza wówczas, gdy odznaczają się pewnym ciężarem gatunkowym, mogą powodować poważne i często nieusuwalne konsekwencje dla ich ofiar:

- a. ofiary mogą umrzeć lub doznać trwałego kalectwa;
- b. mogą doświadczyć szoku emocjonalnego, który może mieć poważne następstwa psychologiczne;
- c. przestępstwo może spowodować stygmatyzację ofiary, np. w przypadku zgwałcenia;
- d. mogą zostać pozbawione własności, której potrzebują lub która ma dla nich znaczenie osobiste.

Konsekwencje te odczuwają nie tylko ofiary, ale i ich rodziny, które mogą utracić ukochaną osobę, jak również jej wsparcie materialne albo mogą cierpieć z powodu dolegliwości fizycznych lub psychicznych bądź strat materialnych doznanych przez ofiarę.

Konsekwencje różnią się w zależności od przestępstwa i sytuacji osobistej ofiary. Staje się jednak coraz bardziej oczywiste, że ofiarom należy poświęcać dalszą uwagę w ramach rządowych polityk karnej i społecznej.

3. Systemy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych państw członkowskich zawierają elementy wynagradzania szkód spowodowanych przestępstwem. Tak więc sąd karny może nakazać przestępcy skompensowanie ofiary i jej rodziny³.

Jednak nie będzie to użyteczne, jeśli przestępcą nie został wykryty lub ujęty albo jeśli nie posiada niezbędnych środków finansowych. W pewnych krajach państwo samo będzie prowadzić kompensację

3. Zob. zalecenia nr R (85)11.

dla ofiary, zwłaszcza wówczas, gdy w grę wchodzi przestępstwo popełnione z użyciem przemocy⁴.

Tego rodzaju działanie jest jednak ograniczona tylko do niektórych ofiar przestępstw. Co więcej, nie wystarcza ona do zmniejszenia cierpienia tych ofiar, do których ma zastosowanie, a to dlatego, że:

- ofiary często potrzebują szybkiej pomocy, podczas gdy otrzymanie kompensacji od przestępcy lub państwa jest procesem długotrwałym;

- ofiary często mają potrzeby o charakterze psychologicznym i socjalnym: mogą czuć się przestraszone, mogą doznać szoku emocjonalnego lub mogą czuć się upośledzone społecznie. Dlatego też mogą odczuwać potrzebę zostania uspokojonymi, pocieszonymi i podtrzymanymi na duchu tak, że są w stanie powrócić do swojego trybu życia.

4. W związku z tym, w uzupełnieniu interwencji systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, ofiary wymagają innych form pomocy takich, jak pomoc o charakterze medycznym, psychologicznym lub materialnym, sposobność do zatrzymania się gdzieś na pewien czas albo możliwość poradzenia się co do sposobów realizacji swoich praw.

5. W ciągu ostatnich dekad większość państw dostrzegła potrzebę dostarczenia pomocy ofiarom jako ogółowi lub pewnym ich kategoriom. Doprowadziło to do powołania różnych publicznych i prywatnych agencji pomocy. Skala tego rozwoju i ranga agencji oraz formy pomocy różnią się w poszczególnych krajach. W wielu państwach istnieją agencje pomocy dla wszystkich ofiar. Inne agencje, zwykle prywatne, zajmują się pomaganiem ofiarom przemocy seksualnej lub domowej albo dzieciom, nad którymi się znęcano. Istnienie i rola

4. Zob. Compensation of Victims of Crime, 1978 oraz Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy i raport wyjaśniający do niej.

usług wspierania ofiar, a w szczególności prywatnych i wyspecjalizowanych agencji, często jest mało znana i w wielu przypadkach brak jest powiązań między tymi agencjami i tymi, które są innymi organami publicznymi i prywatnymi. Z tego powodu niezbędne jest połączenie i skoordynowanie wysiłków wszystkich tych publicznych i prywatnych agencji tak, aby dostarczać ofiarom efektywnej pomocy.

6. Istnieją różne dokumenty Rady Europy odnoszące się do pomocy dla ofiar:

- zalecenia nr R (83)7 w sprawie udziału społeczeństwa w polityce karnej,
- zalecenia nr R (85)4 w sprawie przemocy w rodzinie,
- zalecenia nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego,
- materiały Szesnastej Konferencji na temat badań kryminologicznych (1984) dotyczącej badań nad wiktylizacją,
- Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy (1983).

Rządy powinny zwrócić należytą uwagę na te dokumenty opracowując swoje polityki w odniesieniu do ofiar.

Ponadto uwzględniona powinna być także przez decydentów w sprawach polityki karnej Deklaracja o podstawowych zasadach sprawiedliwości w stosunku do ofiar przestępstw i nadużyć władzy, uchwalona na 7-mym Kongresie Narodów Zjednoczonych na temat zapobiegania przestępczości i postępowania z przestępcami.

Komentarz do zaleceń

A. Dane o wiktylizacji

1. Działanie ukierunkowane na zapewnienie ofiarom pomocy powinno bazować na danych empirycznych dotyczących: - zasięgu wiktylizacji (z rozróżnieniem na różne typy przestępstw);

- realnych potrzeb ofiar, które mogą być różne w zależności np. od rodzaju doznanej krzywdy i grupy społecznej, do której należy ofiara⁵.

Dane empiryczne mogą pomóc w uchronieniu się przed stereotypami, które istnieją w tym względzie w odniesieniu do podatniejszych grup społecznych i ułatwić zorganizowanie pomocy w racjonalniejszy sposób (geograficzna lokalizacja centrów lub programów pomocy, personel specjalistyczny, niezbędne środki).

Wielu danych koniecznych w tym zakresie nie można uzyskać ze statystyk przestępczości, lecz muszą one być gromadzone za pomocą specjalnych badań wiktymizacyjnych albo badań innego rodzaju. Takie badania stale są głównym źródłem informacji w tej dziedzinie pomimo swojej niekompletności lub trudności metodologicznych z nimi związanych⁶.

B. Uczulanie społeczeństwa i służb publicznych na potrzeby ofiar

2. Społeczeństwo często jest niedostatecznie świadome trudności doświadczanych przez ofiary i - z powodu braku ich zrozumienia - może nawet powiększać te trudności, stając się tym samym wtórnym źródłem wiktymizacji.

Rodziny ofiary i jej środowisko społeczne (koledzy) mogą także mieć trudności w poradzeniu sobie z sytuacjami wynikającymi z wiktymizacji (np. w przypadku zgwałcenia).

Podobnie, dopóki pracownicy służb publicznych, do których zwracają się ofiary nie są dostatecznie przygotowani do trafienia w ich potrzeby, dopóty występuje niebezpieczeństwo, że reakcje tych służb mogą przyczynić się do pogłębiania dyskomfortu ofiary.

5. Zob. P. Mayhew: *The Effects of Crime Victims, the Public and Fear*, Collected Studies in Criminological Research, vol. XXIII, s. 71 i n.

6. Conclusions of the 16th Criminological Research, Collected Studies in Criminological Research, vol. XXIII, s. 166.

Uczulanie społeczeństwa, jak również urzędników publicznych, np. prowadząc debaty, dyskusje okrągłego stołu oraz kampanie publiczne, może pomóc w doprowadzeniu do zmiany postaw i rozwijania solidarności społecznej. Środki masowego przekazu bez wątpienia odgrywają pod tym względem bardzo ważną rolę.

C. Dane o publicznych i prywatnych służbach pomocy dla ofiar

3. Rozwój służb pomocy dla ofiar różni się wyraźnie w poszczególnych krajach członkowskich. Jest jasne, że nawet jeżeli dostępne usługi są dość liczne, postać i istota ich działalności niekiedy pozostaje nieznana władzom odpowiedzialnym za polityki dotyczące ofiar i społeczeństwa. Niekiedy, z przyczyn ideologicznych lub innych (np. chęć zachowania swojej niezależności), służby takie powstrzymują się nieco od ujawniania szczegółów dotyczących swojej działalności albo współpracują z innymi instytucjami.

Taki niedostatek informacji utrudnia opracowanie kompleksowej polityki w tym zakresie.

Z tego względu występuje oczywista potrzeba zinwentaryzowania różnych publicznych i prywatnych agencji działających na tym obszarze i ich dokonań. Lista tego rodzaju, identyfikująca m. in. ich niedostatki, mogłaby ulepszyć sposoby organizowania pomocy dla ofiar.

D. Rodzaje pomocy dla ofiar

4. Rządy powinny podjąć kroki niezbędne do zapewnienia ofiarom i ich rodzinom pomocy następujących rodzajów:

a. Natychmiastowa pomoc jako reakcja na naglące potrzeby:

pomoc taka może obejmować pogotowie medyczne, alternatywne zakwaterowanie (np. w przypadkach przemocy domowej), wspieranie moralne poprzez wizyty lub korespondowanie z ofiarą i pomoc finansową. Może ona także oznaczać ochronę przed zemstą ze strony przestępcy⁷. Przestępca często może być zły z powodu doniesienia o

7. Zob. też zalecenia nr R (85)11 w sprawie pozycji ofiary w ramach prawa i procesu karnego, paragraf 16 oraz raport wyjaśniający, pkt 22.

nim do władz i może grozić ponownym wyrządzeniem krzywdy ofierze lub jej rodzinie. Ochrona ofiar przed wszelkim takim ryzykiem jest pierwszoplanowym zadaniem policji, ale służby pomocy dla ofiar mogą również odegrać w tym zakresie pewną rolę. Niebezpieczeństwo to jest szczególnie znaczące w przypadku przemocy domowej; w tym przypadku niezbędną ochronę mogą zapewniać schroniska. Inną kategorię ofiar wymagających ochrony przed zemstą stanowią ofiary przestępczości zorganizowanej. W takich przypadkach potrzebne mogą być służby specjalistyczne współpracujące z policją;

b. Dalsza pomoc medyczna, psychologiczna, socjalna i materialna:

pomoc taka powinna być udzielana dopóty, dopóki ofiara nie uwolni się od konsekwencji związanych ze swoją wiktymizacją;

c. Porada w sprawie uniknięcia ponownej wiktymizacji:

tego rodzaju porada może dotyczyć postawy wobec przestępcy, który grozi użyciem ponownej przemocy lub środków praktycznych, jakie powinny zostać podjęte dla celów samoobrony (np. odpowiednie zamykanie domów lub samochodów). Jednak powinna ona być udzielana w taki sposób, aby nie podnosić nadmiernie poczucia strachu;

d. Informacja o prawach ofiar:

służby pomocy powinny udzielać ofiarom porady o tym, jak ochronić swoje prawa w najbliższej przyszłości;

e. Pomoc w związku z procesem:

służby pomocy powinny także udzielać ofiarze pomocy czy to psychologicznej, czy to w postaci pomocy w uzyskaniu przez nią wsparcia prawnego w trakcie albo po procesie (np. w celu uzyskania kompensacji)⁸. Jednak środki te nie powinny naruszać prawa do obrony przestępcy;

8. Zob. zalecenia nr R (85)11, paragrafy 9 do 13.

f. Pomoc dla ofiar w załatwianiu formalności związanych z uzyskaniem kompensacji:

służby pomocy mogą pomagać ofiarom w kompletowaniu dokumentów i przejściu przez procedury związane z dochodzeniem kompensacji od przestępcy, z towarzystwa ubezpieczeniowego lub - gdy to możliwe - od państwa⁹.

E. Służby pomocy dla ofiar

5. Nawet jeśli wszystkie państwa dysponują różnymi służbami socjalnymi, niezbędne są szczególne instytucje - jako uzupełniające - udzielające ofiarom pomocy. W istocie potrzeby ofiar w ich całokształcie wymagają, aby istniały agencje zajmujące się wyłącznie i stale pomocą dla nich.

Niezbędne działania mogą być podejmowane bądź przez władze publiczne, bądź też - jak często ma to miejsce w praktyce - prywatnie. W tym ostatnim przypadku rządy powinny wspierać takie inicjatywy poprzez zagwarantowanie dla nich - jeśli to konieczne - subsydiów.

Wiele spośród takich służb - publicznych lub prywatnych - oferuje pomoc wszystkim kategoriom ofiar.

Może być wszakże niezbędne zabezpieczenie specjalnej pomocy dla pewnych kategorii ofiar z uwagi na okoliczności osobiste, które czynią je szczególnie wrażliwymi lub z uwagi na istotę wiktymizacji

Przykładem tej pierwszej kategorii są dzieci, które są wrażliwe z powodu tego, że nie został jeszcze zakończony ich rozwój psychiczny i fizyczny.

Jako możliwy przykład ostatniej kategorii mogą posłużyć ofiary przemocy seksualnej lub domowej, które mogą doświadczać poważ-

9. Zob. Europejska Konwencja o kompensacji dla ofiar przestępstw popełnionych z użyciem przemocy (1983) i raport wyjaśniający.

nej traumy czy to fizycznej, czy to umysłowej, ofiary przestępstw zorganizowanych, które są narażone na szczególne zagrożenia bądź ryzyko, jak również ofiary przemocy rasowej, które nie mogą się łatwo bronić z powodu swojego gorszego statusu społecznego oraz niedostatecznej znajomości języka, zwyczajów i prawa goszczącego ich kraju.

Różne służby specjalizują się w dostarczaniu pomocy określonym grupom ofiar. Niekiedy są one prowadzone przez były ofiary takie, jak kobiety i migranci, którzy zostali napadnięci. Należy udzielać poparcia działalności służb zajmujących się pomocą dla specyficznych grup ofiar w celu zapewnienia ochrony tym wrażliwym grupom poprzez pomoc nastawioną na ich specyficzne problemy.

6. We wszystkich krajach służby pomocy dla ofiar w dużej mierze opierają się na wysiłkach wolontariuszy. Należy udzielać poparcia uczestnictwu społeczeństwa w dostarczaniu takiej pomocy¹⁰.

Niemniej, udział pracowników-wolontariuszy często wymaga uzupełnienia personelem wykwalifikowanym profesjonalnie, zwłaszcza w zakresie:

- szkolenia wolontariuszy w przedmiocie metod pomocy społecznej;
- służb specjalnych (np. pomoc wykwalifikowanego psychologa);
- funkcji administracyjnych i technicznych (np. księgowość).

Tego rodzaju wytyczne udzielane przez fachowców nie powinny oczywiście hamować wysiłków wolontariuszy, ale raczej pomagać w wykorzystaniu ich potencjału.

10. Recommendation No. R (83)7 on Participation of the Public in Crime Policy - załączenia nr R (83)7 w sprawie udziału społeczeństwa w polityce karnej (szczególnie paragraf 32).

7. Działania służb pomocy dla ofiar nie wyłączają przyczyniania się w tym zakresie powszechnych służb socjalnych lub zdrowia. W istocie te ostatnie często są proszone o udzielanie ofiarom pomocy bądź dlatego, że nie są dostępne specjalne służby pomocy dla ofiar, bądź też dlatego, że potrzebna jest pomoc specjalistyczna (np. leczenie chirurgiczne). W związku z tym członkowie personelu służb powszechnych powinni zostać przeszkoleni w zakresie potrzeb ofiar oraz problemów psychologicznych i socjalnych doświadczanych przez nie.

8. Społeczeństwo powinno otrzymać pełną informację o służbach pomocy dostępnych w razie wiktyimizacji, a jego dostęp do tych służb powinien być na różne sposoby ułatwiany (np. przez całodobowe usługi telefoniczne, gdy jest to niezbędne).

Służby takie powinny być informowane przez policję o przypadkach ofiar i przejmować inicjatywę, gdy chodzi o wejście w bezpośredni kontakt z ofiarami w celu zapewnienia im komfortu i zaoferowania pomocy, jakiej potrzebują. Jednak bezpośrednie kontakty nie powinny polegać na nadmiernej inwazji w sferę prywatności ofiary, która może sobie życzyć uniknięcia jakiejkolwiek interwencji publicznej lub prywatnej. Będzie to prowadzić poszczególne państwa do ustanowienia określonych limitów, gdy to konieczne, w zakresie kontaktów między policją i służbami pomocy dla ofiar (np. na drodze wyspecyfikowania okoliczności, przy zaistnieniu których policja powinna przekazywać publicznym lub prywatnym służbom pomocy nazwiska i adresy ofiar).

9. Jest rzeczą zupełnie niepożądaną, aby dane personalne dotyczące ofiar były podawane bez ich zgody przez systemy pomocy dla ofiar do wiadomości prasy lub kogoś innego, łącznie z policją. Z tego względu niezbędne jest zabezpieczenie, aby uzyskując zaufanie ofiar zarówno publiczne, jak i prywatne służby pomocy działały w zgodzie ze swoim obowiązkiem dochowywania tajemnicy. Przed poszczególnymi państwami rysuje się zatem problem tego, jak ściśle agencje pomocy dla ofiar powinny współdziałać z innymi profesjami w zakresie

utrzymywania tajemnicy oraz jak dalece przywileje powinny być rozszerzone w odniesieniu do sądów.

F. Koordynacja

10. Efektywna pomoc dla ofiar nie może zostać zapewniona dopóty, dopóki wszystkie służby nie działają w powiązaniu z sobą. Oznacza to, że rządy powinny dążyć do koordynowania:

- działalności publicznych służb pomocy ze służbami prywatnymi;
- działalności służb pomocy dla ofiar z odpowiednimi agendami systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych lub innymi służbami publicznymi.

Niezbędna jest wymiana informacji o podejmowanych działaniach i problemach, na które natrafiają takie służby w celu wspomagania tego rodzaju skoordynowanych działań.

Jednak służby pomocy dla ofiar nie powinny być podporządkowane - w charakterze jednego ze sposobów działania - systemowi wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, np. poprzez zobowiązanie ich do meldowania policji o przestępstwach wówczas, gdy taki obowiązek nie występuje.

G. Krajowe organizacje promowania interesów ofiar

11. W wielu krajach istnieją krajowe organizacje promowania interesów ofiar. Zwracają one uwagę władz i społeczeństwa na problemy, z którymi stykają się ofiary i środki, jakie należałoby przedsięwziąć w celu ich pokonania. Przyczyniają się do wprowadzania odpowiednich polityk i do wzrostu świadomości społeczeństwa w odniesieniu do tych kwestii. Rządy mogą wspierać tworzenie takich organizacji poprzez przyznawanie im, gdy to konieczne, funduszy lub pomieszczeń na ich siedziby oraz udzielanie im pomocy w wypełnianiu zadań, np. dostarczając danych statystycznych niezbędnych do prowadzenia ich kampanii.

H. Zapobieganie

12. W celu zapobiegania przestępczości i tym samym zapobiegania wiktylizacji mogą być podejmowane rozmaite działania. Środki nastawione na rodziny, szkoły, pracę, mieszkanie i odpoczynek są ukierunkowane na zwalczanie przestępstw przez eliminowanie ich przyczyn społecznych (zapobieganie społeczne). Uzupełnienie takich szeroko zakreślonych programów, potrzeba istnienia których jest powszechnie uznawana, ale których efektywność w znaczeniu prewencji kryminalnej trudno ocenić, stanowią środki zapobiegania sytuacyjnego takie, jak te, które podejmowane są w niektórych krajach w celu wyeliminowania sposobności do popełniania przestępstw, utrudniania zadania przestępcom i ułatwiania ich wykrycia. Środki takie obejmują odpowiednie planowanie środowiskowe, w szczególności obszarów miejskich oraz obserwację albo o charakterze formalnym (patrole policyjne) albo nieformalnym (obserwacja sąsiedzka)¹¹.

Jako potencjalne ofiary przestępstw we wdrażaniu tego rodzaju środków powinni brać czynny udział przedstawiciele społeczeństwa, działając tym samym na rzecz podniesienia swojego własnego bezpieczeństwa.

13. Prewencja wymaga tego, aby ogół społeczeństwa, jak również jednostki, które już doznały wiktylizacji byli świadomi niebezpieczeństwa wiktylizacji i aby udzielono im rady o różnych zabezpieczeniach służących uniknięciu wiktylizacji.

Informacja tego rodzaju powinna jednak być obiektywna i odpowiadająca faktom, aby uniknąć wywoływania zbędnego alarmu w społeczeństwie i nasilania się już szeroko rozpowszechnionego poczucia braku bezpieczeństwa, zwłaszcza w obrębie pewnych grup społecznych (np. osoby w podeszłym wieku).

11. Problemy te były przedmiotem szczegółowego badania przeprowadzonego przez Elitarny Komitet ekspertów do spraw organizacji zapobiegania przestępczości - zob. zalecenia nr R (87)19 i memorandum wyjaśniające.

Rzeczywiście korzystna może być tylko informacja bazująca na odpowiednich badaniach i prezentowana ze stosowną ostrożnością.

14. Aktywne współdziałanie społeczeństwa w zapobieganiu przestępczości może przybrać postać skordynowanego działania między sąsiadami dla zapewnienia bezpieczeństwa sąsiedztwa oraz innych środków na szczeblu lokalnym takich, jak wdrażanie programów zabezpieczenia terenów zabaw lub organizowanie wypoczynku dla młodzieży. Grupy zawodowe, które są szczególnie narażone (np. jubilerzy, taksówkarze), powinny także podejmować wspólne akcje. Powinno to być czynione we współpracy z władzami lokalnymi i policją. Powinno to być zarazem zaplanowane w taki sposób, aby nie przekształciło się w działalność bardziej zachęcającą do popełniania przestępstw niż zapobiegającą temu (np. działalność obserwacyjna).

15. Choć ich poziom wiktymizacji nie jest szczególnie wysoki, niektóre grupy (ludzie starsi, osoby niepełnosprawne etc.) są grupami szczególnie zagrożonymi w związku z ich osłabioną sprawnością fizyczną lub umysłową. Należy przyjąć specyficzną politykę zapobiegania temu, by ludzie tacy zostawali ofiarami przestępstw takich, jak przywłaszczenia lub wyłudzenie tajemnic).

I. Ubezpieczenia

16. Jedno remedium na krzywdy spowodowane wiktymizacją stanowi skompensowanie ofiary przez prywatne lub publiczne firmy ubezpieczeniowe.

Rola, jaką odgrywają ubezpieczenia, zależy od kraju i typu przestępstwa (np. kompensacja z tytułu ubezpieczenia jest na dobrą sprawę powszechna w odniesieniu do przestępstw drogowych). Rządy powinny zbadać sytuację w swoich krajach i poszukać sposobów uczynienia interwencji ubezpieczeniowej efektywniejszą (np. uproszczenie procedur, wypłaty natychmiastowe) oraz poszerzenia jej zasięgu.

J. Mediacja

17. Postępowania mediacyjne między przestępcami i ofiarami oferują z zasady korzyści obu tym stronom. Postępowania te mogą

prorowadzić do pojednania przestępcy i ofiary oraz rozwiązania konfliktu, ułatwić restytucję oraz uniknąć pewnych złych stron systemu wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych (np. stygmatyzacji przestępcy i - w niektórych przypadkach - również ofiary, wydłużonego procesu, kosztów prawnych). Obecnie w kilku państwach prowadzone są eksperymenty z mediacją - jako środkiem typu *diversion* - na szczeblu ogólnokrajowym albo lokalnym. Jednakże postępowania takie mają szereg wad. Mogą one np. prowadzić do wywierania presji na jedną ze stron w celu wymuszenia na niej zaakceptowania rozstrzygnięcia rozstrzygnięcia, które nie leży w jej interesie. Powoduje to, że eksperymenty mediacyjne powinny być przedmiotem uważnej oceny ukierunkowanej przede wszystkim na weryfikowanie tego, na ile prawa i interesy ofiar, jak też przestępców są zabezpieczane w ramach takich procedur.

K. Monitorowanie i ocena

18. Działalność publicznych i prywatnych służb pomocy dla ofiar oraz środków koordynacyjnych w tym zakresie wymaga stałego monitorowania. Niezbędne są także specjalne badania w celu głębszej oceny dokonań tych służb.

Tego rodzaju monitorowanie i ocenianie są konieczną wskazówką dla przyszłego podejmowania decyzji na tym polu.

19. Badania oceniające, obejmujące badania dotyczące kosztów, są także niezbędne dla oszacowania, na ile efektywne są programy zapobiegania społecznego lub sytuacyjnego, gdy ukierunkowane zostają na społeczeństwo w jego całokształcie lub na szczególne grupy społeczne.

Przy dokonywaniu oceny tych programów należy zwracać należytą uwagę na takie zjawiska, jak zmiany w lokalizacji przestępczości (przemieszczenia) lub modyfikacje jej przejawów. Proces oceny powinien również uwzględniać wszelkie zmiany w klimacie społecznym (ze szczególnym odniesieniem do odczuć w postaci strachu lub braku bezpieczeństwa), będące następstwem wdrażania programu prewencyjnego.

IV. Pomoc dla ofiar i zapobieganie wiktylizacji w państwach członkowskich Rady Europy - synteza odpowiedzi państw członkowskich na kwestionariusz elitarnego komitetu¹²

Dane o wiktylizacji

1. Badania nad wiktylizacją kryminalną, potrzebami ofiar przestępstw i) lub strachem przed wiktylizacją

Badania empiryczne nad wymienionymi zagadnieniami zostały wykonane przez Belgię, Kanadę, Danię, Francję, Republikę Federalną Niemiec, Islandię, Włochy, Holandię, Norwegię, Portugalie, Hiszpanię, Szwecję, Szwajcarię i Zjednoczone Królestwo.

2. Grupy o wysokim ryzyku

Chociaż odpowiedzi znacząco różnią się w swoich ocenach, można było dostrzec następujące tendencje ogólne.

Stosownie do dostępnych danych *generalnie* ryzyko wiktylizacji jest szczególnie wysokie:

- *wśród młodych mężczyzn,*
- *wśród mieszkańców miast (zwłaszcza dużych miast).*

Niektóre odpowiedzi wskazują jednak m.in., że:

- *kobiety są częściej niż mężczyźni ofiarami przestępstw seksualnych i przemocy domowej, a nawet zwykłych kradzieży (w szczególności wyrywania torebek);*

- *grupy o wysokich dochodach są częściej ofiarami przestępstw skierowanych przeciwko osobie; co więcej, percepcja zagrożenia różni się w zależności od poziomu wykształcenia ludzi;*

- *pracownicy banków i poczt są częściej ofiarami kradzieży i przemocy.*

12. Zaktualizowana w odniesieniu do niektórych państw członkowskich stosownie do informacji przesłanych do Sekretariatu.

Za osoby o wysokim ryzyku uważani są także:

- piesi i rowerzyści (przestępstwa drogowe),
- alkoholicy,
- prostytutki,
- homoseksualiści

oraz - generalnie - wszyscy ci, których tryb życia wymaga obecności na ulicy późno w nocy.

Niektóre grupy społeczne przejawiają podwyższony poziom lęku w porównaniu z realnym ryzykiem wiktymizacji.

W Holandii ryzyko wiktymizacji, jak również ryzyko bycia świadkiem przestępstwa zostało poddane analizie z punktu widzenia zmiennych socjodemograficznych, stopnia zurbanizowania okręgów, wykształcenia, płci i innych zmiennych.

3. Typy przestępstw lub osób potrzebujących pomocy

A. Z punktu widzenia typów przestępstw, które rodzą największą potrzebę udzielania ofiarom pomocy, odpowiedzi wymieniają m. in.:

- a. przestępstwa seksualne,
- b. przemoc,
- c. terroryzm lub przestępstwa zorganizowane,
- d. włamania,
- e. przestępstwa drogowe.

Odpowiedź z Republiki Federalnej Niemiec podkreśla szczególny problem ofiar przemocy, które są zależne od przestępcy (np. członkowie tej samej rodziny).

B. Co się tyczy grup osób najbardziej potrzebujących pomocy w przypadkach wiktymizacji, odpowiedzi wymieniają:

- a. ludzi starych,
- b. osoby upośledzone,
- c. osoby o niskich dochodach,

- d. osoby żyjące samotnie,
- e. migrantów,
- f. dzieci,
- g. rodzinę ofiary (w przypadku morderstwa).

Podkreślano jednak, że w pojedynczych przypadkach takie czynniki, jak bezrobocie lub kłopoty rodzinne mogą niejednokrotnie być bardziej znaczące aniżeli np. podeszły wiek.

Usługi dla ofiar

1. Podstawowe typy pomocy dla ofiar:

A. Typy pomocy:

- a. Ogólne systemy pomocy dla wszystkich kategorii ofiar: Systemy istnieją w następujących krajach:

- Belgii:

trzy centra pomocy dla ofiar obejmujące swoim zasięgiem cały kraj;

- Kanadzie:

szeroki wachlarz usług dostarczany jest ofiarom jako część powszechnych usług dostępnych za pośrednictwem wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych oraz agencji służb socjalnych. Dodatkowo szacuje się, że istnieje ponad 300 agencji, które dysponują specjalnymi programami dla ofiar;

- Cyprze:

system bazuje na powszechnych usługach socjalnych, pomocy udziela się (przeciętnie) 60 ofiarom rocznie;

- Danii:

służby tworzone przez organizacje prywatne;

- Francji:

85 służb w 42 departamentach (stowarzyszenia niedochodowe subsydiowane przez państwo albo władze lokalne lub biura samorzą-

dowe - siedziby i personel na koszt miasta). W 1985 r. udzielono pomocy 15.000 ofiar;

- *Republice Federalnej Niemiec:*

Weisser Ring: 200 służb rozmieszczonych na terenie całego kraju, 20.000 członków; *Hanauer Hilfe* (Hanau k/Frankfurtu), wyspecjalizowana służba interwencji kryzysowej; *Program Zapobiegania - Praca Policyjno-socjalna* (Hanover); *Stowarzyszenie Opferhilfe Bremen*;

- *Luksemburgu:*

Weisse Rank: organizacja niedochodowa; Czerwony Krzyż; Caritas; Fundusz Solidarności Krajowej; Służba Konsultacyjna Oskarżyciela Publicznego;

- *Holandii:*

45 służb obejmujących cały kraj. Rocznie pomocy udziela się około 5.000 ofiar;

- *Norwegii:*

60 center kryzysowych obejmujących cały kraj;

- *Szwecji:*

system oparty o powszechne służby socjalne lub zdrowia;

- *Szwajcarii:*

centra konsultacyjne dla ofiar (Opferberatungsstellen) we wschodniej Szwajcarii i Zurichu; Biały Krag (*Weisser Ring*), stowarzyszenie obejmujące całą Szwajcarię; Fundacja Jonasa (Stiftung Jonas), instytucja obejmująca całą Szwajcarię;

- *Turcji:*

w drugiej połowie ubiegłego roku weszło w życie nowe prawo ustanawiające fundusz pomocy dla potrzebujących. Stosownie do tego prawa we wszystkich prowincjach i dystryktach tworzone są komitety wdrażania jego przepisów na zasadach opublikowanych w dzienniku urzędowym. Komitety działają pod przewodnictwem gubernatorów prowincji lub dystryktów. Komitety te pomagają finansowo

wo ludziom tego potrzebującym. Generalnie ofiary przestępstw również należą do tej kategorii;

- *Zjednoczonym Królestwie:*

programy pomocy dla ofiar (Victim-Support Schemes): 291 programów w Anglii i Irlandii Północnej; 10 programów w Szkocji. W latach 1984 - 1985 udzielono pomocy 125.691 ofiarom.

b. Centra przyjęć dla ofiar zgwałceń:

Centra istnieją w niektórych państwach:

- *Kanadzie:*

w większości miast w Kanadzie wykorzystywane są specjalne szpitalne zestawy dowodowe i rejestry dotyczące napadów seksualnych. Ogólne jednostki usług dla ofiar oferują także usługi przekazywania do służb specjalistycznych dla ofiar zgwałceń, a szacuje się, że istnieje ponad 100 center dla ofiar napadów seksualnych;

- *Danii:*

2 centra kryzysowe dla ofiar zgwałceń (Kopenhaga);

- *Francji:*

stowarzyszenia administrujące strukturami przyjmującymi, udzielającymi informacji i schronienia kobietom, które zostały ofiarami przemocy (w przybliżeniu 140); zob. też pkt c.; centra informacji o prawach kobiet (około 200); centra recepcyjne w niektórych szpitalach dla kobiet będących ofiarami zgwałceń;

- *Republice Federalnej Niemiec:*

100 służb pogotowia telefonicznego dla ofiar zgwałceń;

- *Islandii:*

kobiety, które zostały ofiarami zgwałceń mogą uzyskać pomoc w schroniskach dla maltretowanych kobiet, w Reykjaviku;

- *Włoszech:*

we włoskich miastach działa kilka center prowadzonych przez kobiety lub organizacje feministyczne. W Rzymie 10 instytucji reli-

gijnych prowadzi schronisko dla ofiar zgwałceń lub dla ciężarnych kobiet;

- *Holandii:*

3 służby (Amsterdam, Groningen, Utrecht), 2.480 ofiarom udziela się pomocy w skali rocznej. Jedna służba dla ofiar kazirodztwa;

- *Norwegii:*

zob. pkt a.; - *Portugalii:*

zob. pkt c.;

- *Hiszpanii:*

centra recepcyjne dla ofiar zgwałceń, w większości przypadków prywatne, ale wspierane finansowo przez państwo, okręgi lub samorządy;

- *Szwecji:*

domy dla kobiet (około 100 obejmujących cały kraj);

- *Szwajcarii:*

centra recepcyjne dla cierpiących kobiet i dzieci, (*Frauenhauser*) około dziesięciu, w największych miastach); *Les oeillet*s, stowarzyszenie pomocy dla dziecięcych ofiar nadużyć seksualnych (organizacja obejmująca francuskojęzyczną część Szwajcarii);

- *Turcji:*

organizacja charytatywna, „*Philanthropic Association*”, zarządzana przez kobiety, prowadzi schronisko i inne usługi dla potrzebujących kobiet i dzieci;

- *Zjednoczonym Królestwie:*

centra kryzysowe dla ofiar zgwałceń (35 do 40 center w Anglii i Walii oraz pięć w Szkocji, w największych miastach). Centrum londyńskie zajęło się w 1985 r. 3.700 ofiarami.

c. Schroniska dla ofiar przemocy domowej:

Ten rodzaj usług jest również w bardzo szerokim zakresie dostępny w następujących krajach:

- *Belgii:*

dziesięć schronisk rozmieszczonych na terenie całego kraju;

- *Kanadzie:*

szeroki wachlarz usług jest dostępny w zakresie udzielania pomocy dziecięcyim ofiarom nadużyć i maltretowanym żonom, a ostatnio zostały rozwinięte programy postępowania z mężczyznami dopuszczającymi się maltretowania. Szacuje się, że istnieje ponad 150 służb, które dostarczają wyspecjalizowanych usług w tych dziedzinach; - *Francji:*

SOS femmes battues, Solidarite femmes, itp.;

- *Republice Federalnej Niemiec:*

200 domów dla maltretowanych kobiet (rocznie udziela się pomocy 24.000 ofiar), dom dla źle traktowanych dzieci;

- *Islandii:*

schronisko dla maltretowanych kobiet (utworzone w 1982 r. przez organizację feministyczną);

- *Włoszech:*

IPAI (Prowincjonalny Instytut Pomocy dla Dzieci), zajmujący się dziećmi lub kobietami, które zostały ofiarami złego traktowania w rodzinie;

- *Luksemburgu:*

zob. pkt b.; domy dla źle traktowanych dzieci;

- *Holandii:*

25 domów dla ofiar przemocy domowej;

- *Portugalii:*

instytucje prywatne utworzone przez Kościół i służby publiczne, udzielające pomocy różnym ofiarom złego traktowania i maltretowanym albo zgwałconym kobietom;

- *Szwecji:*

domy dla kobiet (zob. pkt b.);

- *Szwajcarii:*

centra recepcyjne dla cierpiących kobiet (zob. pkt b.);

- *Hiszpanii:*

domy-schroniska dla ofiar przemocy domowej;

- *Turcji:*

Generalna Dyrekcja Służb Socjalnych jest odpowiedzialna za realizację potrzeb dzieci będących ofiarami przemocy domowej. Domy (schroniska) dla takich dzieci pozostają pod opieką Dyrekcji, która podlega Ministerstwu Zdrowia, Pomocy i Opieki Społecznej;

- *Zjednoczonym Królestwie:*

schronienia dla ofiar przemocy domowej (około 150 obejmujących cały kraj). Zabezpieczenia ze strony władz lokalnych dla bezdomnych rodzin; Krajowe Towarzystwo Zapobiegania Okrucieństwu wobec Dzieci (National Society for the Prevention of Cruelty to Children).

d. Inne specjalne programy wspierania dla wszystkich lub określonych kategorii ofiar:

- *Kanada:*

inne rodzaje wyspecjalizowanych służb dla ofiar obejmują centra dla ofiar rodzinnych; programy dla ofiar w podeszłym wieku; organizacje dla ofiar przemocy; organizacje zaginionych dzieci; prowincjonalne organizacje pomocy dla ofiar; organizacje przeciwko prowadzeniu pojazdów w stanie nietrzeźwym;

- *Francja:*

stowarzyszenia pomocy dla ofiar wypadków drogowych, prostytutki, ofiar napadów, stowarzyszenia konsumentów;

- *Włochy*:

stowarzyszenia pomocy dla prostytutek, homoseksualistów, transwestytów i transseksualistów, ofiar aktów przemocy.

B. Środki działania:

Odpowiedzi nie zawsze specyfikowały środki działania dostępne w rozmaitych służbach. Jednakże - na podstawie zgromadzonych informacji - środki takie często przybierają postać:

- wizyty w ciągu kilku dni od przestępstwa,
- listu oferującego pomoc,
- pogotowia telefonicznego,
- zakwaterowania)schroniska (zwłaszcza dla ofiar przemocy domowej),
- informacji o prawach, a w szczególności o kompensacji,
- pomocy dla ofiar-świadków w sądzie,
- pomocy medycznej,
- przekazania do innej agencji.

Niekiedy oferuje się także co następuje:

- pomoc finansową,
- poradnictwo fachowe,
- naprawienie szkody,
- poradę w zakresie prewencji kryminalnej,
- możliwość pojednania i mediacji.

C. Personel:

Z wyjątkiem sytuacji, gdy pomoc dla ofiar jest zapewniana wyłącznie przez powszechne służby socjalne (np. Cypr), służby pomocy dla ofiar opierają się przede wszystkim na niepłatnym personelu, z reguły niewykwalifikowanym.

Proporcje między personelem niepłatnym i płatnym oraz kwalifikacje personelu różnią się w poszczególnych służbach. Często jedy-

nie personel centralny lub koordynatorzy służby są wynagradzani, a pozostały personel tworzą wolontariusze (np. w Zjednoczonym Królestwie - w Krajowym Stowarzyszeniu Programów Wspierania Ofiar - National Association of Victim-Support Schemes). Jednak niektóre służby takie, jak Program Prewencyjny Pracy Policyjno-Socjalnej (Hanover, Republika Federalna Niemiec) albo centra pomocy dla ofiar zgwałceń w Holandii, w dużej mierze są obsadzone urzędnikami płatnymi. Przyczynianie się stowarzyszeń prywatnych (Weisser Ring, Stiftung Jonas, itp.) do pomocy dla ofiar w ogóle, a stowarzyszeń feministycznych do tworzenia i działania (bezpłatnych) center lub schronisk dla kobiet-ofiar przemocy, jest bardzo znaczące.

D. Fundusze:

W większości przypadków służby pomocy dla ofiar w różnym stopniu - w zależności od kraju i typu służby - są subsydiowane przez rząd lub władze lokalne. Występuje jednak w tej sferze bardzo znaczące finansowanie prywatne, a niektóre służby działają wyłącznie na bazie prywatnej.

W Republice Federalnej Niemiec kwoty wpłacane przez oskarżonych jako warunek odstąpienia od oskarżenia stanowią źródło dochodu dla stowarzyszeń pomocy, a mianowicie dla Weisser Ring.

E. Biura:

Kilka służb pomocy dla ofiar (np. Islandia, Norwegia, Szwajcaria itd.) działa w swoich własnych pomieszczeniach. W innych przypadkach biura tych służb usytuowane są w lokalach policyjnych, sądowych lub w lokalach służb socjalnych albo nawet we własnym domu koordynatora (niekiedy w Zjednoczonym Królestwie).

F. Kontakt z ofiarami:

W większości przypadków ofiary są przekazywane do wspomnianych służb przez policję. Jednak sądy i inne stowarzyszenia także przekazują ofiary służbom pomocy. Często, w szczególności w przypadku przemocy domowej, ofiary same kontaktują się z tymi służbami.

G. Występujące problemy, ocena danych lub komentarze na temat działania programów:

Odpowiedzi zawierały mało informacji w powyższym zakresie. Niektóre podkreślają problemy związane z finansowaniem, zwłaszcza wówczas, gdy służby pomocy zostały rozszerzone (np. Holandia, Zjednoczone Królestwo). Inne wspominają o trudnościach w kontaktowaniu się z cierpiącymi ofiarami, które są następstwem braku adekwatnych informacji lub odpowiedniej kooperacji ze strony policji albo oskarżycieli publicznych.

Wzmiankowane były także problemy dotyczące rozbieżności poglądów w odniesieniu do interesów ofiary między służbami pomocy a policją lub władzami prawnymi (np. niechęć do powiadamiania policji o przypadkach zgwałceń, Zjednoczone Królestwo). Niektóre odpowiedzi wskazują również, że organizacje prywatne odpowiedzialne za centra pomocy dla ofiar nie zawsze są gotowe do dostarczenia szczegółów dotyczących ich działalności i problemów.

2. Udziały ludności objętej ubezpieczeniem z tytułu włamania lub kradzieży pojazdu:

Dostarczone zostały następujące dane liczbowe:

- *Kanada:*

w 1984 r. na ogólną liczbę 2.369.000 ubezpieczonych pojazdów, 2.179.000 polis pokrywało szkody z tytułu ognia i kradzieży. Na ogólną liczbę 25.000.000 ludności przypadło 4.839.000 ubezpieczeń głównych siedzib;

- *Cypr:*

45 do 50 % właścicieli było ubezpieczonych;

- *Francja:*

ubezpieczenia samochodowe są obowiązkowe. W 90 % przypadków obejmują one kradzieże;

- *Republika Federalna Niemiec:*

80 % gospodarstw domowych jest ubezpieczonych przeciwko włamaniom, 70 % właścicieli samochodów jest ubezpieczonych przeciwko kradzieży;

- *Grecja:*

duża część właścicieli jest ubezpieczona;

- *Włochy:*

tak samo jak w Grecji;

- *Holandia:*

70 % populacji jest ubezpieczona przeciwko włamaniom domowym i kradzieżom samochodowym;

- *Norwegia:*

niemal cała populacja jest ubezpieczona przeciwko włamaniom. 70 do 75 % właścicieli samochodów jest ubezpieczonych przeciwko kradzieżom;

- *Zjednoczone Królestwo:*

około 84 % gospodarstw domowych jest ubezpieczonych przeciwko włamaniom. Około 95 % właścicieli samochodów jest ubezpieczonych przeciwko kradzieży swoich pojazdów.

3. Koordynacja pomocy dla ofiar - promocja praw ofiar:

a. Służby lub stowarzyszenia koordynujące programy pomocy dla ofiar zostały wspomniane przez następujące kraje:

- *Kanadę:*

dwie prowincje posiadają stowarzyszenia organizacji pomocy dla ofiar; rząd federalny prowadzi centra informacyjne dla ofiar i w odniesieniu do przemocy w rodzinie oraz zapewnia wsparcie dla służb sieciowych;

- *Francję:*

Bureau de protection des victimes et de la prevention (Ministerstwo Sprawiedliwości), Institut national l'aide aux victimes et de mediation;

- *Norwegię:*

programy są koordynowane przez rząd;

- *Turcję:*

Czerwony Półksiężyc - Towarzystwo Ochrony Dzieci;

- *Zjednoczone Królestwo:*

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (Home Office), Departament Zdrowia i Zabezpieczenia Socjalnego, Krajowe Stowarzyszenie Programów Wspierania Ofiar.

b. Organizacje promocji praw ofiar zostały wymienione przez następujące kraje:

- *Kanadę:*

prowincjonalne organizacje służb dla ofiar (dwie prowincje); krajowe organizacje dla ofiar przemocy oraz zaginionych dzieci; większość lokalnych programów pomocy dla ofiar. Większość prowincji posiada wiążące się z tym ustawodawstwa, a jedna prowincja - specjalne ustawodawstwo o prawach ofiar;

- *Francję:*

zob. pkt 3a.;

- *Republikę Federalną Niemiec:*

Weisser Ring - Stowarzyszenie Pomocy dla Ofiar;

- *Holandię:*

Krajowa Platforma Programów Wspierania Ofiar;

- *Szwecję:*

Krajowe Stowarzyszenie Domów dla Kobiet, Stowarzyszenie Praw Dzieci w Społeczeństwie;

- *Szwajcarię*:

Weisser Ring;

- *Zjednoczone Królestwo*:

Zarząd Kompensacji Szkód Kryminalnych, Krajowe Stowarzyszenie Programów Wspierania Ofiar.

4. Informacja:

Większość odpowiedzi podkreślała znaczenie informowania ofiar o ich prawach i możliwościach uzyskania pomocy.

W niektórych krajach służby rządowe opublikowały przewodniki lub broszury informujące potencjalne ofiary o ich prawach (np. Belgia, Kanada, Francja, Republika Federalna Niemiec, Luksemburg, Holandia, Szwecja, Zjednoczone Królestwo). W innych krajach informacje publikowane są w prasie lub ogłaszane w telewizji z inicjatywy służb publicznych lub prywatnych. Konferencje takie, jak kongres zorganizowany przez Federalne Ministerstwo do spraw Młodzieży, Problemów i Zdrowia Rodziny (Republika Federalna Niemiec) w 1984 r. na temat przemocy wobec kobiet, również dostarczają społeczeństwu informacji.

Generalnie policja i sądy (np. w przypadku wniesienia skargi cywilnej) informują ludzi, którzy zostali ofiarami, o ich prawach i możliwościach uzyskania pomocy. Ulotki są również wykładane w lokalach miejskich, lokalach służb socjalnych, szpitalach itp.

Prywatne stowarzyszenia pomocy dla ofiar (np. SOS femmes battues itp.) także rozpowszechniają przy użyciu różnych metod (środki masowego przekazu, publikacje) informacje dla tych kategorii ofiar, którymi się zajmują. Ofiary mogą też otrzymać informacje o służbach pomocy w centralach telefonicznych.

W Kanadzie są czynne dwa banki danych o ofiarach: Krajowe Centrum Zasobów Ofiar oraz Krajowy Dom Wyjaśnień w Sprawach Przemocy w Rodzinie. Działają również centralne centrum informacyjne o zaginionych dzieciach.

5. Mediacja i pojednawstwo:

• Eksperymenty w zakresie mediacji i pojednawstwa zostały wspomniane przez następujące kraje:

- *Kanadę:*

40 projektów eksperymentalnych od 1975 r. Mediacja prowadzona jest zwykle przez mediatorów cywilnych. Osoby są przekazywane przez policję, oskarżyciela publicznego lub sąd. Mediacja jest często stosowana w przypadkach drobnych przestępstw przeciwko własności, kradzieży sklepowych i przestępstw popełnionych w miejscu pracy. Warunki takie, jak skompensowanie ofiary, stanowią część decyzji; - *Francję:*

6 do 7 eksperymentów w zakresie mediacji zostało zainicjowanych przez władze sądowe lub policyjne albo stowarzyszenia (Paryż, Walencja, Grenoble, Saint-Etienne, Tuluza);

- *Republikę Federalną Niemiec:*

w przypadku pewnych drobnych przestępstw oskarżenie wniesione przez ofiarę jest rozpoznawane tylko po próbie pojednania (arbitraż). Eksperymenty w zakresie pojednania (po naprawieniu szkody) mają także miejsce w odniesieniu do przestępczości nieletnich;

- *Grecję:*

pojednawstwo niekiedy ma miejsce w sądzie (odstąpienie od sprawy);

- *Islandię:*

pojednawstwo może mieć miejsce na szczeblu policji, oskarżyciela publicznego lub komitetów do spraw ochrony dziecka;

- *Holandię:*

eksperymenty mediacyjne są organizowane w ramach służby probacyjnej;

~ *Norwegię:*

eksperymentalny program mediacyjny został zainicjowany przez samorząd w styczniu 1981 r. w odniesieniu do przestępców w wieku poniżej 18 lat, którzy popełnili przestępstwo nie zagrożone karą więzienia. Obecnie wdrożyło programy tego typu 15 innych samorządów, a 35 dalszych zamierza to uczynić;

~ *Szwecję:*

program mediacyjny został wdrożony na przedmieściu Sztokholmu wiosną 1987 r.;

~ *Szwajcarię:*

służba konsultacyjna dla ofiar próbuje niekiedy aranżować pojednawstwo między przestępcą i ofiarą;

- *Turcję:*

pojednawstwo może mieć miejsce w trakcie rozprawy;

- *Zjednoczone Królestwo:*

w Anglii i Walii działa 31 programów mediacyjnych i odszkodowawczych powstałych z inicjatywy policji lub służb probacyjnych. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych subsydiuje 4 programy eksperymentalne powołane w celu oceny różnych rozwiązań.

Ponieważ większość programów mediacyjnych lub odszkodowawczych powstała niedawno, odpowiedzi nie zawierały szczegółów dotyczących ich oceny.

Zapobieganie przestępczości zorientowane na ofiarę

1. Inicjatywy podjęte w celu udzielania porad ofiarom przestępstw w odniesieniu do zapobiegania przestępczości

W większości krajów policja doradza ofiarom:

- *potencjalnym*: organizując publiczne kampanie (np. w Belgii lub na Cyprze), pogadanki w szkołach (np. w Islandii) oraz rozpowszechniając broszury (np. w Szwecji);

- *faktycznym*: ostrzegając ofiary w celu uniknięcia przez nie dalszej wiktyimizacji.

W Zjednoczonym Królestwie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych podjęło inicjatywę w odniesieniu do zapobiegania przestępczości (14 projektów wspólnie z programami wspierania ofiar i innymi programami społecznymi).

W Republice Federalnej Niemiec *Bundeskriminalamt* we współpracy z policją oraz krajami (*Länder*) udziela porad dotyczących zapobiegania za pośrednictwem audycji telewizyjnych, konferencji itp.

W Kanadzie obchodzi się co roku Tydzień Zapobiegania Przestępczości, Dzień Prawa oraz Tydzień Policji, które koncentrują się na informowaniu i edukowaniu społeczeństwa w zakresie zapobiegania przestępczości i pomagania ofiarom. Lokalne siły policyjne dysponują także bogatym wyborem programów zapobiegania przestępczości (np. obserwacja sąsiedzka i czeki identyfikacyjne).

W kilku krajach podobne programy realizują rady do spraw zapobiegania przestępczości, samorządy oraz stowarzyszenia prywatne (np. stowarzyszenia feministyczne).

2. Specjalne rozwiązania dotyczące zapobiegania dalszej wiktyimizacji szczególnych grup ofiar

Specjalne rozwiązania wymieniły niektóre kraje, a dotyczą one:

- ofiar dziecięcych (np. we Francji, Republice Federalnej Niemiec, Norwegii oraz Zjednoczonym Królestwie);

- ofiar zgwałceń (np. w Szwecji);

- ofiar ataków rasowych (np. w Zjednoczonym Królestwie, z inicjatywy Stowarzyszenia Oficerów Policji Głównej);

- ofiary przestępstw drogowych (np. w Norwegii).